1

Demografie

rok 2018
ročník 60

revue pro výzkum populačního vývoje

Magdaléna Baštecká – Roman Kurkin
Odhad obvykle bydlícího obyvatelstva České republiky v intercensálním období

Laco Toušek – Václav Walach – Petr Kupka – Ondřej Plachý – Kateřina Tvrdá – Ľubomír Lupták – Alica Brendzová
Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů

Zhaniya Karmenova
The Marital and Fertility Behaviour of Young Women in the Urban Areas of the East Kazakhstan Region

Ladislav Průša
Nová projekce vývoje počtu příjemců příspěvku na péči v ČR do roku 2030

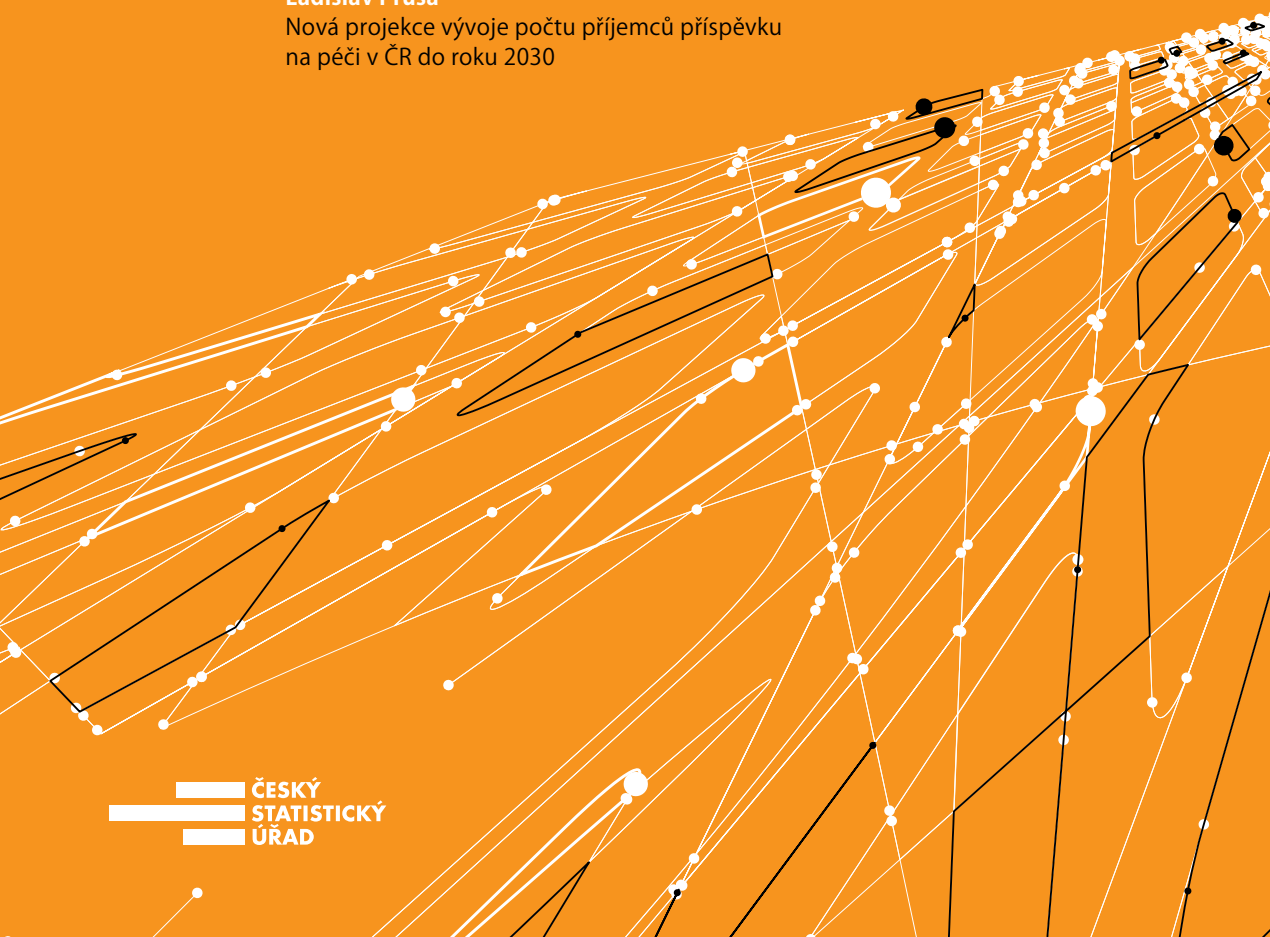

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD

ČLÁNKY | ARTICLES

3 Roman Kurkin
Úvodník | Editorial

5 Magdaléna Baštecká – Roman Kurkin
Odhad obvykle bydlícího obyvatelstva České republiky v intercensálním období – 1. část
Estimation of the Usually Resident Population of the Czech Republic in the Intercensal Period – Part I.

21 Laco Toušek – Václav Walach – Petr Kupka – Ondřej Plachý – Kateřina Tvrdá – Ľubomír Lupták – Alica Brendzová
Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů
The Demographics of Socially Excluded Localities in the Czech Republic

36 Zhaniya Karmenova
The Marital and Fertility Behaviour of Young Women in the Urban Areas of the East Kazakhstan Region

49 Ladislav Průša
Nová projekce vývoje počtu příjemců příspěvku na péči v ČR do roku 2030
A New Projection of the Number of Recipients of the Care Allowance to the Year 2030 in the Czech Republic

SČÍTÁNÍ LIDU | POPULATION CENSUS

61 Štěpán Moravec
Dvoustranné pracovní jednání ČSÚ a ŠÚSR k přípravě sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021
A Bilateral Working Meeting of the Czech Statistical Office and the Statistical Office of the Slovak Republic on the Preparations for Census 2021

RECENZE | BOOK REVIEWS

64 Eva Jánská
Sociální integrace cizinců | The Social Integration of Foreign Nationals

ZPRÁVY | REPORTS

66 Z České demografické společnosti
From the Czech Demographic Society

67 Medailonek k životnímu jubileu Jitky Langhamrové | Jitka Langhamrová Celebrates a Special Birthday

68 Reprodukce lidského kapitálu – RELIK 2017
The Reproduction of Human Capital – RELIK 2017

71 Zemřel Ing. Milan Kučera
Milan Kučera Has Passed Away

72 Mladí demografové z celého světa již podeváté na Albertově
Young Demographers from Around the World Meet for the Ninth Time at Albertov

76 Zuzana Finková pětasedmdesátnicí
Zuzana Finková on Her 85th Birthday

PŘEHLEDY | DIGEST

78 Jiřina Růžková
160 let od konání přechodového sčítání lidu na území České republiky (1857)
160 Years since the 1857 Census on the Territory of the Czech Republic

BIBLIOGRAFIE | BIBLIOGRAPHY

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady. | The opinions of the authors do not necessarily reflect those of the editorial board.

Demografie je recenzovaný odborný časopis, který je zařazen v Seznamu českých recenzovaných neimpaktovaných periodik a v citační databázi Scopus. | Demografie is a peer-reviewed journal. The journal is registered on the List of Czech non-impact peer-reviewed periodicals and in Scopus, the citation database of peer-reviewed literature.

VÁŽENÍ ČTENÁŘI,

Roman Kurkin

revue Demografie vstupuje tímto číslem do svého 60. ročníku. Jako narozeninový dárek lze vnímat fakt, že byla v minulém roce zahrnuta do citační databáze Emerging Sources Citation Index v rámci Web of Science. Věřím, že zařazení Demografie do této prestižní databáze pomůže nadále zvyšovat vysokou kvalitu článků, naláká nové autory i ze zahraničí a rozšíří pestrost příspěvků s demografickou tématikou.

V roce 2018 čeká nejen časopis Demografie, ale i celou zemi, další důležité výročí – 100 let od vzniku Československa. Při této příležitosti bude mít XLVIII. konference České demografické společnosti, která se uskuteční 23.–25. května v Brně na Mendelově univerzitě, téma „Demografie v Česku a na Slovensku v průběhu (čtvrt)století". Příspěvky z konference dostanou v našem periodiku větší prostor, než tomu bývalo v minulosti zvykem. Autoři budou mít možnost publikovat své konferenční příspěvky v anglickém (4/2018) nebo českém jazyce (1/2019). 100. výročí Československa bude věnována pozornost i v čísle 3/2018, kde se připravuje sekce s články zabývajícími se demografickými trendy na území dnešního Československa od jejího vzniku.

Rok 2018 bude také ve znamení intenzivních příprav na blížící se Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021, o jejichž průběhu Vás budeme na stránkách časopisu informovat. Český statistický úřad bude na konci roku 2018 vydávat demografickou prognózu České republiky a v návaznosti na novou legislativu bude poprvé dodávat poklady Ministerstvu práce a sociálních věcí pro případnou revizi důchodového systému. Příspěvky k těmto tématům se však na stránkách časopisu Demografie objeví zřejmě až v roce 2019.

Druhá polovina předchozího roku byla ve znamení částečné obměny redakční rady. Z pozice předsedkyně redakční rady odstoupila na vlastní žádost Terezie Štyglerová. Celou demografickou a geografickou komunitu zasáhlo úmrtí dlouholetého člena a předsedy redakční rady Pavla Čtrnácta (Tři vzpomínky na Pavla Čtrnácta naleznete v čísle 3/2017). Jako noví členové redakční rady byli jmenováni Roman Kurkin (ČSÚ, předseda), Martin Zelený (ČSÚ, VŠE), Michala Lustigová (PřF UK, SZÚ), Markéta Pechholdová (VŠE) a Branislav Šprocha (INFOSTAT SK).

Závěrem bych rád poděkoval všem, kteří přispívají k zachování vysoké úrovně revue Demografie jako jedinečné platformy pro demografickou vědu v České republice. Zejména pak členům redakční rady, výkonné redaktorce, recenzentům a autorům. Věřím, že i letos naleznete Vy, čtenáři, v našem časopise hodně zajímavých a inspirativních článků s demografickou tématikou.

DEAR READERS,

With this volume Demografie is entering its 60th year. Last year it was included in the Emerging Sources Citation Index in the Web of Science and we can look at this as a birthday gift. I believe that our incorporation into this prestigious database will help Demography to continue to improve the quality of its articles, attract new authors from abroad, and expand the variety of contributions with demographic themes that we publish.

In 2018 not just Demography but the whole country will be celebrating another important anniversary, as this year marks 100 years since the foundation of Czechoslovakia. The theme of the 48th Conference of the Czech Demographic Society, which will be held on 23-25 May in Brno at Mendel University, will be 'Demography in Czechia and Slovakia during the Past (Quarter) Century'. Conference papers will receive more space in our periodical than they have in the past. Authors will have an opportunity to publish their conference papers in the English (4/2018) or the Czech (1/2019) issue. The 100th anniversary of Czechoslovakia will also be a topic of issue 3/2018, where there will be a section devoted to demographic trends on the territory of what used to be Czechoslovakia since its foundation.

The year 2018 will also witness intense preparations for the upcoming 2021 Population and Housing Census. This journal will provide updates on the progress of this work. At the end of 2018, the Czech Statistical Office will publish a population projection for the Czech Republic and, in conformity with the new legislation, it will for the first time provide the Ministry of Labour and Social Affairs with resources for the possible revision of the pension system. However, papers on this topics will probably be published in next year's volume of the journal.

The second half of 2017 saw some changes in the journal's Editorial Board. Terezie Štyglerová, the Chair of the Editorial Board, stepped down from her position. The entire demographic and geographic community was hit hard by the death of longtime member and chair of the Editorial Board Pavel Čtrnáct ('Three Memories of Pavel Čtrnáct' was published in issue 3/2017). The new members of the Editorial Board are Roman Kurkin (ČSÚ, Chair), Martin Zelený (ČSÚ, VŠE), Michala Lustigová (PřF UK, SZÚ), Markéta Pechholdová (VŠE), and Branislav Šprocha (INFOSTAT SK).

Finally, I would like to thank all those who work to ensure that Demografie continues to be a high-quality and unique platform for demographic science in the Czech Republic. In particular, I would like to thank the members of the journal's Editorial Board, the managing editor, reviewers, and authors. I am confident that once again this year, you, the readers, will find many interesting and inspirational articles on demographic issues in the pages of our journal.

ODHAD OBVYKLE BYDLÍCÍHO OBYVATELSTVA ČESKÉ REPUBLIKY V INTERCENSÁLNÍM OBDOBÍ – 1. ČÁST[1)]

Magdaléna Baštecká[2)] – Roman Kurkin[3)]

ESTIMATION OF THE USUALLY RESIDENT POPULATION OF THE CZECH REPUBLIC IN THE INTERCENSAL PERIOD – PART I.

Abstract

The Czech Statistical Office has carried out a feasibility study according to Regulation (EU) No. 1260/2013 on European demographic statistics that analyses possible ways of estimating the usually resident population by sex, age, and NUTS 3 region and detailed statistics of live births and deaths by usual residence. This is one of two papers based on this study. This first paper focuses mainly on analysing the components entered into the model for estimating the population by usual residence, but it also looks at the current legislative definition of the population of the Czech Republic and the available data sources.

Keywords: usual residence, population model, vital events, internal migration, international migration, illegal/undocumented migration, non-registered migration, estimation methods, estimation of unknown parameters

Demografie, 2018, **60: 5–20**

ÚVOD

Povinnost poskytovat demografické statistiky podle obvyklého pobytu v intercensálním období je zakotveno v nařízení (EU) č. 1260/2013 o evropské demografické statistice, týká se ovšem jen celkového počtu obyvatel pro účely výpočtu kvalifikované většiny v Radě EU. Za obvykle bydlící osobu je považován ten, kdo bydlel na daném místě 12 měsíců nebo se na dané místo přistěhoval s úmyslem zůstat tam alespoň rok (Evropský parlament, Rada Evropské unie, 2014). Podrobněji členěná data (počet obyvatel podle pohlaví, jednotek věku a regionů NUTS, živě narození a zemřelí v detailním členění[4)]) je možné poskytovat podle registrovaného, pokud nelze obvyklý pobyt prokázat. Součástí nařízení je také povinnost provést studii proveditelnosti poskytování dat podle obvyklého pobytu v celém rozsahu nařízení. Studii proveditelnosti uskutečnil Český statistický úřad v rámci grantového projektu – Usual residence population definition: feasibility studies v období 2014–2016. Na studii se podíleli experti ČSÚ v oblasti demografické

1) Tento článek je založen na výsledcích grantu č. 07121.2014.006-2014.350 Usual residence population definition: feasibility studies, který finančně podporovala Evropské komise. Názory v něm vyjádřené jsou názory autorů a v žádném případě nemohou být považovány za oficiální vyjádření Evropské komise.

2) Český statistický úřad, t.č. mateřská dovolená, kontakt: magda.poppova@gmail.com.

3) Český statistický úřad, kontakt: roman.kurkin@czso.cz.

4) Živě narození: pohlaví dítěte, měsíc narození, pořadí živě narozeného dítěte, dokončený věk matky, rok narození matky, stát narození matky, stát státního občanství matky a region pobytu matky.
Zemřelí: pohlaví, dokončený věk, rok narození, region pobytu, stát narození, stát státního občanství a měsíc úmrtí.

statistiky, statistiky cizinců, matematických metod a zároveň externí experti z oblasti demografické statistiky nebo s hlavním zaměřením na statistiku migrace. Vzhledem k rozsahu tématu jsme se rozhodli rozdělit příspěvek pro časopis Demografie do dvou samostatných článků – první, který čtete, se zabývá výsledky studie proveditelnosti u jednotlivých komponent vstupujících do bilance obyvatelstva a druhý bude obsahovat popis výsledného modelu a zhodnocení jeho kvality.

SOUČASNÝ KONCEPT STATISTIKY OBYVATELSTVA V ČR A PLNĚNÍ POVINNÉHO POŽADAVKU NA POSKYTOVÁNÍ DAT PODLE OBVYKLÉHO POBYTU

Demografická statistika ČR je založena na registrovaném pobytu zahrnujícím občany ČR s trvalým pobytem na území ČR, občany zemí EU s trvalým a přechodným pobytem na území ČR, cizince třetích zemí s trvalým pobytem, povolením k dlouhodobému pobytu nebo s vízy nad 90 dní (dle zákona č. 326/1999 Sb.) a cizince s přiznaným azylem (dle zákona č. 325/1999 Sb.). Počet obyvatel je založen na výsledcích sčítání, které jsou bilancovány o přirozenou měnu a stěhování. Konkrétními zdroji dat jsou: výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011 (SLDB 2011) podle trvalého pobytu, počty živě narozených a zemřelých obdržených na základě statistických hlášení, které vyplňují matriční úřady a administrativní data o stěhování čerpaná z dat Informačního systému evidence obyvatel – ISEO (čeští občané) a z Cizineckého informačního systému Ředitelství služby cizinecké policie ČR – CIS. Rozsah všech sledovaných ukazatelů je dán zákonem o státní statistické službě č. 89/1995 Sb., v případě pobytu se jedná u českých občanů o trvalý pobyt a v případě cizinců o obvyklý pobyt. Ovšem pojem obvyklý pobyt není nikde již definován, představuje tedy místo pobytu, které si cizinec zaregistroval. Ani v jednom z případů pobyt uvedený v registrech nebo registrovaný matrikami neodpovídá kriteriu ročního pobytu, jak vyžaduje nařízení.

Obvyklý pobyt je požadován evropskými nařízeními i u dalších statistik např. u sčítání lidu, domů a bytů a statistiky migrace. Ve sčítání byl obvyklý pobyt odvozen z odpovědí na otázky ohledně bydliště v rozhodný okamžik sčítání, bydliště rok před rozhodným okamžikem a také z registrovaného bydliště ve výše uvedených registrech. Pro statistiku migrace je poskytován počet cizinců podle obvyklého pobytu, který je výstupem databáze CIS. V případě imigrace a emigrace českých občanů je využíván jako datový zdroj registr veřejného zdravotního pojištění spravovaný Všeobecnou zdravotní pojišťovnou (VZP). Registr obsahuje informace o občanech ČR, kteří si zrušili nebo obnovili veřejné pojištění. Vzhledem k tomu, že veřejné pojištění je povinné, tak pokrývá nejširší skupinu občanů ČR, kteří jsou dlouhodobě v zahraničí nebo se vrací po dlouhodobém pobytu v zahraničí a nezrušili si trvalý pobyt.

Z pohledu produkce dat je nevýhodou konceptu obvyklého pobytu, že pro vyhovění podmínce ročního kritéria v případě emigrace, jsou data definitivní až po 12 měsících od konce referenčního roku. Údaje poskytované v dřívějším termínu nejsou úplné a je potřeba je odhadovat. Stejně jako v případě celkového počtu obyvatel podle obvyklého pobytu požadovaném nařízením (EU) č. 1260/2013, který je potřeba zaslat Eurostatu již osm měsíců po konci referenčního roku.

Do výpočtu celkového počtu obvykle bydlících vstupují cizinci a čeští občané odděleně. Počet cizinců se odhaduje jako počet cizinců očištěný o cizince s vízem nad 90 dní. Počty českých občanů se bilancují, vychází se z výsledků SLDB 2011 podle obvyklého pobytu. Do bilance vstupují počty živě narozených očištěné o případy, kdy narození bylo zaregistrováno přes zvláštní matriku v Brně, která registruje narozené v zahraničí. Předpokladem je, že rodiče registrují děti, aby pro ně získali české státní občanství, ale obvykle žijí v zahraničí. Na základě porovnání počtu občanů ČR zemřelých v zahraničí vykazovaných Ministerstvem zahraničí ČR s počtem registrovaných úmrtí přes zvláštní matriku byly celkové počty zemřelých z demografické statistiky použity bez úprav. Zahraniční stěhování českých občanů se získává z dat VZP a zároveň počet vystěhovalých je odhadován na základě dat za prvních sedm měsíců a trendů v předchozích letech. Vstupní data od VZP a z CISu o obvykle bydlících cizincích pro tento výpočet ovšem nezahrnují regionální detail.

Cílem studie proveditelnosti bylo mimo jiné najít zdroje dat o obvyklém pobytu v regionálním detailu pro data za živě narozené, zemřelé, zahraniční stěhování,

vnitřní stěhování, potvrdit úvodní premisy využité při odhadování obvykle bydlícího obyvatelstva na národní úrovni. Podle doporučení Conference of European Statisticians Recommendation for the 2010 Censuses of Population and Housing se do obvykle bydlících zahrnují i nelegální a neregistrovaní migranti pobývající na území déle než jeden rok. Součástí studie proveditelnosti bylo nalézt datové zdroje i pro toto téma.

Vzhledem ke skutečnosti, že ze systémů CIS a VZP se podařilo získat data v regionálním členění, byl i ve studii proveditelnosti zachován koncept odhadování populace cizinců a českých občanů zvlášť.

NAROZENÍ

Za všechny narozené děti na území Česka se vyplňuje hlášení o narození a v případě, že se registrované bydliště jednoho z rodičů uvedeného na hlášení nachází na našem území, tak se údaje zařazují do statistiky narozených bez ohledu na státní občanství. Na žádost rodičů se přes zvláštní matriku v Brně registrují i narození českých občanů mimo území Česka. Žádné informace o obvyklém pobytu dítěte, respektive jeho rodičů nejsou k dispozici. Pro odvození počtu živě narozených dětí podle obvyklého pobytu bylo zvažováno využití dvou přístupů s využitím dat sčítání lidu 2011. První zvolený přístup spočíval v porovnání dat o počtu závislých dětí ve věku 0–2 let žijících v domácnosti tvořené jednou rodinou podle věku matky (podle obvyklého pobytu) s počtem živě narozených dětí podle trvalého pobytu[5] v odpovídajícím časovém období. Druhou možností bylo srovnat generační plodnosti[6] ze sčítání lidu, které je možné vypočítat podle trvalého i obvyklého pobytu.

Bohužel první postup se ukázal být jako nevhodný zejména z metodologických důvodů. Prvotním výsledkem bylo 285 tisíc živě narozených dětí podle obvyklého pobytu a 356 tisíc podle trvalého pobytu (děti narozené v období tří let před rozhodným okamžikem sčítání lidu 2011). Nepravděpodobně velmi nízký počet dětí podle obvyklého pobytu byl způsoben několika faktory – závislé děti nebylo možné odvodit u domácností tvořených více než jednou rodinnou, u nerodinných domácností nebo u neúplných rodinných domácností s otci.

Generační plodnost všech žen podle dat posledního sčítání lidu byla podle trvalého pobytu 1,581 dítěte na jednu ženu a 1,577 dítěte podle obvyklého pobytu. Při zahrnutí žen pouze s českým občanstvím se rozdíl ještě více snížil – 1,595 vs. 1,593 dítěte. Vzhledem k tomu, že objektem analýzy jsou živě narozené děti, tak byly generační plodnosti vypočítány i za ženy s alespoň jedním dítětem, přičemž rozdíl mezi trvalým a obvyklým pobytem opět poklesl a to z 2,045 na 2,044 dítěte na jednu ženu. Na úrovni krajů se rozdíly mezi trvalým a obvyklým pobytem pohybovaly v rozmezí –0,001 až 0,005 (viz graf 1).

Rozdíly nebyly výrazné ani ve struktuře podle generací (viz graf 2). Hodnoty generační plodnosti za ročníky narození 1962 až 1996 (odpovídá dosaženému věku 15–49 let v roce 2011) byly prakticky stejné. Průměrný rozdíl mezi hodnotou generační plodnosti podle trvalého a obvyklého pobytu podle věku byl 0,002 dítěte na jednu ženu a rozpětí se pohybovalo mezi –0,006 až 0,008 dítěte.

Vzhledem k malým regionálním rozdílům generační plodnosti jsme se rozhodli, že kraj trvalého pobytu budeme považovat za shodný s krajem obvyklého pobytu u živě narozených dětí. Nižší intenzita plodnosti podle obvyklého pobytu na celorepublikové úrovni byla zohledněna tak, že se odečetly děti s českým občanstvím narozené mimo území republiky a registrované přes zvláštní matriku. V roce 2011 se jednalo o 394 živě narozených dětí (0,37 % z celku) a v následujících letech došlo k postupnému nárůstu počtu až na 1 409 (1,32 % ze všech) v roce 2015[7]. Předpokládáme, že tyto děti s českým občanstvím narozené v zahraničí spíše mimo území naší republiky zůstanou a budou obvykle bydlet (minimálně po určitou dobu) v zahraničí. V případě cizinců se považují všechny registrované živě narozené děti na našem území (adresa jednoho z rodičů byla uvedena na území ČR

5) V kontextu SLDB se trvalý pobyt shoduje s registrovaným.

6) Generační plodnost = Σ (počet žen podle počtu živě narozených dětí * počet živě narozených dětí) / počet žen se zjištěným počtem živě narozených dětí; obvykle se počítá za jednotlivé ročníky narození žen.

7) Nárůst byl do značné míry způsoben zlepšením způsobu předávání dat mezi zvláštní matrikou.

Graf 1: Generační plodnost všech žen s českým občanstvím a alespoň jedním dítětem podle druhu pobytu a krajů, 2011 / Cohort fertility rate of all women with Czech citizenship and at least one child by type of residence and NUTS 3 regions, 2011

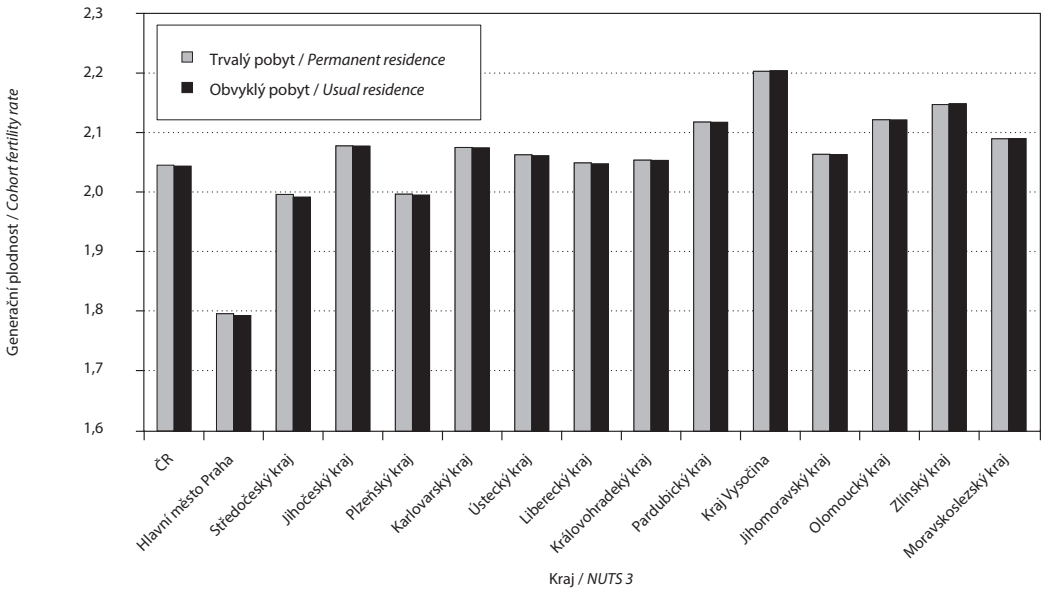

Zdroj: SLDB 2011; vlastní výpočty.
Source: *2011 Census; authors' calculations.*

Graf 2: Generační plodnost žen s českým občanstvím a alespoň jedním dítětem podle druhu pobytu a generace, 2011 / Cohort fertility rate of women with Czech citizenship and at least one child by type of residence and year of birth, 2011

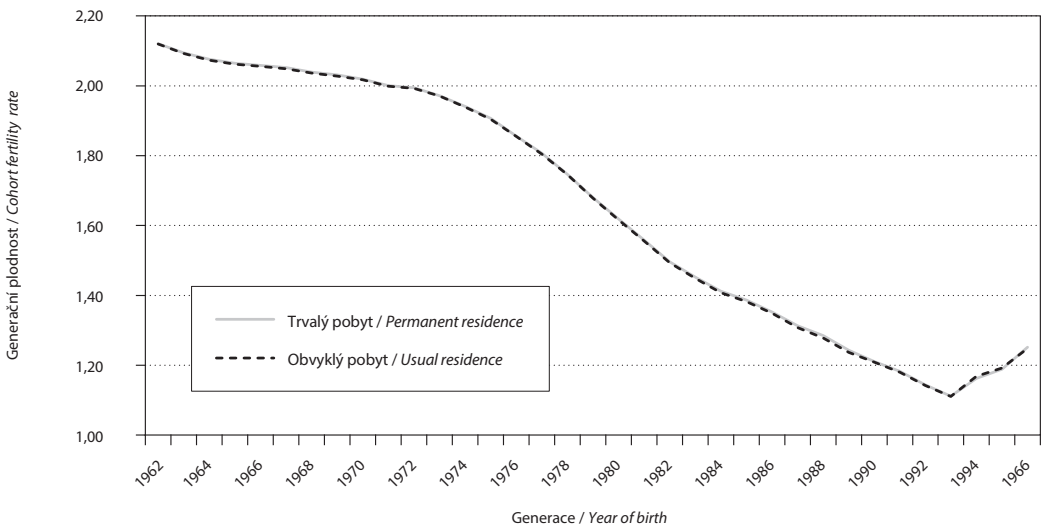

Zdroj: SLDB 2011; vlastní výpočty.
Source: *2011 Census; authors' calculations.*

v hlášení o narození) za obvykle bydlící a stejně tak z uvedeného kraje bydliště byl odvozen region obvyklého pobytu. Tento přístup nám umožnil pracovat s daty na individuální úrovni a dostát tak požadavkům nařízení na poskytování údajů o narozených podle dalších proměnných (viz úvodní kapitola).

ZEMŘELÍ

Obdobně jako u narozených dětí se i statistika zemřelých vykazuje za úmrtí obyvatel s registrovaným bydlištěm na našem území bez ohledu na státní občanství a na žádost pozůstalých i za úmrtí v cizině, která jsou registrovaná u zvláštní matriky v Brně. Použité zdroje dat pro odvození zemřelých podle obvyklého pobytu jsou opět dva – statistika o úmrtích na území jiného státu než má zemřelý obvyklý pobyt (od Eurostatu) v porovnání s daty ze zvláštní matriky a soubor propojující data běžné evidence a sčítání lidu 2011, kde lze dohledat informaci o kraji trvalého i obvyklého pobytu zesnulého.

Podle prováděcího nařízení komise (EU) č. 328/2011 členské státy povinně shromažďují a zasílají Eurostatu data o zemřelých nerezidentech (osob, které neměly pobyt na území státu úmrtí). Od Eurostatu byla vyžádána data o těchto zemřelých s pobytem v České republice. Za rok 2012 se jednalo o 219 zemřelých z 22 států[8] (od kterých byla data k dispozici). Ve stejném roce bylo na zvláštní matrice registrováno 273 úmrtí ze stejných zemí. Při srovnání těchto dvou zdrojů přebývá více než 50 zemřelých, kteří sice byli registrováni na zvláštní matrice, ale zároveň pravděpodobně měli obvyklý pobyt v cizině. Toto porovnání může být částečně zkresleno díky odlišnému konceptu pobytu v různých státech (obvyklý vs. registrovaný) a časovým prodlevám ve sběru dat. Nicméně vzhledem k tomu, že se jedná o velmi nízký počet, tak jsme se rozhodli nerozlišovat mezi zemřelými podle registrovaného a obvyklého pobytu na celostátní úrovni. Předpokládáme, že většina úmrtí v zahraničí se týkala turistů, kteří by měli být zahrnuti do populace České republiky.

Díky propojení dat ze sčítání lidu s evidovanými zemřelými jeden rok po rozhodném okamžiku sčítání 2011 bylo možné na individuální úrovni získat informaci o kraji trvalého i obvyklého pobytu zemřelého. Podařilo se tak spojit 91 % záznamů. Z 300 registrovaných zemřelých ze zvláštní matriky se jich 192 propojilo s daty posledního sčítání. Pouze šest z takto propojených zemřelých mělo odvozený obvyklý pobyt mimo ČR, což vzhledem k nízkému počtu dále podporuje úvahu o ztotožnění zemřelých českých občanů podle obvyklého a registrovaného pobytu na národní úrovni.

Na regionální úrovni mělo v propojeném souboru zemřelých 1,9 % odlišný kraj trvalého a obvyklého pobytu. Nejčastěji k tomu došlo v Praze (5,9 % zemřelých podle trvalého pobytu v Praze mělo obvyklý pobyt v jiném kraji), naopak nejméně obvyklé to bylo ve Zlínském kraji (0,7 %).

Zjištěné rozdíly nejsou zanedbatelné, proto jsme se rozhodli odvodit kraj obvyklého pobytu u zemřelých s využitím výše zmíněného propojeného souboru. Z něho byla odvozena matice pravděpodobností přechodu mezi krajem trvalého a obvyklého pobytu pro každou kombinaci:

$$p_{ab} = D_{ab} / D_a,$$

p...pravděpodobnost přechodu,
D…počet zemřelých,
a…kraj trvalého pobytu,
b…kraj obvyklého pobytu.

Například u Hlavního města Prahy byla pravděpodobnost odvození zemřelého v Praze podle trvalého pobytu do Prahy i podle obvyklého pobytu následující:

10 160 / 10 797 = 0,941

Každá kombinace kraje trvalého a obvyklého pobytu měla vymezen interval čísel, jehož šíře odpovídala hodnotě pravděpodobnosti přechodu. Za každý rok, kdy bylo prováděno odvozování, se následně vygenerovala náhodná čísla pro každé úmrtí. Náhodná čísla spadala do konkrétních intervalů a jednotlivým úmrtím byly přiřazeny odvozené kraje obvyklého pobytu. Díky tomuto postupu bylo možno odvodit kraj obvyklého pobytu zemřelého a zároveň pracovat s daty dále na individuální úrovni.

U cizinců byla všechna úmrtí, kdy měl zemřelý vyplněnou adresu bydliště v České republice (tj. byl

8) Nejen členské státy EU, ale i členové EFTA, nebo nově přistupující státy.

považován za cizince s pobytem na našem území), zahrnuta i do zemřelých podle obvyklého pobytu a zároveň byl kraj registrovaného pobytu použit i pro obvyklý pobyt.

VNITŘNÍ MIGRACE

V české demografické statistice se vnitřní migrací rozumí změna registrovaného pobytu za hranice původní obce. U obyvatel s českým občanstvím jde o změnu trvalého pobytu (zdrojem dat je ISEO) a v případě cizinců se jedná o změnu trvalého nebo přechodného/dlouhodobého pobytu (data pochází z CIS). Vzhledem k tomu, že u cizinců se jejich registrované bydliště spíše blíží obvyklému pobytu, tak byla vnitřní migrace podle obvyklého pobytu odvozována pouze u občanů ČR. Žádné oficiální údaje o vnitřní migraci podle obvyklého pobytu ovšem nejsou k dispozici. Pro účely studie byla zkoumána možnost využití výběrového šetření pracovních sil (dále jen VŠPS) a sčítání lidu 2011.

VŠPS obsahuje otázku na obvyklý pobyt osoby před rokem (na okresní úrovni). Díky srovnání se současným bydlištěm v době šetření bylo možné odvodit proudy mezikrajské vnitřní migrace podle obvyklého pobytu. Celkem bylo ve VŠPS zachyceno pouze 39,1 tisíce mezikrajských migračních pohybů v analyzovaném roce 2013, což bylo výrazně méně než podle registrovaného pobytu (81,5 tisíce), ačkoliv se očekávalo, že vnitřní migrace podle obvyklého pobytu by měla být intenzivnější. Důvodem podhodnocení migračních toků z dat VŠPS je pravděpodobně nízký počet migrujících ve vzorku (migrující se ve výběrových šetřeních obvykle těžko podchycují), nemožnost zachycení obyvatel v nově postavených bytech a domech (výběr se provádí rok předem) a fakt, že otázka na bydliště před rokem je spíše doplňkového charakteru a je šetřena pouze na části výběru. Údaje z VŠPS tedy nemohly být pro tento účel použity.

Formulář sčítací list osoby ve sčítání lidu 2011 obsahoval i otázku na bydliště jeden rok před rozhodným okamžikem sčítání (26. 3. 2010) na obecní úrovni. Porovnání bydliště před rokem a bydliště v rozhodný okamžik umožnilo odvození mezikrajské vnitřní migrace podle obvyklého pobytu, t.j. bydliště před rokem odpovídalo bydlišti emigrace a bydliště v rozhodný okamžik bydlišti imigrace. Samozřejmou výhodou využití dat z posledního sčítání lidu oproti VŠPS bylo využití základního souboru, avšak ani sčítání 2011 neposkytlo úplná data vzhledem k relativně vysoké míře nevyplněnosti odpovědí na otázku na bydliště před rokem. V souboru obyvatel s českým státním občanstvím, bez dětí v dokončeném věku 0 (bydliště před rokem není definováno) a bez osob s bydlištěm v cizině neodpovědělo na tuto otázku 2,05 z 9,84 mil. osob (cca 20,8 %). Tento vysoký podíl nezjištěných odpovědí by vedl k podhodnocení vnitřní migrace podle obvyklého pobytu, proto byla využita metoda, jak nezjištěný kraj bydliště před rokem odvodit ze zjištěných hodnot a imputovat ho do původního souboru. Metoda vycházela z náhodného rozložení chybějících dat (respektive „Missing At Random"), čili ze závislosti chybějících hodnot pouze na napozorovaných údajích a nezávislosti na chybějících (*Nárožná*, 2013). Pravděpodobnosti přechodu mezi zjištěnými tak i nezjištěnými kraji bydliště rok před sčítáním a krajem obvyklého pobytu během rozhodného okamžiku sčítání byly proto stejné v rámci subpopulací definovaných věkovými skupinami (viz níže). Pravděpodobnost přechodu byla definována následovně:

$$p_{ab} = P_{ab} / P_{b},$$

p...pravděpodobnost přechodu,

P…počet osob,

a…kraj bydliště rok před rozhodným okamžikem sčítání,

b…kraj obvyklého pobytu k rozhodnému okamžiku sčítání.

Na základě pravděpodobností přechodu byly vymezeny intervaly hodnot o šířkách, které odpovídaly daným pravděpodobnostem. Poté bylo pro každou osobu s nezjištěným krajem bydliště rok před sčítáním 2011 vygenerováno z intervalu náhodné číslo. Podle toho do jaké části intervalu spadalo, byl imputován kraj bydliště rok před rozhodným okamžikem sčítání. Pravděpodobnosti přechodu byly navíc vypočteny za 4 věkové skupiny (1–19, 20–39, 40–59 a 60 a více let), protože zde byly identifikovány největší odlišnosti hodnot těchto pravděpodobností.

Po doplnění nezjištěných hodnot narostl relativně nejvíce počet obyvatel rok před sčítáním (viz tab. 1) u krajů Karlovarský (o 25,24 %) a Ústecký (o 24,55 %),

naopak nejméně v případě kraje Vysočina (o 17,74 %) a Zlínského kraje (o 18,40 %).

Odvození mezikrajské vnitřní migrace občanů ČR podle obvyklého pobytu bylo založeno na použití indexů, které vztahovaly počty emigrantů (a imigrantů) podle kraje emigrace (imigrace), pohlaví a generace ze sčítání lidu 2011 (podle obvyklého pobytu, viz výše) na počty emigrantů a imigrantů se stejnými charakteristikami z oficiální demografické statistiky za průměr období 2010–2012[9] (podle registrovaného pobytu). Vzhledem k nízkým číslům nebyl výpočet založen na proudech vnitřní migrace, ale na stavech emigrantů a imigrantů v jednotlivých krajích. Výsledné indexy, které zůstaly fixní v každém roce, byly v jednotlivých letech aplikovány (respektive vynásobeny) počty emigrantů a imigrantů podle registrovaného pobytu. Výsledkem potom byly počty mezikrajských emigrantů a imigrantů podle kraje obvyklého pobytu, věku a generace.

Objem mezikrajské vnitřní migrace občanů ČR podle obvyklého pobytu byl zhruba více než dvojnásobný oproti počtům za registrovaný pobyt (2,6x vyšší u mužů a 2,2x vyšší u žen). Díky využití vnitřní migrace za obvyklý pobyt místo registrovaného se zvýšil počet obyvatel mezi roky 2011 a 2014 pouze ve dvou krajích (viz graf 3) – Hlavním městě Praze (o 40,4 tisíce) a Jihomoravském kraji (o 4,2 tisíce), zatímco v ostatních krajích došlo k poklesu počtu

Tab. 1: Obyvatelé s českým občanstvím podle kraje obvyklého bydliště rok před sčítáním, 2011
The number of Czech citizens by the region of usual residence one year before the Census 2011*)

Kraj bydliště rok před SLDB / *Region of usual residence year ago*	Před imputací *Before imputation*	Po imputaci / *After imputation*	Podíl imputovaných hodnot na populaci kraje (%) / *Share of imputed values*	Podíl na populaci ČR před imputací (%) / *Share of the total population before imputation*	Podíl na populaci ČR po imputaci (%) *Share of the total population after imputation*
Hlavní město Praha	834 519	1 071 559	22,12	8,48	10,89
Středočeský kraj	959 333	1 200 871	20,11	9,75	12,20
Jihočeský kraj	484 700	605 732	19,98	4,92	6,15
Plzeňský kraj	425 650	534 100	20,31	4,32	5,43
Karlovarský kraj	204 717	273 838	25,24	2,08	2,78
Ústecký kraj	581 347	770 547	24,55	5,91	7,83
Liberecký kraj	319 519	410 674	22,20	3,25	4,17
Královéhradecký kraj	418 985	526 735	20,46	4,26	5,35
Pardubický kraj	395 610	491 997	19,59	4,02	5,00
Kraj Vysočina	405 282	492 679	17,74	4,12	5,01
Jihomoravský kraj	888 709	1 108 852	19,85	9,03	11,27
Olomoucký kraj	489 182	612 976	20,20	4,97	6,23
Zlínský kraj	462 565	566 884	18,40	4,70	5,76
Moravskoslezský kraj	924 881	1 174 959	21,28	9,40	11,94
Nezjištěno / *Unknown*	2 047 404	0	.	20,80	0,00
Celkem / *Total*	9 842 403	9 842 403	20,80	100,00	100,00

Pozn.: *) Bez dětí ve věku 0 let a bez obyvatel s obvyklým bydlištěm před rokem mimo ČR.
Note: **) No including persons aged 0 and without persons whose region of usual residence one year before was outside the Czech Republic.*
Zdroj: SLDB 2011; vlastní výpočty.
Source: *2011 Census; authors' calculations.*

9) Z důvodu snahy o omezení vlivu náhodných výkyvů díky nízkým počtům byl použit tříletý průměr za období 2010–2012 u počtu emigrantů a imigrantů podle pohlaví a věku za registrovaný pobyt a následně také technika vyhlazení podle věku (pětičlenný vážený klouzavý průměr) u počtu emigrantů a imigrantů podle pohlaví a věku za registrovaný i obvyklý pobyt (*Křivý*, 2012).

Graf 3: Změna počtu obyvatel při výpočtu vnitřní migrace za obvyklý pobyt *) podle kraje a pohlaví, 2011–2014 / Change in the number of residents after calculating internal migration[1)] by usual residence, by sex, and by NUTS 3 region, Czech citizens, 2011–2014

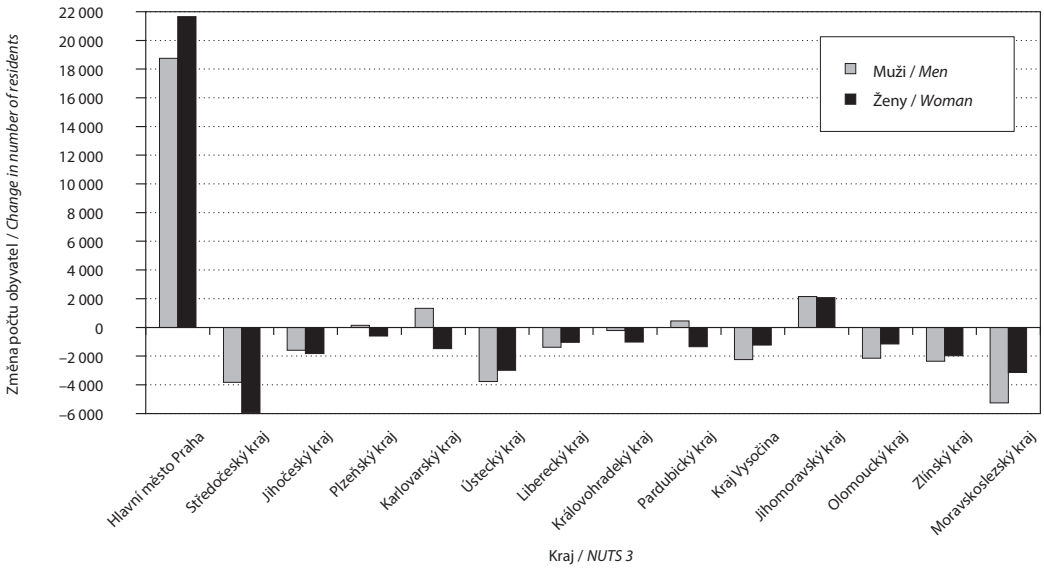

Pozn.: *) Změna počtu obyvatel = saldo migrace podle obvyklého pobytu – saldo migrace podle trvalého pobytu.
***Note:** *) Change in the number of residents = net migration by usual residence – net migration by permanent residence.*
Zdroj: SLDB 2011; vlastní výpočty.
***Source:** 2011 Census; authors' calculations.*

obyvatel, přičemž nejvýraznější byl zaznamenán ve Středočeském (–9,8 tisíce) a Moravskoslezském kraji (–8,4 tisíce).

Zjevnou nevýhodou celého výpočtu odvození mezikrajské vnitřní migrace občanů ČR podle obvyklého pobytu bylo použití fixních indexů v každém roce, které jsou odvozeny z dat sčítání lidu 2011. Bohužel neexistuje žádný zdroj dat, který by nám umožňoval indexy upravovat v období mezi sčítáními. Navíc není ani jisté, zda otázka na bydliště před rokem zůstane minimálně na krajské úrovni zachována i v připravovaném sčítání lidu 2021.

ZAHRANIČNÍ MIGRACE ČESKÝCH OBČANŮ

Zahraniční migrace českých občanů podle obvyklého pobytu (zdroj dat z VZP) byla očekávatelně vyšší (přistěhovalí 1,1–5,1x a vystěhovalí 1,6–2,8x v jednotlivých letech a podle pohlaví) než podle údajů registrovaného, resp. trvalého pobytu (ISEO). Kromě rozdílného rozsahu migračních toků jsou odlišné také trendy, protože motivace osob volící mezi pouhým zrušením zdravotního pojištění nebo zrušením trvalého pobytu jsou odlišné. Návrat občanů, kteří si zrušili pouze zdravotní pojištění, vyžaduje méně administrativních úkonů než při zrušení trvalého pobytu. Migrační saldo v obou zdrojích dat bylo ve sledovaném období záporné (viz graf 4).

Také věkové rozložení migračních proudů u jednotlivých druhů pobytu nebylo shodné. Data podle obvyklého pobytu ukázala více než 80% koncentraci ve věku[10)] 21–44 let v případě imigrace a 19–42 let v případě emigrace (viz graf 5). Oproti tomu u registrovaného pobytu se tak vysoká koncentrace v těchto věkových skupinách nepotvrdila (dosahovala 30 % v případě imigrace a 51 %

10) Dosažený věk

Graf 4: Porovnání migračních toků občanů ČR podle obvyklého a registrovaného pobytu, 2011–2015
A comparison of the migration of Czech citizens by usual and registered residence, 2011–2015

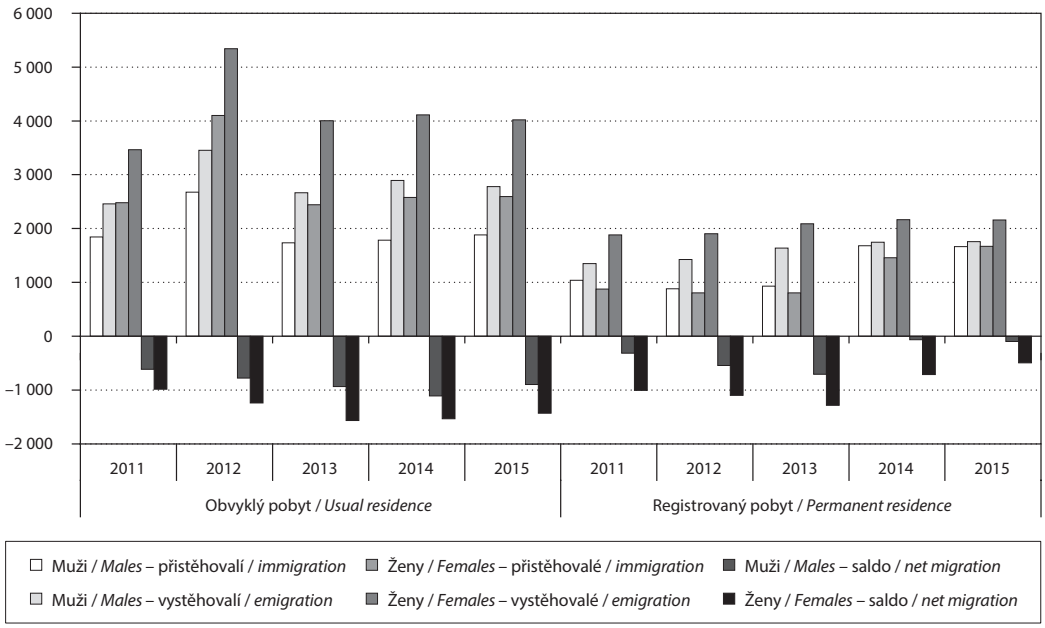

Zdroj: ČSÚ; VZP; vlastní výpočty.
Source: *CZSO; Central Health Insurance Register; authors' calculations.*

v případě emigrace). Strukturu podle věku u registrované imigrace ovlivňuje opožděná registrace porodů, které se udály mimo území republiky a hlásí se na zvláštní matriku v Brně. V případě, kdy se hlášení o takovém případu dostane na ČSÚ po uzavření zpracování daného roku, tak je nutné ho zařadit mezi přistěhovalé. Skutečnost, že se tyto případy neobjevují v datech od VZP, podporuje rozhodnutí nezahrnout živě narozené registrované přes zvláštní matriku do počtu obvykle bydlícího obyvatelstva.

Převaha počtu migrujících osob podle registrovaného pobytu oproti obvyklému pobytu ve věku nad 59 let je spojena s podmínkami pro vyplácením důchodů pro trvale bydlící mimo území ČR, kdy přestože důchodce žije v zahraničí, může čerpat zdravotní péči v ČR, a tedy zrušení zdravotního pojištění není výhodné. Přestože pro tuto věkovou skupinu by bylo vhodnější použít data podle registrovaného pobytu, rozhodli jsme se použít jen data od VZP, protože podíl objemu migrace osob ve věku nad 59 let dosahoval pouze 3,8 % celkového objemu za celé sledované období.

Regionální struktura podle registrovaného pobytu je také ovlivněna systémem registrace přes zvláštní matriku v Brně a v některých letech může dojít k administrativnímu čištění a tím k deformaci trendů.

Záporné migrační saldo občanů ČR vykazovaly u obvyklého pobytu všechny kraje (viz obr. 1) v celém sledovaném období. Nejvíce zasaženými kraji byly Moravskoslezský, Hlavní město Praha, Středočeský, Jihomoravský a Ústecký. Protichůdný trend u jednotlivých druhů pobytu se vyskytoval v kraji Hlavního města Prahy po celé sledované období a v posledních letech také v Ústeckém, Libereckém a Královéhradeckém kraji. V ostatních krajích bylo pozorováno záporné migrační saldo i u trvalého pobytu, jen jinak intenzivní.

Data od VZP také obsahovala případy s nezjištěným pobytem v rozsahu 0,4–0,6 % u obnovení zdravotního pojištění a 0,4–1,4 % u zrušení zdravotního pojištění. Nezjištěný pobyt byl rozpuštěn proporcionálně na základě zjištěných hodnot v krajích.

Graf 5: Migrační toky občanů ČR podle dosaženého věku a druhu pobytu, 2011–2015
Migration flows of Czech citizens by reached age and type of residence, 2011–2015

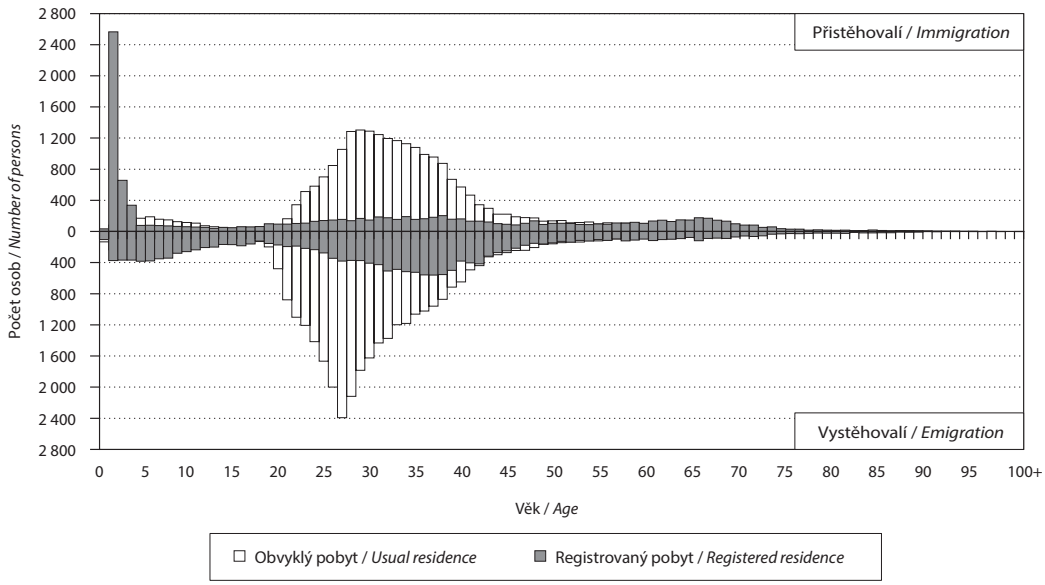

Zdroj: ČSÚ; VZP; vlastní výpočty.
Source: *CZSO; Central Health Insurance Register; authors' calculations.*

Obr. 1: Saldo zahraniční migrace občanů ČR podle typu pobytu a kraje, 2011–2015
Net international migration of Czech citizens by type of residence and NUTS 3 region, 2011–2015

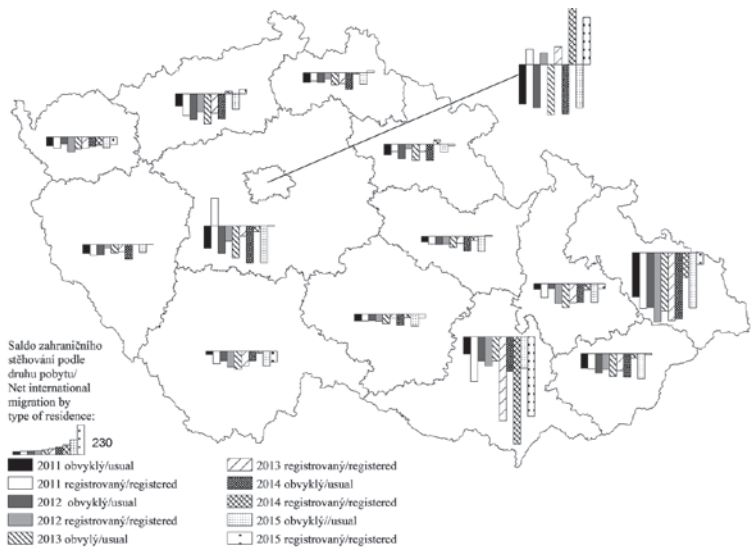

Zdroj: ČSÚ; VZP; vlastní výpočty.
Source: *CZSO; Central Health Insurance Register; authors' calculations.*

CIZINCI

Údaj o počtu obvykle bydlících cizinců je vyžadován v rámci nařízení (EC) č. 862/2007 o migrační statistice. Data za cizince jsou požadována v členění pohlaví, věk, státní občanství a země narození. Data podle obvyklého pobytu jsou generována z CISu speciálně pro účely tohoto nařízení. Chybějící regionální členění se podařilo z CISu získat pro data od roku 2014. Data obsahovala i nezjištěný pobyt (0,3 % v roce 2014 a 0,4 % v roce 2015), který byl rozpočítán podle četnosti pobytu ve zjištěných regionech.

NEREGISTROVANÍ OBČANÉ ZE ZEMÍ EU

Občané ze zemí EU žijící v České republice nemají povinnost se registrovat k pobytu, tudíž nemusí být zahrnuti do počtu cizinců podle dat CISu. Pro odhad jejich počtu je možné využít data o zaměstnanosti z registru Ministerstva práce a sociálních věcí, protože zaměstnavatelé občanů z členských zemí EU mají povinnost informovat Úřad práce o výkonu práce. Stejně tak jsou cizinci s živnostenským oprávněním registrováni v živnostenském rejstříku Ministerstva průmyslu a obchodu (*ČSÚ*, 2015a). Obě tyto skupiny zaměstnaných občanů ze zemí EU mohou, ale nemusí mít registrovaný pobyt. Pro výpočet odhadu byla použita data k 31. 12. 2010, protože jsou nejblíže rozhodnému okamžiku sčítání lidu 2011. Dalším zdrojem dat byl počet obyvatel s občanstvím zemí EU podle dat sčítání lidu 2011 (trvalý pobyt) a to ve věkové skupině 18–64 let[11], ve které se předpokládá, že je absolutní většina cizinců zaměstnaná. Dále byl v odhadu použit počet pravidelně dojíždějících cizinců do zaměstnání ze sousedních států, aby byli z výpočtu odečteni pendleři, kteří na našem území obvykle nežijí. Tato data bylo možné získat ze sčítání sousedních států v případě Polska, Rakouska a Slovenska.

Samotný odhad byl proveden na úrovni jednotlivých státních občanství a týká se jenom osob ve věku 18–64 let. Za mladší nebo starší věkové kategorie není možné odhad provést. Nejprve byly odvozeny počty zaměstnaných občanů jednoho ze států EU bez registrovaného pobytu za rok 2011:

EUNREGs = EUZ1s + EUZ2s – EUREGs – EUDOJs,

EUNREG…odhad zaměstnaných občanů států Evropské unie bez registrovaného pobytu (2011),

EUZ1…počet zaměstnanců s občanstvím států Evropské unie (2010),

EUZ2…počet občanů států Evropské unie s platným živnostenským oprávněním (2010),

EUREG…počet občanů států Evropské unie ve věku 18–64 podle dat sčítání lidu 2011 (trvalý pobyt),

EUDOJ…počet pravidelně dojíždějících za zaměstnáním ze sousedních zemí (2011),

s…státní občanství státu Evropské unie.

Dále byl odhadnut podíl zaměstnaných občanů jednotlivých států EU bez registrovaného pobytu (*INREGs*) na celkovém počtu zaměstnaných občanů jednotlivých států EU za rok 2011:

INREGs = EUNREGs / (EUZ1s + EUZ2s).

Tento podíl, který zůstal v následujících letech fixní, byl aplikován na počet zaměstnaných občanů států Evropské unie a výsledkem byl počet zaměstnaných občanů Evropské unie bez registrovaného pobytu v konkrétním roce:

*EUNREGs = INREGs * (EUZ1s + EUZ2s).*

V praxi byl tento výpočet zatím použit pouze pro rok 2015, protože za období 2012–2014 nebyla k dispozici data z Ministerstva práce a sociálních věcí o počtu zaměstnaných občanů EU podle státního občanství, ale pouze souhrnná data za cizince celkem. Údaj za rok 2014 byl odvozen z výsledné hodnoty pro rok 2015 očištěním o vývoj celkového počtu občanů států Evropské unie na našem území podle obvyklého pobytu mezi roky 2014 a 2015 (došlo k mírnému nárůstu). Výsledný odhad za rok 2014 dosáhl 31 793 a o rok později 33 490 neregistrovaných občanů z členských zemí EU (téměř polovinu tvořili občané Slovenské republiky).

Tyto hodnoty by měly být považovány za minimální, protože se pravděpodobně nepodařilo zachytit všechny neregistrované občany ze států EU. Výpočet je omezen pouze na osoby ve věku 18–64 let a navíc všechny nemusí být zaměstnané. Riziko použití těchto čísel pro další roky spočívá také v nejistotě ohledně dostupnosti zdrojů dat, které nejsou v gesci ČSÚ.

11) Informace o ekonomické aktivitě nemohla být použita díky vysokému podílu nezjištěných odpovědí u cizinců.

Tab. 2: Nelegální migrace podle druhu porušení a počet pobytových kontrol, 2008–2015
Illegal / Irregular migration by type of violation and number of residence controls, 2008–2015

	2008	2009	2010	2011
Nelegální migrace celkem / *Total number of illegal migrants*	3 829	4 457	2 988	3 360
Nelegální migrace přes státní hranice / *Illegal migration across state borders*	168	190	140	80
Porušování pobytového režimu / *Illegal migration – violation of residence conditions*	3 661	4 267	2 848	3 280
Počet provedených pobytových kontrol / *Number of residence controls*	174 959	260 789	240 318	169 894
	2012	**2013**	**2014**	**2015**
Nelegální migrace celkem / *Total number of illegal migrants*	3 595	4 153	4 822	8 563
Nelegální migrace přes státní hranice / *Illegal migration across state borders*	119	179	181	240
Porušování pobytového režimu / *Illegal migration – violation of residence conditions*	3 476	3 974	4 641	8 323
Počet provedených pobytových kontrol / *Number of residence controls*	225 451	234 382	268 901	253 439

Zdroj: Ministerstvo vnitra.
Source: *Ministry of the Interior.*

NELEGÁLNÍ MIGRACE

Ve studii proveditelnosti byli za nelegální migranty považováni cizinci třetích zemí pobývající na území ČR bez platného pobytového povolení. Jako možné zdroje dat byly prověřeny oficiální statistiky Policie ČR a expertní odhady. Sledované druhy nelegální migrace Policií ČR byly ovlivněny vstupem do Schengenského prostoru v roce 2008, od kdy je možné sledovat jen 2 kategorie: nelegální překročení schengenské hranice (v případě ČR pouze mezinárodní letiště) a nelegální pobyt = porušování pobytového režimu. Pro naši problematiku je možné využít kategorie nelegálního pobytu (viz tab. 2).

Takto zjištěné údaje samozřejmě nevypovídají o celkovém objemu nelegální migrace, ale pouze o té části, která byla odhalena při kontrolní činnosti Policie České republiky. Jejich hlavním metodickým nedostatkem je, že počty zjištěných nelegálních migrantů závisí do určité míry na intenzitě kontrolní činnosti Policie ČR, které meziročně významně kolísají (viz tab. 2).

Dalším problémem u tohoto zdroje je skutečnost, že významnou část zachycených cizinců představují nelegální tranzitní migranti, které není možno zahrnovat do počtu obvykle bydlícího obyvatelstva. Jak dokazuje i tabulka 3 představující nárůst nelegální migrace o 77,6 %, který souvisí s uprchlickou krizí

Tab. 3: Celkový počet nelegálních migrantů podle státního občanství, 2014–2015
Illegal / Irregular migration by citizenship of persons identified as illegal/irregular migrants, 2014–2015

	2014	%	2015	%
Celkem / *Total*	**4 822**	**100,0**	**8 563**	**100,0**
Sýrie / *Syrian Arab Republic*	146	3,0	2 016	23,5
Ukrajina / *Ukraine*	1 035	21,5	1 256	14,7
Kuvajt / *Kuwait*	451	9,4	591	6,9
Afghánistán / *Afghanistan*	73	1,5	585	6,8
Rusko / *Russian Federation*	435	9,0	405	4,7
Irák / *Iraq*	17	0,4	404	4,7
Pákistán / *Pakistan*	23	0,5	282	3,3
Kosovo / *Kosovo*	183	3,8	264	3,1
Saúdská Arábie / *Saudi Arabia*	231	4,8	262	3,1
Vietnam / *Viet Nam*	304	6,3	231	2,7

Zdroj: Ministerstvo vnitra.
Source: *Ministry of the Interior.*

a vysokým počtem zadržených Syřanů (2 016), Afgánců (585) nebo Iráčanů (403) při tranzitu z jihovýchodní Evropy do Německa.

Dalším zdrojem jsou expertní odhady. Pro porevoluční období bylo odhadováno *Drbohlavem a Medovou* (2010) 15–300 tis. nelegálních migrantů. Ne všechny odhady se ovšem zabývaly přímo pobytovou nelegální migrací, ale zaměřovaly se i na další typy např. nelegálně ekonomicky činné. Na základě svých výzkumů odhadoval *Drbohlav* (2003) počet nelegálních/neregulérních migrantů (včetně tranzitních) v ČR v roce 2000 na 295 tis. až 335 tis osob. Nelegální ekonomickou migrací se pak zabýval výzkum metodou Delphi z let 2005–2006 (*Drbohlav a kol.*, 2008) a nejvíce expertů se shodlo na počtu 40–100 tis. nelegálně ekonomicky činných migrantů (třetina z 27 expertů). Přímo pobytovou nelegální migrací se zabýval evropský projekt Clandestino (*Kovacheva – Vogel*, 2009) z let 2007–2009. Počet nelegálních migrantů se podle expertních odhadů (metoda Delphi) pohyboval mezi 17–100 tis. osob. Nejaktuálnější odhady byly publikovány v rámci projektu „Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern Europe: impact of visa abolition" (*Drbohlav – Jaroszewicz*, 2014) zaměřeného na prognózu migrace mezi vybranými postsovětskými státy (Ukrajina, Bělorusko a Moldavsko) a státy Visegrádské skupiny. Výzkum byl také proveden metodou Delphi. Pro Ukrajince, kteří patří k nejčetnější skupině cizinců v ČR a tvoří téměř 40 % cizinců z třetích zemí, byl odhadován podíl nelegálně pobývajících na 24 % (aritmetický průměr odpovědí se směrodatnou odchylkou 0,12 od 14 expertů; *Drbohlav – Jaroszewicz*, 2014).

Pokud i přes problematičnost odhadů je potřeba řadit nelegální/neregulérní migranty do počtu obvykle bydlícího obyvatelstva, pak v případě Česka je jednou z mála reálných možností stanovení jejich počtu použití multiplikační metody. Jako vhodnější se jeví odvozovat počet nelegálních/neregulérních migrantů od počtu legálně evidovaných cizinců (tab. 4), než od počtu nelegálně pobývajících cizinců zjištěných Policií ČR, neboť tato data jsou zatížena většími metodickými nedostatky.

Hodnotu multiplikátoru (podíl nelegální/legální migrace) je možné odvodit z expertních odhadů, kterých je ovšem především pro poslední období minimum. Podle výsledků projektu Clandestino byl okolo roku 2005 průměr odhadů podílů nelegálních migrantů na populaci cizinců v Česku asi 20 % (pro EU 27 tento podíl činil 10 % – tab. 5). Jediná relevantní data za novější období pocházejí ze zdroje *Drbohlav – Jaroszewicz* (2014), kde se uvádí podíl nelegálních migrantů mezi státními příslušníky Ukrajiny ve výši asi 24 %. Je zřejmé, že podíl nelegálních migrantů mezi jednotlivými skupinami cizinců se bude lišit. Stanovení těchto rozdílů je však vzhledem k nedostatku kvalitních dat problematické.

Tab. 4: Počet cizinců mimo EU s obvyklým pobytem k 31. 12., 2008–2015
Foreign nationals from countries outside the EU with usual residence as of 31 December of the given year, 2008–2015

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
261 727	287 416	281 336	271 735	261 685	261 309	272 995	280 908

Zdroj: ČSÚ.
Source: *CZSO.*

Tab. 5: Agregované odhady počtu nelegálních migrantů podle projektu Clandestino, 2008
Aggregated estimate of the irregular foreign resident population, 2008

	Absolutní počet (mil.) / *Absolute population numbers (Mio)*		Podíl na celkové populaci (%) *As a percentage of the population*		Podíl na populaci cizinců (%) *As the percentage of the population of foreign nationals*	
	Minimum	Maximum	Minimum	Maximum	Minimum	Maximum
EU15	1,8	3,3	0,46	0,83	7,0	12,0
EU27	1,9	3,8	0,39	0,77	7,0	13,0

Zdroj: Kovacheva – Vogel, 2009.
Source: *Kovacheva – Vogel, 2009.*

Tab. 6: Podíl nelegálních migrantů na populaci obvykle bydlících cizinců (tři nejčetnější státní občanství z třetích zemí), 2013–2015 / Percentage of illegal/irregular migrants in the population of foreign nationals (the three most numerous groups of third-country citizens), 2013–2015

Rok *Year*	Počty cizinců *Number of foreign nationals*			Počty nelegálních migrantů celkem *Number of illegal (irregular) migrants*			Podíl nelegálních migrantů (%) / *Percentage of illegal (irregular) migrants in the population of foreign nationals by citizenship*		
	Ukrajina *Ukraine*	Vietnam *Viet Nam*	Rusko *Russian Federation*	Ukrajina *Ukraine*	Vietnam *Viet Nam*	Rusko *Russian Federation*	Ukrajina *Ukraine*	Vietnam *Viet Nam*	Rusko *Russian Federation*
2013	102 127	57 599	31 743	901	312	556	0,88	0,54	1,75
2014	108 738	57 550	33 926	1035	304	435	0,95	0,53	1,28
2015	112 027	57 954	35 011	1256	231	405	1,12	0,40	1,16

Zdroj: ČSÚ; Ministerstvo vnitra.
Source: *CZSO; Ministry of the Interior.*

Z údajů Policie ČR (viz tab. 6) je zřejmý rozdíl mezi vyšším podílem zachycených nelegálních migrantů u Ukrajinců ve srovnání s občany Vietnamu, což více méně odpovídá odlišnému charakteru migrace z obou zemí. Zároveň tak Ukrajince můžeme řadit k cizincům s nadprůměrným zastoupením nelegálních migrantů. Naopak poměrně vysoký podíl u občanů Ruska je vysvětlován významným vlivem tranzitní migrace (*Ministerstvo vnitra*, 2014) a určení reálného podílu nelegálních migrantů je v tomto případě obtížné.

Pro naše účely jsme se rozhodli stanovit podíl nelegálních migrantů na populaci cizinců ze třetích zemí ve výši 20 %. Vycházeli jsme při tom z výsledků projektu Clandestino, které jsou v logickém souladu i s výsledky dalších šetření. Vzhledem k tomu, že z dostupných zdrojů dat není známo rozložení nelegálních migrantů podle věku, bylo pro studii odvozeno podle registrovaných cizinců.

ZÁVĚR

Analyzované datové zdroje umožnily odhadnout počet obvykle bydlícího obyvatelstva v členění podle pohlaví, věku a regionu NUTS3 a statistiky přirozené měny podle obvyklého pobytu. Dostupné datové zdroje implikovaly zachování principu odděleného odhadování počtu cizinců a občanů ČR. Omezené datové zdroje vhodné pro odvození výše nelegální migrace občanů třetích zemí a neregistrované migrace občanů z členských zemí EU nás dovedly k rozhodnutí připravit dva modely odhadu počtu obvyklého bydlícího obyvatelstva: první základní zahrnující přirozenou měnu, vnitřní a zahraniční migraci občanů ČR a počet cizinců a druhý, rozšířený, počítající s odhadem nelegální a neregistrované migrace. Jako vhodné zdroje dat pro jednotlivé komponenty bilance v případě státních občanů ČR byly určeny: počáteční stav obyvatel – výsledky SLDB 2011 podle obvyklého pobytu, živě narození – živě narození z evidence očištění o narozené registrované zvláštní matrikou v Brně, zemřelí – zemřelí z evidence s odvozeným krajem podle matice pravděpodobností přechodu mezi krajem trvalého a obvyklého pobytu ze SLDB 2011, zahraniční migrace – data o obnovení a zrušení povinného zdravotního pojištění od VZP, vnitřní migrace – odvozená z registrované vnitřní migrace pomocí indexů vytvořených na základě informace o pobytu jeden rok před SLDB 2011. V případě počtu cizinců bylo využito výstupu z CISu podle obvyklého pobytu. Počet nelegálně bydlících občanů třetích zemí byl odhadnut pomocí multiplikátoru odvozeného z výzkumných projektů a počtu obvykle bydlících občanů třetích zemí. Počet neregistrovaných občanů ze zemí EU byl určen zejména na základě dat o zaměstnanosti občanů jednotlivých členských zemí z registru Ministerstva práce a sociálních věcí a živnostenského rejstříku Ministerstva průmyslu a obchodu.

Vzhledem k dostupnosti dat za obvykle bydlící cizince v regionálním členění bylo možné připravit odhad počtu obvykle bydlících obyvatel v detailním členění až od roku 2014. Pokračování tohoto článku bude zaměřeno na popis, měření kvality a zhodnocení rizik populačních modelů.

Literatura

- ČSÚ. 2015a. *Cizinci v České republice.* Praha: Český statistický úřad.
- ČSÚ. 2015b. *Interim report: Usual residence population definition: Feasibility studies – Czech Republic.* Working paper. Eurostat Grant Contract No. 07121.2014.006-2014.350
- ČSÚ. 2016. *Final methodological report: Usual residence population definition: Feasibility studies – Czech Republic.* Working paper. Eurostat Grant Contract No. 07121.2014.006-2014.350
- Drbohlav, D. 2003. Immigration and the Czech Republic (with a Special Focus on the Foreign Labor Force). *International Migration Review*, 37(1), s. 194–224.
- Drbohlav, D. a kol. 2008. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu).* Praha, Karolinum.
- Drbohlav, D. – Medová, L. 2010. Czech Republic: Irregular Migration – "Old Wine in New Bottles". In: Triandafyllidou, A. (ed.) *Irregular Migration in Europe. Myths and Realities.* Ashgate, Farnham, s. 71–92.
- Drbohlav, D. – Jaroszewicz, M. 2014. *The Probable Future Development of International Migration from Ukraine, Moldova and Belarus to Visegrad countries and the European Union – The Delphi method (The Search for „Subjective Objectivity").* Forecasting Migration between The EU, V4 and Eastern Europe; Impact of Visa Abolition. Jaroszewicz, M., Lesinska, M. (eds). Warsaw, Centre for Eastern Studies, pp. 20–53.
- Evropská Unie. *Časté otázky – Nejčastější dotazy – Rozsah péče hrazené z vašeho zdravotního pojištění* [online]. Dostupné z: <http://europa.eu/youreurope/citizens/health/when-living-abroad/health-insurance-cover/faq/index_cs.htm>.
- Evropský parlament, Rada Evropské unie. 2014. Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1260/2013 ze dne 20. listopadu 2013 o evropské demografické statistice [online]. Dostupné z: <http://publications.europa.eu/cs/publication-detail/-/publication/5c0b899c-6173-11e3-ab0f-01aa75ed71a1/language-cs>.
- Kovacheva, V. – Vogel, D. 2009. *The size of the irregular foreign resident population in the European Union in 2002, 2005 and 2008: aggregated estimates* [online]. Hamburg Institute of International Economics (HWWI): Database on Irregular Migration, Working paper No.4. Dostupné z: <http://www.irregular-migration.hwwi.net/Working_papers.6113.0.html>.
- Křivý, I. 2012. *Analýza časových řad.* Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Ministerstvo zahraničních věcí. *Statistika úmrtí českých občanů v zahraničí* [online] : Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocni_zpravy_a_dokumenty/poskytnute_informace/statistika_umrti_ceskych_obcanu_v.html>.
- Nárožná, M. 2013. *Imputace chybějících hodnot v rozsáhlých datových souborech. Olomouc, 2013.* 108 s. Magisterská práce (Mgr). Univerzita Palackého v Olomouci. Přírodovědecká fakulta.
- United Nations. 2006. *Conference of European Statisticians Recommendation for the 2010 Censuses of Population and Housing* [online]. 2006. New York and Geneva: United Nations Dostupné z: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/CES_2010_Census_Recommendations_English.pdf>.

Prameny dat

- Český statistický úřad. 2011 a 2016. Cizinci v České republice.
- Český statistický úřad. Evidence demografických událostí 2011–2015.
- Český statistický úřad. Sčítání lidu, domů a bytů 2011.
- Český statistický úřad. Výstup z Cizineckého informačního systému Ředitelství cizinecké policie ČR podle obvyklého pobytu 2014–2015.
- Ministerstvo vnitra. 2014. Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2013. Praha, Ministerstvo vnitra.
- Ministerstvo vnitra. 2015. Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2014. Praha, Ministerstvo vnitra.
- Ministerstvo vnitra. 2016. Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2015. Praha, Ministerstvo vnitra.

MAGDALÉNA BAŠTECKÁ
je absolventkou magisterského oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2001 je zaměstnancem Českého statistického úřadu. V letech 2001–2006 se podílela na výstupech ze sčítání lidu, domů a bytů 2001 zejména v oblasti tematických map. Od roku 2007 pracuje v oddělení demografické statistiky a věnuje se především metodologii sběru a zpracování statistiky příčin smrti a přípravě datových výstupů pro Eurostat.

ROMAN KURKIN
je absolventem doktorského oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2009 pracuje na Českém statistickém úřadě, kde se podílel na přípravě a zpracování sčítání lidu, domů a bytů 2011. Na oddělení demografické statistiky pracuje od roku 2014. Věnuje se zejména analýzám plodnosti, potratovosti a regionálním rozdílům demografických procesů.

SUMMARY

This analysis is based on the results of the feasibility study 'Usual Residence Population Definition', which deals with possible ways of estimating population by sex, age, and NUTS 3 region and detailed statistics of live births and deaths, all according to their usual residence in the Czech Republic. The first of two papers elaborates mainly legislative definition of population, available data sources and inputs for population models. Population by usual residence is estimated separately for Czech citizens and for foreign nationals. Live births are analysed based on cohort fertility data from the 2011 census. One conclusion from the analysis is that births from the Special Registry Office for the registration of events that occurred abroad will be excluded from the population model. The region of usual residence of deceased persons is obtained here by redistributing deaths according to transition probabilities, which are derived from a data set of deaths (linked data from the 2011 census and demographic data) that includes information of the usual and permanent residence (NUTS 3 region) of deceased persons. The number of internal emigrants and immigrants by usual residence according to NUTS 3 region are also based on the 2011 census data and mainly on the question about the region of usual residence one year before the census. Because of the 20% non-response rate, transition probabilities are used to impute unknown answers. The international migration of Czech citizens is based on the registrations and cancellations of public health insurance, which better represents the usually resident population definition than data from the Central Population Register. The population of foreign nationals by usual residence is specially generated to correspond to the one-year residence condition from the Alien Information System. This paper also focuses on estimating non-registered EU citizens and illegal immigrants from third countries. The different data quality of these components led to the creation of two models: the first, basic model comprises the population count based on natural change and migration, and the second model is extended to include non-registered EU citizens and illegal immigrants from third countries.

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY Z POHLEDU SOCIODEMOGRAFICKÝCH UKAZATELŮ[1)]

Laco Toušek – Václav Walach – Petr Kupka – Ondřej Plachý – Kateřina Tvrdá – Ľubomír Lupták – Alica Brendzová[2)]

THE DEMOGRAPHICS OF SOCIALLY EXCLUDED LOCALITIES IN THE CZECH REPUBLIC

Abstract
In the Czech Republic, the issues of marginalisation, social inequality, and poverty are predominantly discussed in relation to the 'socially excluded population' living in 'socially excluded localities' (SEL). However, comprehensive information on the composition of the population in these localities is not yet available. Based on a quantitative survey (N = 2 566) carried out in socially excluded localities in the Czech Republic, this paper presents the demographics of the population while highlighting its distinguishing characteristics.

Keywords: marginalisation, poverty, residential segregation, social exclusion, socially excluded localities, Czech Republic

Demografie, 2018, **60: 21–35**

ÚVOD

Vzrůstající sociální nerovnost v zemích euroatlantické civilizace je v současné době diskutována nejen tradičními odpůrci tržní ekonomiky a kapitalismu, ale i jeho zastánci a širší veřejností. Stalo se tak mimo jiné i díky popularizaci knihy Kapitál v 21. století *Thomase Pikettyho* (2015), podle níž žijeme v období, ve kterém sociální nerovnost dosáhla historicky nejvyšší míry a akumulace bohatství se týká čím dál tím užší skupiny lidí, jak potvrzují i jiné studie (např. *Atkinson*, 2015). V České republice se debata o sociální nerovnosti zpravidla omezuje na konstatování, že tento problém se naší společnosti jako celku netýká, jelikož jsme na základě statistických ukazatelů v tomto ohledu považováni za premianty v rámci Evropské unie (kriticky viz *Mysíková*, 2016; *Večerník – Mysíková*, 2015).

Za výjimku potvrzující pravidlo je považovaná ta část populace, pro kterou se vžilo eufemistické označení *sociálně vyloučená*, která žije v tzv. *sociálně vyloučených lokalitách* (dále jen SVL) a které je z většiny připisována romská národnostní či etnická identita. Paradoxní ovšem je, že o takto označované populaci neexistují žádné ucelené sociodemografické informace, neboť s ohledem na svůj charakter je obtížně vymezitelná a běžným statistickým šetření zůstává skryta (viz dále).

V následující stati se pokusíme toto bílé místo částečně zaplnit na základě vybraných výsledků z kvantitativního viktimizačního šetření realizovaného na celém území ČR. Naším cílem je zodpovědět základní otázku, zda SVL existují v sociodemografickém smyslu, tj. zda se tyto rezidenční jednotky odlišují sociální a demografickou strukturou od svého vnějšího okolí, resp. od populace ČR. Dříve než k tomu přistoupíme, považujeme za nezbytné osvětlit pojmy *sociální vyloučení* a *sociálně vyloučené lokality*

1) Text je dílčím výstupem z projektu Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality (VI20152018022), podpořený Programem bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015-2020 (BV III/1-VS).

2) Katedra antropologie FF ZČU, Sedláčkova 38, 306 14 Plzeň. Kontakt: ltousek@ksa.zcu.cz.

a představit metodologii výzkumu, z něhož čerpáme data pro tuto stať.

SOCIÁLNĚ VYLOUČENÍ

Problematika sociálního vyloučení je považována za „jeden z klíčových sociálních problémů naší společnosti" (*Úřad vlády ČR*, 2016: 5), jenž se v posledních letech zhoršuje (*GAC spol. s r. o.*, 2015). Základním problémem, se kterým se strategie „boje" proti sociálnímu vyloučení, stejně tak jako různé analýzy a výzkumy potýkají, je ovšem to, co sociální vyloučení znamená a jakým způsobem lze SVL vymezit (srov. *Hurrle aj.*, 2016).

Obecně je sociální vyloučení strategickými dokumenty EU, ale i ČR, pojímáno jako multidimenzionální „proces […] během něhož jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňováni na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou jinak ostatním členům společnosti dostupné" (*Růžička – Toušek*, 2014: 121). Těmito zdroji není rozuměn pouze příjem, ale také nedostatečný přístup k bydlení, vzdělání, zdravotní péči, zaměstnání, sociálnímu kapitálu a politické moci v podobě participace na rozhodujících procesech společnosti (viz např. *Council of the European Union*, 2004; E*uropean Commission*, 2010; *MPSV*, 2014; *Úřad vlády ČR*, 2016).

Eurostat pro účely statistického zpracování a srovnatelnosti napříč členskými státy stanovil *souhrnný ukazatel rizika chudoby nebo sociálního vyloučení* složený ze tří indikátorů: ohrožení příjmovou chudobou, materiální deprivace a nízké pracovní intenzity. Jde o ryze ekonomický ukazatel vypočítávaný na základě dat z výběrového šetření *Životní podmínky* (EU-SILC), které je v ČR realizované od roku 2005 s roční periodicitou na náhodně vybraném vzorku pohybujícím se kolem 10 000 domácností (*ČSÚ*, nedatováno). Je nasnadě, že tento ukazatel nejenže nepostihuje multidimenzionální povahu sociálního vyloučení, ale ani nevypovídá o populaci, která je jako sociálně vyloučená běžně chápaná a na kterou se strategické dokumenty a politiky zaměřují, a proto je jeho analytická a potažmo i praktická užitečnost přinejmenším diskutabilní.

Chápání sociální exkluze v českém veřejném diskurzu a politice veřejné správy tomuto ekonomickému pojetí příliš neodpovídá (srov. *MPSV*, 2014; *Úřad vlády ČR*, 2016; *Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování*, 2016). Spíše než na ekonomické ukazatele se debata soustředí na specifické rezidenční jednotky různé velikosti, kategorie a míry prostorové segregace, pro které se vžil termín sociálně vyloučené lokality, používaný výhradně v českém prostředí (*Růžička – Toušek*, 2014; H*urrle aj.*, 2016; *Walach – Kupka*, 2016). Podle některých odhadů žije v těchto lokalitách, jejichž počet se za posledních 10 let zdvojnásobil z 310 na 606, od 95 000 do 115 000 obyvatel, z nichž je většina označována za Romy (*GAC spol. s r. o.*, 2015: 11).

Za znaky těchto lokalit, které mohou mít podobu jednotlivých domů, ulic či celých čtvrtí, jsou považovány (nikoli výlučně a taxativně) prostorová izolace, sociální izolace, ekonomická deprivace, kulturní odlišnost a symbolické vyloučení (*Úřad vlády ČR*, 2016: 6–7). Případně jsou definovány jako místa, „kde dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovujících podmínkách (indikováno počtem příjemců příspěvků na živobytí), které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (indikováno vnější identifikací)" (*GAC spol. s r. o.*, 2015: 14). Zároveň je však v recentní době upozorňováno na to, že dosavadní způsoby vymezení sociálně vyloučených lokalit jsou příliš vágní, analyticky problematické a je nezbytné tento koncept nově uchopit, případně zcela opustit (*Hurrle aj.*, 2016; *Růžička*, 2012; *Růžička – Toušek*, 2014; *Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování*, 2016: 7; *Úřad vlády ČR*, 2016: 7–8; *Walach*, 2015). Avšak žádný z dosavadních přístupů, resp. výzkumů se nepokusil uchopit SVL na základě kvantifikace sociodemografických charakteristik populace, která v nich žije.

METODOLOGIE

Obyvatele SVL lze označit jako tzv. *hard-to-survey* populaci (srov. *Tourangeau et al.*, 2014), tj. populaci, která je obtížně dosažitelná pomocí standardních postupů a nástrojů kvantitativního šetření. Mezi hlavní důvody patří obtížná identifikace této populace (*hard-to-identify*), potažmo definice SVL, jak jsme naznačili výše. Jedná se o analytickou kategorii, jež postrádá jednoznačné a běžně dostupné (ze sekundárních zdrojů) kvantitativní proměnné, na základě nichž by mohlo k vnější identifikaci dojít. Logicky to platí i o složení a počtu jejich obyvatel, což vede k obtížím s konstrukcí zkoumaného vzorku (*hard-to-sample*, ibid.). Stručně

řečeno, pro kvantitativní výzkum uvedené populace chybí nejen opora výběru[3], ale i uspokojivé a dostupné kvantitativní proměnné pro její jednoznačné vymezení.[4]

Pro účely námi realizovaného šetření jsme vyšli z podkladů k *Analýze sociálně vyloučených lokalit v ČR* (*GAC spol. s r. o.*, 2015), které nám posloužily jako nejucelenější a *de facto* i jako jediný možný výchozí bod v podobě více či méně úplného a přesného seznamu SVL na celostátní úrovni. Tento seznam jsme aktualizovali o data z dalších sekundárních zdrojů a poznatky aktérů, kteří v dané oblasti působí. Jednalo se zejména o dílčí výzkumné zprávy realizované Agenturou pro sociální začleňování a osobní konzultace s pracovníky organizací působících na lokální úrovni, jejichž cílovou skupinou jsou osoby ohrožené sociálním vyloučením.

Ze seznamu SVL jsme vyřadili všechny lokality, jejichž odhadovaný počet obyvatel byl nižší než 26 osob a rozdělili je do dvou skupin o pěti kvantilech, a to podle velikosti obcí, kde se nacházejí, a podle podílu obyvatel SVL na celkové populaci obce. Naším cílem bylo vybrat jednotlivé SVL pro výzkum tak, aby v každém z krajů (vyjma Prahy, kterou jsme z výzkumu vyřadili)[5] byly, pokud možno, zastoupeny všechny dostupné kombinace hodnot z obou kvantilů. Jinými slovy, záměrem bylo, abychom na úrovni jednotlivých krajů měli zastoupeny různě veliké obce s různě vysokým podílem obyvatel SVL na celkové populaci. V průběhu realizace šetření byl nadále seznam SVL upravován podle aktuální situace v terénu, neboť některé lokality již přestaly existovat, nebo se je nepodařilo identifikovat. Případně jsme seznam doplňovali o lokality nové (viz rovněž *Walach aj.*, v tisku).

Vzhledem k charakteru zkoumané populace a absenci opory výběru byly v rámci pilotáže testovány možnosti využití tzv. náhodné procházky. Jde o způsob výběru, u něhož není třeba opory výzkumu a blíží se vlastnostem pravděpodobnostních výběrů. V akademické oblasti je náhodná procházka považována za vhodnější alternativu ke kvótnímu výběru a spočívá ve stanovení algoritmu, který zabezpečuje náhodný výběr rezidenčních jednotek v terénu, domácností a následně i respondentů (*Krejčí*, 2008: 60). Tato metoda výběru se však ukázala jako nepoužitelná. Značná část SVL lokalit není dostatečně rozsáhlá na to, aby mohla být vůbec aplikována. Dále, zdaleka ne všechny domy či bytové jednotky bývají obydlené a na úrovni domácností byla míra návratnosti natolik nízká (odmítnutí, nepřítomnost rezidentů), natož aby bylo možné vybírat náhodně její členy. Stručně řečeno, náhodná procházka se ukázala jako nepraktická pro výzkum prostorově omezených částí obcí a muselo být přistoupeno k alternativnímu řešení v podobě kvótního výběru.[6]

Vázané kvóty v podobě věku a pohlaví byly stanoveny následovně. Jelikož nám Český statistický úřad nemohl z důvodu ochrany osobních údajů poskytnout informace o SVL na úrovni jednotlivých čísel popisných, byly použity základní demografické údaje (věk a pohlaví) o obyvatelstvu vybraných shluků rezidenčních jednotek s více než 50 obyvateli na základě Sčítání lidu, domu a bytů 2011 (*SLDB*, 2011). V každé obci se SVL byl tedy stanoven minimální počet respondentů, mužů a žen ve věkových intervalech: 15–19 let, 20–29 let, 30–44 let, 45–59 let, 60 a více let. V nejmenších obcích činil tento počet 10 respondentů, v těch největších 50 respondentů.

Zvolenou metodou vytváření dat byl strukturovaný rozhovor vedený prostřednictvím dotazníku[7] tazatelem na základě osobního kontaktu s respondentem v místě jeho bydliště. Dotazníkové šetření se uskutečnilo mezi 19. dubnem a 28. srpnem 2016 v 13 krajích, 62 okresech, 131 obcích a 289 lokalitách prostorově vymezených na základě čísel popisných.[8] Jednotkou pozorování byli jedinci starší 15 let žijící v SVL nejméně jeden měsíc (bez nutnosti trvalého

3) Oporou výzkumu je myšlen seznam jednotek výzkumu, z něhož je možné je náhodně vybírat.

4) Dosavadní snahy tak učinit ztroskotaly na nedostupnosti dat na nižší úrovni, než jsou obce (*srov. GAC spol. s r. o.*, 2015).

5) Praha byla na základě dostupných sekundárních dat vyřazena z důvodů odlišného charakteru procesu sociálního vyloučení, ale i celkové socioekonomické povahy.

6) K výhodám a nevýhodám kvótního výběru v tuzemském kontextu viz *Krejčí*, 2008.

7) Hlavní dotazník je dostupný na http://brizolit.org/dotaznik-svl/.

8) Mapa obcí, ve kterých sběr dat probíhal je dostupná na http://brizolit.org/mapa-obci-sberu-dat/.

pobytu). Celkem bylo získáno 2 566 kompletních dotazníků, nejvíce z nich v Ústeckém, Moravskoslezském a Karlovarském kraji, kde se také nachází nejvyšší počet SVL.

Za účelem komparace dat jsme dále provedli šetření menšího rozsahu i mezi obyvateli, kteří žijí vně SVL, ale v obcích, kde se SVL nacházejí. Zaměření projektu a finanční možnosti nám bohužel nedovolily, aby velikost vzorku této sekundárně zkoumané populace, kterou v textu označujeme zkratkou „NESVL", byla obdobná jako u populace SVL. Celkem jsme oslovili 590 NESVL respondentů a uplatnili vůči nim obdobný dotazník a stejný metodologický postup. U těch ukazatelů, u kterých to považujeme za užitečné, podáváme srovnání obou dvou zkoumaných populací (tj. SVL a NESVL), potažmo nabízíme srovnání i s celkovou populací ČR, pokud jsou k dispozici relevantní sekundární data.

VÝSLEDKY

Vzorek populace SVL[9] sestával z 1 342 žen (52 %) a 1 224 mužů (47 %) od 15 do 95 let, věkový průměr činil 41 let. Nejvyšší zastoupení měly osoby 30–44 let (26 %) a naopak logicky nejmenší s ohledem na věkový rozptyl nejmladší věková skupina 15–19 let (12 %).

Rodinný stav

U rodinného stavu respondentů je patrný první zásadní rozdíl oproti celkové populaci ČR. Významně vyšší, konkrétně o 23 procentních bodů, je podíl svobodných

Tab. 1: Zkoumaná populace SVL dle věku a pohlaví / Age and gender composition of the surveyed population

	Muži / *Men*				Ženy / *Woman*				Celkem / *Total*			
	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*		SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*		SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*	
Věk / *Age*	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	161	13,2	35	12,2	142	10,6	40	13,2	303	11,8	75	12,7
20–29	241	19,7	55	19,1	284	21,2	54	17,9	525	20,5	109	18,5
30–44	309	25,2	80	27,8	362	27,0	79	26,2	671	26,1	159	26,9
45–59	285	23,3	58	20,1	314	23,4	66	21,9	599	23,3	124	21,0
60+	228	18,6	60	20,8	240	17,9	63	20,9	468	18,2	123	20,8
Celkem *Total*	1 224	100,0	288	100,0	1 342	100,0	302	100,0	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.
Source: *Authors' research.*

Tab. 2: Populace SVL, NESVL a ČR ve věku 15+ dle rodinného stavu / SEL population (socially excluded), NON-SEL population (non-socially excluded) and CZ (Czech population) by marital status (15 years and over)

	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*		ČR[i] / *CZ*[i]	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Rozvedený/á / *Divorced*	387	15,1	107	18,1	1 193 417	13,4
Svobodný/á / *Single*	1 384 (511[ii])	53,9 (19,9[ii])	277 (68[ii])	46,9 (11,5[ii])	2 782 321	31,2
Vdovec/vdova / *Widowed*	193	7,5	40	6,8	743 990	8,3
Ženatý/vdaná / *Married*	602	23,5	166	28,1	4 211 817	47,2
Celkem / *Total*	2 566	100,0	590	100,0	8 931 545	100,5

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, 2017.
Source: *Authors' research*; *i) CZSO, 2017.*
Pozn.: ii) Z toho v partnerském vztahu.
Note: *ii) In a common-law partnership.*

9) Není-li uvedeno jinak, jednotlivé údaje se vztahují vždy k populaci SVL.

osob, resp. nižší podíl (–24 p. b.) osob žijících v manželském svazku. U svobodných osob jsme navíc na rozdíl od dat ČSÚ zohledňovali, zda žijí v partnerském svazku v rámci jedné domácnosti, nebo žijí bez druha či družky. Celkem 20 % ze svobodných respondentů uvedlo „ano" a 34 % „ne".

Vzdělání

Nízké vzdělání je označované za nejpalčivější problém sociálně vyloučené populace a bariérou pro zlepšení její situace. Mnohé studie (*European Union Agency for Fundamental Rights*, 2016; *GAC spol. s r. o.*, 2007; *GAC spol. s r. o.*, 2006, 2010; *Morvayová*, 2008; *Světová banka*, 2008; *Svoboda – Morvayová*, 2010), ale i judikatura Evropského soudu pro lidská práva (*Rada Evropy. Evropský soud pro lidská práva*, 2007), upozorňují, že tento problém je vedle relativní chudoby a nízkých vzdělanostních aspirací spojen s diskriminací a segregací ve školách na základě připsané romské identity, s níž jsou obyvatelé SVL lokalit převážně spojováni (viz dále).

Provedené šetření ukázalo, že vzdělanostní rozdíly mezi zkoumanou populací a populací ČR jsou propastné. Celkem 63 % osob žijících v SVL má pouze základní vzdělání (ukončené, nebo neukončené), kdežto v běžné populaci je to jenom 18 % (rozdíl

Tab. 3: Vzdělanostní struktura SVL a NESVL v porovnání s celkovou populací ČR (osoby ve věku 15+)[10)]
Composition of SEL and NON-SEL populations by educational attainment compared to the total Czech Republic population (15 years and over)

	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*		ČR[i] / *CZ*[i]	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Bez vzdělání/ZŠ / *Primary incl. incomplete education*	1 613	62,9	94	15,9	1 613 986	18,0
SŠ bez maturity / *Secondary education without GCSE*	740	28,8	192	32,5	2 952 112	33,0
SŠ/VŠO / *Secondary / Upper secondary education*	183	7,1	244	41,4	2 790 112	31,2
VŠ / *Tertiary education*	30	1,2	60	10,2	1 114 731	12,5
Nezjištěno / *Not identified*	x	x	x	x	476 691	5,3
Celkem / *Total*	2 566	100,0	590	100,0	8 947 632	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, 2014; vlastní výpočty.
Source: *Authors' research; i) authors' computation based on CZSO 2014 data.*

Tab. 4: Vzdělání populace SVL dle věkových skupin / SEL population by age and educational attainment

	15–19		20–29		30–44		45–59		60+	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Bez vzdělání/ZŠ / *Primary incl. incomplete education*	265	87,46	347	66,73	384	57,23	344	57,43	273	58,33
SŠ bez maturity / *Secondary education without GCSE*	35	11,55	145	27,88	222	33,08	192	32,05	146	31,20
SŠ/VŠO / *Secondary / Upper secondary education*	3	0,99	27	5,19	59	8,79	51	8,51	43	9,19
VŠ / *Tertiary education*	0	0,00	6	1,15	6	0,89	12	2,00	6	1,28
Celkem / *Total*	303	100,00	525	100,00	671	100,00	599	100,00	468	100,00

Zdroj: Vlastní výzkum.
Source: *Authors' research.*

10) Odpověď na otázku: „Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?"

45 p. b.).[11] Jakkoli se od roku 1990 vzdělanostní úroveň obyvatelstva ČR obecně mezigeneračně zvyšuje (*ČSÚ*, 2014), pro populaci SVL to neplatí. Naopak zaznamenáváme mezigenerační pokles vzdělanostní úrovně a prohlubování nerovnosti v této oblasti (*srov. GAC spol. s r. o.*, 2015). Tabulka 4 pak dokládá, že se to týká zejména nárůstu základního či žádného vzdělání na úkor nematuritního středoškolského vzdělání, jakkoli u nejmladší (a potenciálně stále studující) věkové skupiny může ještě dojít v budoucnu k dosažení vyššího vzdělání.

Ekonomický status

Vedle nízké vzdělanostní úrovně je ve vztahu k populaci SVL skloňována zejména problematika nezaměstnanosti. Některé zdroje uvádějí „nezaměstnanost" až 85 % (*GAC spol. s r. o.*, 2015: 12). Tyto odhady jsou však ze dvou zásadních důvodů zavádějící. První a často se opakující chybou je vytvoření odhadu „nezaměstnanosti" na základě prostého podílu těch, kdo mají zaměstnání, k celkovému (skutečnému či odhadovanému) počtu osob žijících v lokalitě (či lokalitách). Mezi „nezaměstnané" jsou tak počítány i *ekonomicky neaktivní* osoby, včetně důchodců, studujících apod. Druhou chybou je absence konceptualizace toho, co je „nezaměstnaností" myšleno. Pouze implicitně se lze domnívat, že za „nezaměstnané" jsou považovány všechny osoby, které jsou ekonomicky aktivní, ale legálně nepracují. Stručně řečeno, nesplňují nutně ani definici *obecné míry nezaměstnanosti*, ani *podílu nezaměstnaných osob*.

Oba uvedené a běžně používané ukazatele nezaměstnanosti jsou ovšem ve vztahu k SVL populaci a jejímu zkoumání nevhodné. Za prvé, jejich použití je při terénním výzkumu obtížné kvůli jejich komplikované definici. Za druhé, jsou natolik striktní, že zakrývají povahu daného problému, neboť z řad nezaměstnaných vylučují značnou část těch, kteří zaměstnání nemají, ale definici ukazatelů nesplňují (např. nejsou registrovaní na Úřadu práce nebo aktivně nehledají zaměstnání).[12] Proto jsme zvolili postup založený na sebeoznačení *ekonomicky aktivního* jedince podle toho, zda je, nebo není (legálně) zaměstnaný. Takový jedinec nemusí nutně splňovat jednu nebo druhou zmíněnou konceptualizaci nezaměstnanosti, ale pro účely daného výzkumu, resp. zkoumané populace to považujeme za užitečnější ukazatel.

Celkem 28 % respondentů uvedlo, že jsou zaměstnáni. Naopak 31 % že nikoli, ale jsou *ekonomicky aktivní*. Tyto výsledky odpovídají průzkumu Agentury pro základní lidská práva, který došel k hodnotám 29 %, resp. 32 % (*European Union Agency for Fundamental Rights*, 2016), avšak výhradně ve vztahu k populaci identifikované jako „romská". V porovnání s populací NESVL je patrný značný rozdíl (25 p. b.) u kategorie osob „bez zaměstnání", který v jejím případě činí 6 % z celku. Dodejme, že v době sběru dat byla obecná míra nezaměstnanosti v ČR 4 %.[13] Rozdíly však nalezneme i u ostatních kategorií, zejména u počtu studujících osob (–11 p. b.) a osob ve starobním důchodu (–8 p. b.). Celkově můžeme za ekonomicky neaktivní označit 40 % respondentů ze SVL, v případě NESVL je to 48 %. Obecně lze dále konstatovat, že lidé žijící v SVL se z hlediska ekonomického statusu významně odlišují od populace ČR, a to nejen často zmiňovanou „nezaměstnaností", ale i ostatními kategoriemi ekonomického postavení.

11) Studie *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* (*Světová banka*, 2008) uvádí 65 % osob se základním ukončeným, nebo neukončeným vzděláním. Studie byla provedena na populaci žijící v sociálně vyloučených lokalitách a identifikované výhradně jako „romská".

12) Např. ojedinělá studie *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* stanovuje míru nezaměstnanosti na základě definice ILO mezi romskou populací na 5 % (!), zatímco 56 % z nich označuje za „nečinné na pracovním trhu", mezi které ovšem spadají i ti, kteří *nejsou ekonomicky aktivní*, čímž dochází ke zkreslení daného jevu (*Světová banka*, 2008).

13) Rozdíl dvou procentních bodů u NESVL populace oproti celkové nezaměstnanosti v ČR v době sběru dat můžeme připsat tomu, že obecná míra nezaměstnanosti je založena na definici, která je exkluzivnější než námi zvolený přístup, a dále skutečnosti, že výzkum probíhal v obcích, kde je tato míra obecně vyšší.

Tab. 5: Populace SVL a NESVL dle ekonomického statusu / Population SEL and NON-SEL by employment status

	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*	
	abs.	**%**	**abs.**	**%**
„Bez zaměstnání"[i)] / *Not employed*	806	31,4	30	6,1
Starobní důchodce / *Retired pensioners*	372	14,5	111	22,7
Dělník/dělnice nekval. / *Unskilled manual workers*	326	12,7	48	9,8
Mateřská, rodičovská / *Maternity/parental leave*	310	12,1	26	5,3
Dělník/dělnice kval. / *Skilled manual workers*	191	7,4	81	16,6
Studující / *Students*	188	7,3	87	17,8
Invalidní důchod / *Disability pensioners*	169	6,6	11	2,3
Ostatní zaměstnaný/á / *Other employed persons*	172	6,7	60	12,3
OSVČ / *Self-employed persons*	32	1,3	36	7,4
Celkem / *Total*	2 566	100,0	490	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.
Source: *Authors' research.*
Pozn.: i) Nesplňuje definici míry nezaměstnanosti dle Eurostatu.
Note: *i) Does not meet the definition of the unemployment rate by Eurostat.*

Uvedené platí i pro otázku příjmů domácností. Z důvodů obtížného určení přesné výše měsíčního příjmu domácnosti včetně sociálních transferů jsme se respondentů ptali na jejich odhady v rámci 11 možných intervalů (viz tabulka 6). To nám sice znemožňuje uvést průměrný příjem či jeho medián, ale na druhou stranu to zvýšilo pravděpodobnost získání odpovědi, resp. snížení počtu odpovědí „nevím", které i tak dosáhly 11 % z celku.

Populace SVL se oproti populaci NESVL vyznačuje znatelně vyšším počtem osob žijících v jedné domácnosti (viz dále). Tento faktor se však na výši měsíčního příjmu domácností výrazněji neprojevuje, a to z důvodu vyššího počtu osob „bez zaměstnání". Lidové stereotypy o tom, že „nezaměstnaní" lidé jsou na tom díky sociálním dávkám a většímu počtu dětí lépe a pracovat se jim nevyplatí, se z tohoto pohledu ukazují jako mylné. Pokud porovnáme rozdíly ve výši měsíčního příjmu SVL domácností a NESVL domácností, dojdeme k závěru, že i přes značně vyšší počet členů domácnosti u prvně zmiňované skupiny jsou její příjmy zhruba o jednu třetinu nižší než u druhé skupiny.[14)] Téměř polovina (49,3 %) respondentů žijících v SVL uvedla výši měsíčního příjmu domácnosti do 17 000 Kč, u NESVL populace tomu bylo 21 %.

Na základě zjištěných údajů o složení domácností můžeme odhadnout, kolik osob žije v domácnostech s příjmem pod hranicí příjmové chudoby (dle konceptualizace Eurostatu) po sociálních transferech. Zdůrazňujeme, že se jedná o hrubý odhad, který je založený na *dolní hranici intervalu deklarovaného přijmu včetně sociálních transferů* bez znalosti intervenujících faktorů, které mohou, vyjma známého počtu osob v domácnosti a jejich věku, vstupovat do výpočtu.[15)] Při vědomí uvedeného omezení si troufáme tvrdit, že min. 65 % domácností ze SVL žije pod hranicí chudoby, oproti 9,7 % v celkové populaci v roce 2016 (*Eurostat*, 2017).[16)]

14) Je třeba připomenout, že obě zkoumané populace pocházejí ze stejných obcí, tj. nemohou zde hrát roli regionální rozdíly ve výši mezd.

15) Například jsme nezjišťovali, zda osoby jmenované jako žijící ve stejné domácnosti splňují kritéria společně posuzovaných osob apod.

16) Studie Agentury pro základní lidská práva, která byla provedena výhradně na romské populaci, došla k hodnotě 58 % (*European Union Agency for Fundamental Rights*, 2016).

Tab. 6: Čistý měsíční příjem domácnosti SVL a NESVL[17] / Net monthly income of SEL and NON-SEL populations

	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*	
V Kč / *in CZK*	**abs.**	**%**	**abs.**	**%**
do 6 000 / *6 000 or less*	142	5,5	8	1,4
6 001–8 000	129	5,0	10	1,7
8 001–10 000	216	8,4	19	3,2
10 001–12 000	242	9,4	27	4,6
12 001–14 000	213	8,3	28	4,8
14 001–17 000	324	12,6	32	5,4
17 001–20 000	300	11,7	51	8,6
20 001–25 000	272	10,6	75	12,7
25 001–35 000	230	9,0	102	17,3
35 001–50 000	79	3,1	73	12,4
50 001 a více / *50 001 or more*	28	1,1	56	9,5
Neví / *Don't know*	290	11,3	60	10,2
Odmítl/a uvést / *Declined to specify*	101	3,9	49	8,3
Celkem / *Total*	2566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.
Source: *Authors' research.*

Bydlení

Oblast bydlení je médii, politickou reprezentací, ale i odbornou veřejností ve vztahu ke zkoumané populaci v poslední době akcentována zejména v souvislosti s tzv. byznysem s chudobou. Tím je rozuměno zneužívání situace skupin obyvatel, kteří jsou znevýhodněni na běžném trhu s bydlením, a tak nemohou než přistoupit na placení nájmů a poplatků za ubytování ve výši, která neodpovídá jeho kvalitě a formě. Jako klíčový zdroj plateb zde figurují doplatky na bydlení alokované státem. Tato debata se často omezuje na ubytovny, kde jsou částky za ubytování zpravidla nejvyšší. Ty ovšem tvoří pouze vrcholek problémů v oblasti bydlení a sociálního vyloučení (viz níže).

Tabulka 7 ukazuje, že v současnosti žije v bytech ve vlastnictví obcí 29 % obyvatel SVL. Neexistují komplexní data, která by dovolila přesně říct, jakým způsobem se tento podíl vyvíjel v čase. Avšak na základě dílčích studií realizovaných v minulosti si dovolujeme tvrdit, že ještě před 10 lety byla většina tehdy existujících SVL v majetku obcí. Např. analýza SVL z roku 2006 uvádí podíl 58 % (*GAC spol. s r. o.*, 2006: 16), tedy téměř o 20 p. b. více, než je aktuální stav.

Zatímco u populace ČR dlouhodobě stoupá počet osob žijících v bytech v osobním vlastnictví, u sociálně vyloučené zůstává v posledních 10 letech stejný, tj. kolem 10 % (srov. *GAC spol. s r. o.*, 2006: 16). Naopak se u ní významně zvyšuje podíl těch, kteří bydlí v soukromém nájemním bydlení (41 %), a to na úkor, jak už bylo řečeno, bydlení obecního. Uvedený počet (15,9 %) sociálně vyloučených bydlících na ubytovnách je třeba brát pouze jako orientační, resp. minimální, a to ze dvou hlavních důvodů. Prvním důvodem je, že některé bytové domy, ale i dílčí bytové jednotky, jsou v SVL z právního hlediska provozovány jako „ubytovny", ačkoli tuto představu zdánlivě neevokují. Osoby v nich bydlící mohou mít uzavřenou smlouvu o ubytování, nikoli smlouvu nájemní, aniž by to nutně rozlišovaly. Druhým důvodem je, že ne do všech identifikovaných ubytoven nám byl umožněn ostrahou přístup.

Populace SVL se neliší pouze z hlediska kategorií bydlení, ale i počtu členů domácnosti obývajících

17) Odpověď na otázku: „Mohl/a byste mi, prosím, sdělit celkový čistý měsíční příjem celé Vaší domácnosti, tedy včetně důchodů, sociálních příspěvků, stipendií atp.?"

Tab. 7: Srovnání populací SVL a NESVL dle typu bydlení / SEL and NON-SEL population by housing type/tenure

	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*	
	abs.	%	abs.	%
Neurčeno k bydlení / *Space not intended for use as housing/accommodation*	8	0,3	2	0,3
Bez nájemní smlouvy / *Accommodation without a proper lease agreement*	9	0,4	1	0,2
RD v nájmu / *House rented from a private landlord*	30	1,2	9	1,5
RD v osobním vlastnictví / *Privately owned house*	86	3,4	103	17,5
Byt v osobním/družstevním vlast. / *Flat owned privately/owned as a member of a housing cooperative*	237	9,2	242	41,0
Ubytovna / *Dormitory*	407	15,9	3	0,5
Obecní byt v nájmu / *Council flat*	735	28,6	92	15,6
Soukromý byt v nájmu / *Flat rented from a private landlord*	1 054	41,0	138	23,4
Celkem / *Total*	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.
Source: *Authors' research.*

danou bytovou či ubytovací jednotku. Průměrný počet členů bytových domácností dosáhl 3,43 osob, oproti 2,47 osobám u populace ČR v roce 2011 (*ČSÚ*, 2013). Jakkoli se na první pohled může zdát, že se nejedná o velký rozdíl (0,96), je třeba si uvědomit, že se jedná o průměrnou hodnotu odpovídající sociodemografickému trendu z 30. až 40. let 20. století.[18)]

Jednou ze základních charakteristik SVL je jejich vnitřní i vnější dynamika. Většina z nich vznikla v posledních 20 letech (*GAC spol. s r. o.*, 2006), některé zanikly, jiné se objevily. A jak bylo již řečeno, významně se změnila a mění se jejich vlastnická struktura. K migraci obyvatel dochází především na úrovni mikroregionů, u větších obcí v rámci jejich katastru. Mezi hlavní příčiny lze považovat kombinaci *push* a *pull* faktorů. Za *push* faktory lze považovat dluhy na nájemném, ale i např. formální a neformální politiky obcí.[20)] *Pull* faktory jsou představovány cílenou nabídkou tzv. obchodníků s chudobou, kteří kupují levné nemovitosti, a vlivem příbuzenských sítí (viz např. *Foldynová aj.*, 2016; *GAC spol. s r. o.*, 2015; *Grygar – Stöckelová*, 2007; *Kafková aj.,* 2012; *Kašparová aj.*, 2008).

Tab. 8: Počet členů bytových domácnosti v populaci SVL[19)] / SEL population by number of persons per household

	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*		ČR[i] / *CZ*[i]	
Počet osob /*Number of persons per household*	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	417	16,3	x	x	1 214 201	29,6
2	617	24,1	x	x	1 211 977	29,5
3	430	16,8	x	x	737 515	18,0
4	417	16,3	x	x	629 420	15,3
5+	685	26,7	x	x	311 522	7,6
Celkem / *Total*	2 566	100,0	x	x	4 104 635	100,0
Průměrný počet / *Average count*	3,43	x	x	x	2,47	x

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, SLDB 2011.
Source: *Authors' research; i) CZSO 2011 Population and Housing Census.*

18) V roce 1930 byl v ČR průměrný počet členů domácnosti 3,67 a v roce 1950 3,14 (*ČSÚ*, 2013).

19) Odpověď na otázku: „Pro představu, jak vypadá Vaše domácnost, můžete, prosím, vyjmenovat všechny její členy dle věku a pohlaví?"

20) Nejsou výjimkou případy, kdy obec koupila nemovitosti v jiné obci a své občany tam přestěhovala.

Tab. 9: Délka bydlení v obci a na současné adrese u populace SVL / SEL population: length of time resident in present home and present municipality

	Na adrese / *Present address*				V obci / *Present municipality*			
	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*		SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Méně než 1 měsíc / *One month or less*	11	0,4	9	1,5	3	0,1	1	0,2
1 měsíc až 6 měsíců / *One to six months*	331	12,9	35	5,9	122	4,8	8	1,4
6 měsíců až 1 rok / *Six months to one year*	244	9,5	17	2,9	91	3,6	8	1,4
1 rok až 5 let / *One year to five years*	869	33,9	142	24,1	425	16,6	65	11,0
6 až 10 let / *Six to ten years*	383	14,9	86	14,6	262	10,2	55	9,3
11 až 20 let / *Eleven to twenty years*	280	10,9	72	12,2	244	9,5	64	10,8
Více než 20 let / *Twenty years or more*	286	11,2	144	24,4	570	22,2	165	28,0
Od narození / *Since birth*	162	6,3	85	14,4	849	33,1	224	38,0
Celkem / *Total*	2 566	100,0	590	100,0	2 566	100,0	590	100,0

Zdroj: Vlastní výzkum.
Source: *Authors' research.*

Národnost

SVL bývají spojovány převážně s romskou populací, a to nejen širokou veřejností, ale zpravidla i odborníky (*Vacková aj.*, 2011). Takové tvrzení však v sobě skrývá nejen epistemologické, ale i etické problémy, které plynou z toho, jakým způsobem je národnostní romská (etnická) identita pojímána a určována (viz např. *Klíčová*, 2006; *Uherek*, 2010). Není naším cílem a ani nemáme prostor se této otázce podrobněji věnovat, a proto jen stručně.

Český právní systém rozeznává národnost na základě etnického původu, jazyka, kultury či tradic, a to na principu sebeidentifikace. Právo vlastní volby je zaručeno Listinou základních práv a svobod. Lapidárně řečeno, člověk má výlučně tu národnost, ke které se sám hlásí (doslova „projevuje přání").[21)] Logicky stejně konceptualizuje národnost i ČSÚ s tím, že od roku 2001 zavedl možnost hlásit se v rámci censu ke dvojí národnosti.

Podle některých odborných odhadů (*Kalibová*, 2009) se však na základě sebeurčení hlásí k romské identitě jen zlomek „Romů". Důvody jsou jmenované různé: strach z diskriminace a/nebo stigmatizace, etnická/národnostní indiference apod. Problém je v tom, že tyto odhady nejsou v důsledku založeny, stejně jako přístup veřejnosti, na principu sebeidentifikace, ale na určení národnostní (etnické) identity zvnějšku, převážně na základě kvazifyzických (rasových) znaků a jako takové postrádají vědeckou rigorozitu. Srovnávací studie navíc ukazují, že při vnější identifikaci jsou za Romy označovány osoby, které tak sami sebe neoznačují, a naopak (*Csepeli – Simon*, 2007).

Na druhou stranu je nutné připustit, že pokud je někdo okolím, byť na základě problematických kritérií, chápán jako „Rom", tak se jím ve svých důsledcích stává i bez ohledu na to, zda se tak sám chápe. Jinými slovy, identita každého člověka je vytvářena (připisována) na základě sociální interakce s druhými a mezi druhými, spíše než na základě vlastní volby. Z tohoto důvodu se často přistupuje k určování „romství" tak, že jako „Romové" jsou chápani ti, kdo jsou okolím takto označováni nebo se tak sami označují, přičemž uvedená kategorie je chápána jako zastřešující pro různé skupiny (Olaši, Kalderaši, Sinti atd.), resp. pro různé slovní ekvivalenty („Cigáni", „Cikáni" atd.).

S ohledem na zvolený způsob sběru dat v podobě individuálního dotazníkového šetření jsme zvolili přístup na základě sebeidentifikace, který jsme považovali v daném kontextu za eticky a epistemologicky nejméně problematický. Jinak řečeno, ptali jsme se respondentů, ke které národnostní či etnické identitě se hlásí, aniž bychom jim dali na výběr z baterie

21) Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

Tab. 10: Národnost (etnicita) na základě sebeidentifikace u populace SVL[22)]
SEL population by self-identified nationality/ethnicity

	SVL / *SEL*		NESVL / *NON-SEL*		ČR[i] / *CZ*[i]	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká, moravská, slezská / *Czech, Moravian, Silesian*	1 514	59,00	x	x	7 245 639	69,43
Romská / *Roma*	778	30,32	x	x	5 135	0,05
Slovenská / *Slovak*	123	4,79	x	x	147 152	1,41
Jiná/nezjištěno / *Other/not identified*	151	5,88	x	x	3 038 634	29,12
Celkem / *Total*	2 566	100,00	x	x	10 436 560	100,00

Zdroj: Vlastní výzkum; i) ČSÚ, SLDB 2011; vlastní výpočty.
Source: *Authors' research; i) Authors' computations based on CZSO 2011 Population and Housing Census data.*

možností. Na základě takto položené otázky se celkem 59 % z nich přihlásilo dobrovolně k české identitě a 30 % k romské.[23)] Můžeme jen předpokládat, že ne všichni dotazovaní, kteří se situačně v jiném kontextu za „Romy" a „Romky" mohou považovat, tak učinili, resp. že tak učinil pouze zlomek těch, kteří jsou takto označováni svým okolím.

ZÁVĚR

V tomto článku jsme představili vybrané sociodemografické charakteristiky populace, která bydlí v tzv. sociálně vyloučených lokalitách (SVL). Využili jsme k tomu primární data získaná z vlastního viktimizačního šetření (N = 2 566) a u těch ukazatelů, u kterých to bylo možné, jsme je srovnali s populací, která žije vně těchto lokalit (NESVL, N = 590), potažmo s celkovou populací ČR. Třebaže je vymezení SVL lokalit na základě běžně dostupných indikátorů problematické a analytická, ale i praktická užitečnost tohoto konceptu je zpochybňována, můžeme konstatovat, že ze sociodemografického hlediska tyto lokality jednoznačně „existují". Jinými slovy řečeno, žije v nich populace, která se v základních ukazatelích odlišuje od svého okolí, resp. od celkové populace ČR.

Rozdíly jsou patrné zejména u následujících ukazatelů: rodinný stav; vzdělání; ekonomický status jedince a jeho domácnosti; typ bydlení, počet členů domácnosti a délka bydlení na dané adrese a v obci; národnostní/etnická sebeidentifikace. Jinak řečeno, obyvatelé SVL jsou častěji svobodní, mají významně nižší vzdělání, potýkají se vyšší „nezaměstnaností" a nižšími příjmy, žijí v domácnostech s vyšším počtem členů a častěji se stěhují. V neposlední řadě, jakkoli jde o ukazatel nejistý, se častěji hlásí k romské národnosti či etnicitě.

Některé uvedené poznatky nejsou nutně překvapující a odborná veřejnost je předpokládá, avšak zakládá je na kvalifikovaných odhadech či mikro studiích a dosud chyběla data, která by umožňovala kvantifikaci na celostátní úrovni (viz výše).[24)] Z tohoto důvodu bohužel nelze naše závěry systematicky srovnat s jinými tuzemskými výzkumy, a proto jsme tak učinili pouze okrajově a ilustrativně u některých ukazatelů.

Případná komparace se zahraničními studiemi je ošemetná, a to z několika důvodů. Hlavním z nich je konceptuální nekonzistence. Zatímco v České republice, jak jsme uvedli, se poměrně úspěšně etabloval koncept tzv. sociálně vyloučených lokalit, v zahraničí tomu tak není a studie marginalizovaných osob se v důsledku zaměřují na odlišné populace. Ty jsou

22) Volná odpověď na otázku: „Mohu se Vás zeptat, k jaké etnické nebo národnostní identitě se hlásíte?"

23) Připomeňme, že v SLDB 2011 se k romské národnosti přihlásilo 5 135 osob (0,049 % z celku) a kombinaci české a romské národnosti 7 026 osob (0,067 % z celku).

24) Částečnou výjimkou je studie Agentury Evropské unie pro základní lidská práva (2016), která se ovšem zaměřovala výhradně na národnostně/etnicky definovanou populaci Romů primárně ve vztahu k diskriminaci a nepokrývala systematicky Českou republiku.

například definované etnicky, jak je tomu i na Slovensku v případě „marginalizovaných romských komunit“ (viz *Filadelfiová – Gerbery*, 2012; *Mušinka aj.*, 2014; *Radičová*, 2004), nebo na základě „materiální deprivace“, jak je tomu třeba ve Velké Británii (viz např. *Dermott*, 2017; *Hardill*, 2001). Neméně důležitým a souvisejícím důvodem je, že historický, sociální a politický kontext marginalizace v různých zemích je natolik odlišný, že je otázkou, zda je komparace kvantitativních ukazatelů sociodemografické povahy smysluplná. Např. *Loic Wacqaunt* (2008) konstatuje, že proces marginalizace se odehrává všude odlišně, což dokládá na základě výzkumu amerických „ghett“ a francouzských „banlieu“, které považuje za strukturálně rozdílné formace, u nichž převládá pojetí rasové („black belt“), resp. třídní („red belt“).

Pojetí marginalizace v České republice prostřednictvím konceptu sociálního vyloučení, resp. sociálně vyloučených lokalit odkazuje na multidimenzionální povahu jevu a snaží se vyhnout více či méně převažujícímu etnickému, rasovému či třídnímu základu. To má ovšem i své nevýhody, které způsobují, že je tento jev obtížně kvantitativně identifikovatelný. Je tedy otázkou, zda se v blízké budoucnosti nevyhneme snahám o nové konceptualizace, které by umožňovaly snadnější studium a statistický popis marginalizovaných lokalit.

Literatura

- Atkinson, A. 2015. *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Council of the European Union, 2004. *Joint report by the Commission and the Council on social inclusion.* Brusel: Council of the European Union. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf>.
- Csepeli, G – Simon, D. 2007. Construction of Roma identity in Eastern and Central Europe: perception and self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, s. 129–150.
- ČSÚ. 2013. *Demografická příručka, e-4032-13.* Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2012-xwafiyp4ne#>.
- ČSÚ. 2014. *Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu, 170232-14.* SLDB. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536250/17023214.pdf/7545a15a-8565-458b-b4e3-e8bf43255b12?version=1.1>.
- ČSÚ. 2017. *Věkové složení obyvatel podle pohlaví a rodinného stavu k 31. 12. 2016.* Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vekove-slozeni-obyvatelstva-2016>.
- ČSÚ, nedatováno. *Životní podmínky (EU-SILC) - Metodika.* Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zivotni-podminky-eu-silc-metodika>.
- Dermott, E. 2017. *Poverty and Social Exclusion in the UK: Vol 1: Volume 1 - The Nature and Extent of the Problem.* Bristol: Policy Press.
- European Commission. 2010. *Combating poverty and social exclusion. A statistical portrait of the European Union 2010.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/export/sites/default/downloads/Publications/Statistical_portrait_of_the_EU2010.pdf>.
- European Union Agency for Fundamental Rights. 2016. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Roma – Selected findings.* Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROSTAT. 2017. *At-risk-of-poverty thresholds – EU-SILC survey.* Brusel: Eurostat. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database#>.
- Filadelfiová, J. – Gerbery, D. 2012. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave.
- Foldynová, I. aj. 2016. *Výzkum vnitrostátní migrace sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených obyvatel ČR.* Ostrava: PROCES – Centrum rozvoj obcí a regionů, s.r.o.
- GAC spol. s r. o. 2007. *Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže.* 2007.
- GAC spol. s r. o. 2006. *Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* Praha: GAC spol. s r. o.
- GAC spol. s r. o. 2010. *Sociologická analýza přechodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze základních na střední školy.* Prague: GAC spol. s r. o.
- GAC spol. s r. o. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR.* Praha: GAC spol. s r. o.

- Grygar, J. – Stöckelová, T. 2007. *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č. p. 1336 v říjnu 2006.* Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- Hardill, I. 2001. *Human Geography of the UK: An Introduction.* B.m.: Psychology Press. ISBN 978-0-415-21425-4.
- Hurrle, J. aj. 2016. Socially excluded localities revisited. *Geografie*, 121, s. 544–565.
- Kafková, J. aj. 2012. *Analýza migračních trendů na Šluknovsku (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov) (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov).* Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-sluknovsko/analyza-migracnich-trendu-na-sluknovsku-kafkova-j-sokacova-l-szenassy-e-2012/download>.
- Kalibová, K. 2009. Demografické charakteristiky Romů ve vybraných zemích střední a východní Evropy. In *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*, s. 213–237. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Kašparová, I. aj. 2008. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice. Moravské lokality.* Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, Úřad vlády: Praha.
- Klíčová, K. 2006. Sčítání lidu: Romští Češi nebo čeští Romové. In: *Etnická různost a občanská jednota*, s. 221–255. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Krejčí, J. 2008. *Kvalita sociálněvědních výběrových šetření.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Morvayová, P. 2008. Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu. *AntropoWebzin*, 2008, s. 27–55.
- MPSV. 2014. *Strategie sociálního začleňování 2014–2020.* Praha: MPSV. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf>.
- Mušinka, A. – Škobla, D. – Hurrle, J. 2014. *ATLAS rómskych komunít na Slovensku 2013.* Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave.
- Mysíková, M. 2016. Klamná hranice chudoby v Česku. *Vesmír*. Dostupné z: http://vesmir.cz/2016/11/16/klamna-hranice-chudoby-cesku/.
- Piketty, T. 2015. *Kapitál v 21. století.* Praha: Universum.
- Rada Evropy. Evropský soud pro lidská práva. 2007. *D. H. a ostatní vs Česká Republika.*
- Radičová, I. (ed.) 2004. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004.* Bratislava: Centrum pre analýzu sociálnej politiky (INEKO, SPACE, IVO).
- Růžička, M. 2012. Wacquant v „romském ghettu": Poznámky k procesu ghettoizace v českých městech. In *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*, s. 20–45. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- Růžička, M. – Toušek, L. 2014. Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby. In *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace),* s. 117–143. Praha: Univerzita v Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Světová banka, 2008. *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů.*
- Svoboda, Z. – Morvayová, P. 2010. *Schola excludus.* Ústí na Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta.
- Tourangeau, R. et. al. 2014. *Hard-to-Survey Populations.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Uherek, Z. 2010. Poznámky k tématu identity a jejího vytváření u Romů v České republice. *Romano džaniben*, 16, s. 11–24.
- Úřad vlády ČR, 2016. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020.* Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vylouceni/strategie-boje-proti-socialnimu-vylouceni-2016-2020-finalni-verze/download>.
- Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. 2016. *Metodika koordinovaného přístupu k sociálně vyloučeným lokalitám.* Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/metodika-kpsvl-aktualizovana-24-3-2016/metodika-kpsvl-aktualizovana-24-3-2016/download>.
- Vacková, B. – Galčanová, L. – Hofírek, O. 2011. "Za čistší město": Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*, 47, s. 633–656.
- Večerník, J. – Mysíková, M. 2015. *Chudoba v České republice. Kritický pohled na evropské ukazatele.* Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.
- Wacquant, L. 2008. *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality.* Cambridge: Polity.
- Walach, V. 2015. Advanced Marginalization or Ghettoization? An Analysis of a Czech Socially Excluded Neighbourhood in Terms of Inhabitants' Representations. In: *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*, s. 141–188. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture (CDK) and Muni Press.

- Walach, V. – Kupka, P. 2016. Prostorové vyloučení po česku? Od sociálně vyloučených lokalit dál. *ERA 21*, 3, s. 73–75.
- Walach, V. aj. V tisku. *Mining the Crime: Reflection on Victimization Survey in Czech Socially Excluded Localities.* Cargo: Journal for Cultural and Social Anthropology.

Poděkování

Text je dílčím výstupem z projektu Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality (VI20152018022), podpořený Programem bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015–2020 (BV III/1-VS).

LACO TOUŠEK

vystudoval doktorské studium etnologie na Katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, na které nyní působí jako odborný asistent. Věnuje se otázkám marginalizace a chudoby, bezdomovectví a kritické kriminologie.

VÁCLAV WALACH

absolvoval doktorské studium politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. V současné době je výzkumným pracovníkem Katedry antropologie FF ZČU. Věnuje se otázkám bezpečnostní teorie a praxe, kriminality a postavení marginalizovaných skupin ve společnosti.

PETR KUPKA

vystudoval doktorské studium politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a v současnosti působí jako výzkumný pracovník Katedry antropologie FF ZČU. Věnuje se výzkumu organizovaného zločinu a sociálního vyloučení.

ONDŘEJ PLACHÝ

je doktorandem na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a výzkumným pracovníkem Katedry antropologie FF ZČU. Jeho odborným zájmem je studium politických systémů Latinské Ameriky a kvantitativní metodologie.

KATEŘINA TVRDÁ

absolvovala magisterské obory Právo a právní věda a Bezpečnostní a strategická studia na Masarykově univerzitě a doktorské studium Politologie tamtéž. Působila jako výzkumná pracovnice na Katedře antropologie FF ZČU a odborná asistentka na Ústavu středoevropských studií FVP SU v Opavě. V současné době je na rodičovské dovolené.

ĽUBOMÍR LUPTÁK

vystudoval historii a anglický jazyk na FF UCM v Trnavě. V letech 2004–2005 působil na Inštitúte bezpečnostných a obranných štúdií MO SR se specializací na náboženský extrémismus a demografické trendy. V letech 2006–2007 působil na oddělení obrannej politiky SEOPMVL MO SR, kde se věnoval tvorbě obranné politiky státu. V současnosti působí na FF ZČU.

ALICA BRENDZOVÁ
je doktorandkou na Katedře antropologie FF ZČU a jako výzkumná pracovnice působí tamtéž. Věnuje se výzkumu sociálního vyloučení a v aplikované rovině participativnímu navrhování veřejných prostorů.

SUMMARY

Although it is sometimes claimed that the Czech Republic has been unaffected by the problem of growing social inequality, a portion of the country's population continues to be labelled 'socially excluded', a term that refers to the population living in 'socially excluded localities' and is also generally assigned to persons of Roma nationality/ethnicity. This paper attempts to fill in the gaps caused by the lack of comprehensive information on this 'hard-to-survey' population using selected findings from a quantitative victimisation survey carried out in municipalities in the Czech Republic in which a socially excluded locality had been identified by the government-commissioned 2015 Analysis of Socially Excluded Localities in the Czech Republic. The survey (N = 2 566) included almost half of all the socially excluded localities identified in 131 municipalities, which were selected so as to vary in size and ratio of their socially excluded population to the total population. In addition to this, a smaller survey (N = 590) was carried out among the general population in these municipalities in order to provide comparative data. The aim of the analysis comparing the data on the surveyed population to the general Czech population was to examine the socially excluded localities as residential units that are distinct in their social and demographic composition. Compared to the general population, the inhabitants of socially excluded localities are less likely to be married, more likely to have had only (some) primary education, less likely to be economically active (i.e. currently employed), more likely to live in households with a relatively lower monthly income, more likely to be renting their homes from private landlords and to share home with a relatively higher number of persons per household, more likely to have lived at their present address and in the present municipality for less than five years, and more likely to self-identify as Roma. The socially excluded population has thus proven to be a distinct segment of Czech society with specific socio-demographic characteristics.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA
27. ROČNÍK, 4/2017

VEDECKÉ ČLÁNKY

Boris Vaňo | Ženy podľa počtu živonarodených detí v okresoch SR

Branislav Šprocha | Najvyššie dosiahnuté vzdelanie a časovanie materstva na Slovensku v regionálnej perspektíve

Branislav Bleha, Viktória Farbiaková | Demografický vývoj a jeho reflexia v programoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Prípadová štúdia Nitrianskeho a Trnavského kraja

Jaroslav Rusnák | Využitie dát o dochádzke do zamestnania metódou sieťovej analýzy: Príklad Trenčianskeho kraja

Vydává Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), distribuuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročního předplatného 20 €.

THE MARITAL AND FERTILITY BEHAVIOUR OF YOUNG WOMEN IN THE URBAN AREAS OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION

Zhaniya Karmenova

Abstract
This paper primarily addresses nuptiality and fertility patterns among youth in the East Kazakhstan region. The data are obtained from censuses, vital statistics, and the survey 'Marital and Reproductive Behaviour of Young Women in Ust-Kamenogorsk' conducted in 2016. The aim of the paper is to study marital and reproductive behaviour in the East Kazakhstan region and in particular differentials by sex, age, nationality, place of residence, education, and living conditions.

Keywords: nuptiality, marriage, divorce, fertility, Kazakhstan, East Kazakhstan region, Ust- Kamenogorsk, youth

Demografie, 2018, **60: 36–48**

INTRODUCTION

Kazakhstan, which declared independence from the Soviet Union in 1991, is a dynamically developing country with a young population that has comparatively favourable indicators of nuptiality and fertility. The sharp decline in the birth rate in Kazakhstan in the 1990s changed to a relative rise in the 2000s, particularly among the Kazakh ethnic group, which coincided with a period of economic stability in the country (*Alekseenko*, 2004; *Eshpanova*, 2005). The net reproduction rate is on the rise in Kazakhstan, but the rate is uneven among regions. It is quite likely that the low population density in Kazakhstan (6.12 people per km^2), the uneven settlement distribution, and the forthcoming decline of marital and birth rates in large cities will lead to a less favourable demographic situation in the country. There are also important regional differences in marital and reproductive behaviour in Kazakhstan; the southern regions have higher marriage and birth rates, while the northern and eastern regions experience lower nuptiality and fertility levels (*Committee on Statistics of RK*, 2016). In this study, the trends in marital and reproductive behaviour based on data for the East Kazakhstan region are analysed.

THEORETICAL ISSUES AND RECENT FAMILY TRENDS

In Kazakhstan, the terms marriage and family have undergone changes several times owing to political and socio-economic factors. The family has always been the basic social institution in Kazakh society. Until Kazakhstan became part of the Soviet Union, the majority of Kazakhs maintained nomadic way of life (except South Kazakhstan). The family formed a cell in the 'aul' (village in Kazakh), which was made up of several related families. Several 'auls' made up a family-'aul' community. The father was considered the head of the family, and was the spouse that managed all the family property, but not to the detriment of other members of the family. The wife, daughters, and even mothers had limited rights. Compared to other Central Asian women, Kazakh

women had greater freedom in the family and in social life. 'Adat' is a common-law relationship that does not restrict the number of wives a man may have. However, most families were pairs (a man and a woman in a family), and only rich Kazakh men were able to support several wives. Each wife was given her own household. The senior wife or 'baybishe' had more rights than the other wives. The common law prohibited exogamous marriages. The only exception was granted to the 'tore', the aristocratic class in Kazakh society, who were direct descendants of Genghis Khan. The most common type of marriage was a 'kalym' (bride price) marriage. The marriage was considered legal once the 'kalym' was paid for the bride. The agreement on marriage was concluded between the parents. The marriage could be dissolved by agreement of both parties by returning the 'kalym'. The amount and content of the 'kalym' varied across the regions, and the amount of the 'kalym' was not defined by the common law. There were almost no divorces or one-parent (single mother) families in nomadic Kazakhstan since a single woman would not survive in these circumstances. What was known as the 'levirate' law, when in the case of a husband's death the widow would become the wife of a younger brother, was developed in order to protect the family from hunger (*Masanov et al.*, 2001).

After the October Revolution of 1917 Kazakhstan became one of the republics in the Soviet Union and began a new stage in the development of family law. The Soviets destroyed the centuries-old nomadic way of life in the steppes of Kazakhstan. With the onset of collectivisation and industrialisation most Kazakhs abandoned the nomadic lifestyle and settled in villages, towns, and cities. On 18 December 1917, a decree on 'civil marriage, children and the introduction of civil status' was issued. That same year a decree on 'marriage dissolution' was enacted. Unregistered marriage was equated with registered marriage, and extramarital children were given the same rights as children born in marriage. The changes in the legal framework were reflected in a transformation of attitudes towards marriage. Marriage started to be seen as a special institution. The Soviet Union sought to define marriage differently than in the Western world. First, and marriage became secular since there was no place for religion in the Soviet community. Second, marriage could not be considered a contract; it had to be free from material objectives. The concept of a 'communist marriage' was actively promoted. According to this concept, marriage is concluded on the basis of love and mutual interest and bears no contractual obligations, as an honest Soviet person would possess only what she had earned herself (*Nechayeva*, 1984).

Later on, the concept of a 'communist marriage' was replaced by the concept of a 'socialist marriage', which was developed by theorists of socialist formation. In this concept, a lifelong marriage was included among the previous definitions. This notion of marriage was based on the natural assumption that one of the main goals of marriage should be to give birth to and raise children (*Nechayeva*, 1984). However, the principle of lifelong marriage even in the days of 'developed socialism' in the USSR was more something that was desired than real. The contrast between 'socialist' marriage and 'capitalist' marriage (*Harchev*, 1964) was especially emphasised in soviet literature. Soviet science showed a strong tendency to justify marriage in socialist society as a fundamentally new form of marital union between a man and a woman, different from the forms of marriage applied and experienced in other countries abroad. Unlike the Western family, which was based on private property, inheritance and family nurturing, the Soviet family did not have the right to private property, and all nurturing and education of children was delegated to society. Most scientific work consistently emphasised that marriage cannot be a bargain or agreement and must be a legally formalised, free, and voluntary union between a man and a woman, aimed at creating a family, in which mutual rights and obligations are generated (*Yuridicheskij enciklopedicheskij slovar*, 1984). Subsequently, as society developed, the concept of marriage in the Soviet science of family law underwent some changes, but it continued to be understood as the union of a man and a woman for the purpose of creating a family.

At the start of Perestroika in the 1990s there began another restructuring of the institution of marriage and the family. Influenced by the 'shock therapy' of socio-economic transformation and the uncontrolled flow of information with pornographic content, a part of the population, especially young people, began to view marriage as a temporary alliance formed to satisfy

Figure 1a: The crude marriage rate and crude divorce rate in urban areas of Kazakhstan, 1999–2014 (in ‰)

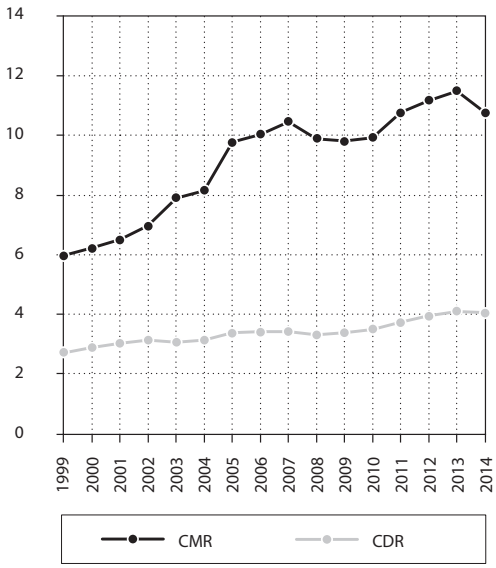

Figure 1b: The crude marriage rate and crude divorce rate in urban areas of East Kazakhstan, 1999 –2014 (in ‰)

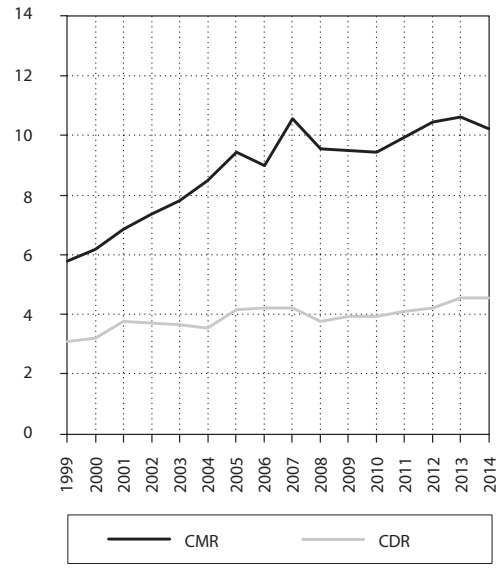

Source: The Agency of Statistics of Kazakhstan.

sexual needs and not with the aim of creating a family and having children. There began to be a growing number of cases of 'serial monogamy', i.e. repeated marriages (*Eshpanova*, 2005).

Only after a period of economic growth in 1998–2000 did marriage become a more stable institution again. In modern Kazakhstan, likes in most other countries, marriage is a civil and not a religious act. Current marriage and family law does not set an upper age limit at which a person can marry, or a maximum number of times a person can marry, or a mandatory minimum period between divorce (or widowhood) and remarriage. The only restriction is one the minimum age at which a person can marry, and that is 18, but the age limit may be lowered by up 2 years if the bride is pregnant or if the intended bride and groom already have children together. Consequently, all religious and ethnic groups in the country are subject to the same conditions for determining marriage eligibility (*Narodonaselenie. Enciklopedicheskij slovar*, 1994).

Marriage rates in Kazakhstan are currently rising, but the increase has been rather moderate compared to the pre-transformation period. The crude marriage rate was 9.22 ‰ in 2015, which is lower than it was in 1991 (10.1‰). The mean age of women at first marriage for urban areas increased from 23.5 years in 1999 to 24.9 years in 2015. In East Kazakhstan, the rise was even larger, from 23.1 in 1999 to 25.2 in 2015. It is well known that a decline in the marriage rates recently experienced by many countries not only in Kazakhstan is partly due to the postponement of marriage. In addition, a considerable part of the decline of the marriage rate can be explained by the increase in cohabitation (*Ualiyeva*, 2012).

The divorce rate is another important factor in the formation of a population's marital-family structure and its reproduction. The divorce rate determines the marriage stability and traditionalism of a society. In recent decades divorce rates in Kazakhstan have stayed at almost the same level, but started to increase in the late 1990s. The crude divorce rate (CDR) increased from 1.7‰ in 1999 to 3.05‰ in 2014. The divorce rates in urban areas are much higher than in rural areas. For example, the CDR of urban Kazakhstan in 2014 was 4.04‰. For many years, the divorce rates in East Kazakhstan oblast were higher than the country average. The highest rate in East Kazakhstan was

in the cities of Ust-Kamenogorsk and Ridder, where there is a high proportion of European population (*Committee on Statistics of RK*, 2016).

An interesting fact is how interethnic marriages have changed. For the past 15 years, the number of such marriages increased by 37%, but the proportion of interethnic marriages declined (*Committee on Statistics of RK, 2016*). The popularity of interethnic marriages in Kazakhstan was due to the existence of two big nations on the country's territory. When we compare interethnic marriages between Russians and Kazakhs by gender, we find that the percentage of Kazakhs of both genders that entered an interethnic marriage is lower than the percentage of Russians who did so. Certain differences between these two ethnic groups were identified. Kazakhs tend to register ethnically homogenous marriages, whereas Russians have higher rates of interethnic marriages. This situation could be explained by the different share of the population made up by each of the two ethnic groups and the traditional views of Kazakhs towards ethnically homogenous marriages. Moreover, from a gender perspective, there are more interethnic marriages concluded by Kazakh men than women. The proportion of interethnic marriages among Russians in Kazakhstan has experienced a steady decline. The reason for this trend is the outmigration of Russians, particularly the young population, to Russia after the 1990s (*Ualiyeva*, 2012). Therefore, the age structure of young people in the marriage market has altered since then. There is apparently a mix of cultures in city life, but Kazakh women still more often marry somone in their own ethnic group than a Russian.

Childbearing in Kazkhstan has traditionally been tied to marriage. But in recent years there has also been a trend of increasing extra-marital births. SANGE, a research centre in Kazakhstan, conducted surveys ordered by UNFPA (2004), the Ministry of Education of Kazakhstan (2009), and the Committee on Statistics of RK (2008) and identified a sharp rise in extramarital births in Kazakhstan. For a long time before the 1990s, the proportion of extramarital births in Kazakhstan ranged between 5 and 7% of the total births, and since the early 1990s the numbers have grown fourfold, reaching almost

Figure 2a: Proportion of interethnic marriages in Kazakhstan (in %)

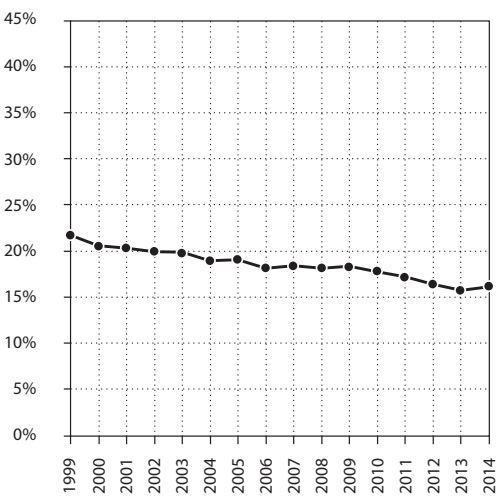

Figure 2b: Proportion of interethnic marriages by ethnicity and sex of spouses in Kazakhstan (in %)

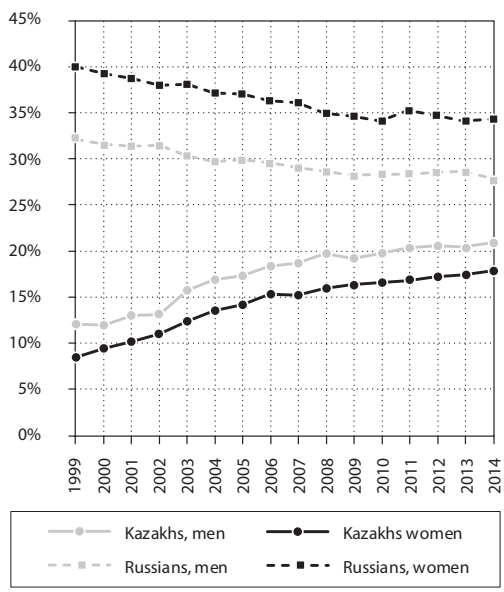

Source: The Agency of Statistics of Kazakhstan.

Figure 3a: Proportion of extramarital births in Kazakhstan for all births and for births in urban areas (in %)

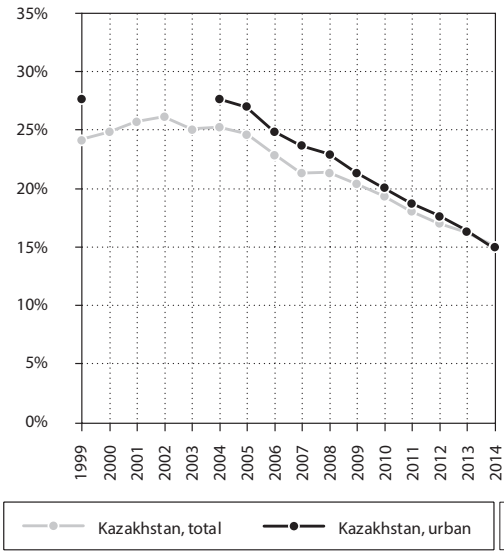

Figure 3b: Proportion of extramarital births in East Kazakhstan for all births and for births in urban areas (in %)

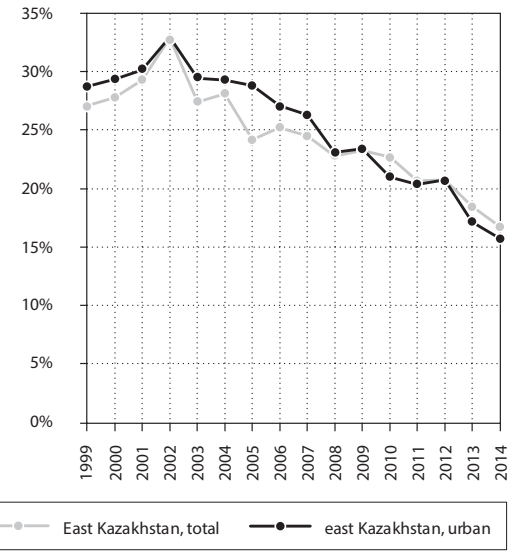

Source: The Agency of Statistics of Kazakhstan.

30% in 2005. The proportion then started decline slightly, but the numbers are still very high compared to the 1990s. Increasingly, more children born outside marriage are being registered by both parents instead of just a lone mother, indicating that more children are being born to cohabiting couples. Since higher extramarital birth rates were registered in the northern and eastern regions, it is possible to assume that this is due to the higher proportion of Russian population living there (*SANGE*, 2015).

The question of the future of the family remains open. The state's lack of interest in the population's marital behaviour continues in the absence of a system of proper and current statistical records of marriages and divorces and of government policies aimed at strengthening the institution of the family. Kazakhstan and Russia have now, at the beginning of the 21st century, a very peculiar model of mating behaviour: going from traditional patriarchal families with many children to unregistered and periodically changing unions with children and without. At present, Kazakhstani women have become more like European women in their behaviour. Women's desire for higher education, the increase in the average marriage age, and the rise in the number of lone-parent families are trends that confirm this shift.

This paper examines the demographic behaviours of the two main ethnicities in East Kazakhstan oblast and the influence of such factors as ethnicity, education, and place of residence on their marital and reproductive behaviour. East Kazakhstan oblast, compared to other regions, has lower birth and marriage rates, higher divorce rates, a larger share of non-native ethnicities residing in urban areas, and a larger proportion of female workers employed in the industrial sector.

DATA AND VARIABLES

The core of this paper is based on a survey that was conducted by the author. The sociological survey was conducted in order to extend our knowledge about marital and reproductive behaviour among young people in East Kazakhstan oblast. The survey was named 'The Marital and Reproductive Behaviour of Youth of Ust-Kamenogorsk City' and it was conducted in August–September 2016 in the city Ust-Kamenogorsk in East Kazakhstan oblast, Kazakhstan.

Ust-Kamenogorsk is a city with a well-developed infrastructure, universities, and jobs, which makes it attractive for the region's rural inhabitants.

The survey was mainly aimed at young women residing in the urban area, but for the purpose of the study some categories of rural female respondents were included. We proceeded from the assumption that stereotypes about the marital-reproductive behaviour of women were formed from the social reality in which people acquired their own life experience. Therefore, it was assumed that the length of time a person had lived in the city had some impact on determining fertility processes and reproductive traditions. Generally, the period of a person's adaptation to their new place of residence was considered to be 8–10 years. Within that time a migrant would have the chance to become acquainted with the moral and social norms of the place and to adjust their mentality to the new environment. In order to simplify the objective of the survey, we assumed that women who had lived in the city since the age of ten had a similar attitude as women who were native residents of the city (*Zayonchkovskaya*, 1994). However, it was necessary to bear in mind that family and relatives would still have a significant influence on the woman's behaviour.

The four main respondent groups were formed in the survey based on the above-mentioned assumptions: Kazakhs born in Ust-Kamenogorsk; Russians born in Ust-Kamenogorsk; Kazakhs who moved to Ust-Kamenogorsk before the age of 10; and Kazakhs who moved to Ust-Kamenogorsk after the age of 10. A distinction according to the ethnic group of respondents is that the migratory activity of Kazakh women is higher than that of Russian women. Since the migration rate from rural areas to urban areas is low among the Russian population, we only considered the native Russian population in the urban area. Generally, Russians prefer to migrate to their historical motherland, Russia, while Kazakhs migrate from rural to urban areas. Thus, the proportion of Kazakhs in cities has increased. According to recent research on the issue of the reproductive behaviour of women in the East Kazakhstan region, Kazakh women who migrated from villages were more likely to find jobs and become city residents after graduating from university than Russian women were, who were more likely to return to their villages after graduating (*Zakharov*, 2008).

Since the focus of this study is the reproductive behaviour of young women, we restricted the age range to between 18 and 29. Kazakh law defines youth as people aged 16–29. But since marriage is officially allowed from the age of 18, and nuptiality is still a dominant factor determining fertility, we used the 18–29 age range.

All the women were divided into three age groups (18–21, 22–24, 25–29). Respondents were also asked to indicate their education level. The age group of 18–21 was selected, because we assumed that the majority of women in this group would be pursuing their education. Women in this age group usually complete secondary school and continue to study at either a university or a college. The survey showed that 93.1% of women in this age group were in the education process. The second age group was characterised by women who had already finished their education and had the opportunity either to continue their education and pursue a graduate degree, or they could start working, or they could get married and stay at home on maternity leave. According to the survey, this age group was made up mostly of women who were already working (63.4%) and only some who were continuing their education (26.7%), most of whom were pursuing their Master's degree, and for them marital life was postponed to a later period. The last age group was made up of the oldest women in our survey. Most of them had already married and had children. The majority of women (80.6%) in the 25–29 age group were already working or had worked. In this age group 11.9% of the women were on maternity leave, comparing to 8.1% in the 22–24 age group.

For our analysis, we chose to model a cumulative logistic regression.

Logistic regression describes the relationship between a categorical response variable and a set of predictor variables. SAS software was used to obtain the required model (see the annex).

The analysis included several different measures of the young women's characteristics at or before the time of marriage:

Predictor variables (categorical)

1. Respondent's age: 18–21, 22–24, 25–29 (reference category '22–24').

Table 1: Distribution of women according to ethnicity, age, and length of time residing in the city

Ethnicity	Age groups	Status of residence			Total
		City-born	Moved before the age of 10	Moved after the age of 10	
Kazakhs	18–21	40	40	40	120
	22–24	40	40	40	120
	25–29	40	40	40	120
Russians	18–21	40	0	0	40
	22–24	40	0	0	40
	25–29	40	0	0	40
Total		240	120	120	480

Source: Sample Survey Ust-Kamenogorsk, 2016.

Table 2: Distribution of data according to variables included in the model

Variable	Category	*Total*
Age	18–21	160
	22–24	160
	25–29	160
Ethnicity	Kazakhs	360
	Russians	120
Residential status	City-born	240
	Moved to the city before the age 10	120
	Moved to the city after the age 10	120
Education	Secondary or vocational	234
	Tertiary	246
Marital status	Single	304
	Ever married	176
Type of residence	Rented or shared with relatives	350
	Own	130
Number of children	Zero	368
	One	82
	Two+	30

Source: Sample Survey Ust-Kamenogorsk, 2016.

2. Respondent's ethnicity: Kazakhs, Russians (reference category 'Kazakhs').
3. Respondent's residential status: city-born, moved before the age of 10, moved after the age of 10 (reference category 'city-born').
4. Respondent's education: secondary or vocational, tertiary (reference category 'tertiary').
5. Respondent's type of residence: own residence, rented or shared with relatives (reference category 'rented or shared with relatives').
6. Respondent's marital status: single, ever married (reference category 'ever married')

Response variable (categorical)

Number of children: zero, one, two+.

The modeled probabilities are cumulated over the lower-order values

FINDINGS

Even though society in Kazakhstan is modernising,

Table 3: The results of the cumulative logistic regression (the modelled probabilities are cumulated over the lower-order values)

Effect	Estimate	p-value	Odds ratio	95% Confidence limits	
Age					
Age group 18–21 vs 22–24	–2.0291	0.0132	0.131	0.026	0.653
Age group 25–29 vs 22–24	0.2197	0.5350	1.246	0.622	2.497
Ethnicity					
Russians vs Kazakhs	–1.3594	0.0022	0.257	0.108	0.611
Residential status					
Moved before the age of 10 vs city-born	0.00903	0.9826	1.009	0.447	2.276
Moved after the age of 10 vs city-born	–0.3709	0.3412	0.690	0.321	1.483
Education					
Secondary or vocational education vs tertiary	0.4357	0.2269	1.546	0.762	3.137
Marital status					
Being married vs being single	–4.1876	<.0001	65.865	0.005	0.048
Type of residence					
Having own residence vs rental or shared residence	0.8679	0.0056	2.382	1.290	4.397

Source: Sample Survey Ust-Kamenogorsk, 2016.

marriage remains an important value for many young women. It is common in Kazakh society to marry before having children. However, recently new trends have emerged in family formation: a rapid increase in cohabitating couples, an increase in the divorce rate, and the postponement of childbirth. In this paper, an analysis will be made of the marital and family norms of young women. The survey questionnaire included such topics as the marital behaviour of young women, and the values they were asked to rank included such values as marriage and childbearing compared to education and career-building.

Despite the fact that most of the results in Table 3 are not statistically significant, owing to the small size of the sample, they indicate the basic strategies in the marital and fertility behaviour of young women in East Kazakhstan. The most important result for us is that marriage is still very significant for having children. Married women have 66 times higher odds of having children compared to single ones. We can therefore conclude that studying marriage patterns in Kazakhstan is of great importance for understanding reproductive behaviour. The 'first marriage then children' string of logic continues to be held by young women. The analysis did not seek to observe how the behaviour of women in a registered marriage differs from the behaviour of women in an unregistered marriage, since in absolute terms the proportion of respondents in the second group was very small. It was expected that the likelihood of having a child increases with age. Thus, women aged 25–29 have 1.246 times higher odds than women aged 22–24 of having a child. The probability of having children is lower in younger age groups. Ethnicity also has a big impact; Russians have 0.257 times lower odds of having more children than Kazakhs. Length of residence in the city has almost no influence on the chosen indicator. Girls with a lower level of education are more likely to give birth to a child than girls with higher education. Another important finding is that the number of children is affected by housing. The results of the study show that respondents who indicated that they live in their own homes were more likely to be parents than those who indicated they lived with their parents or in rented accommodation. This suggests most young people prefer to start living on their one once they are married and when they have their own living space they are more likely to start their own family.

The general tendency observed in the survey results is that young women still want to get married rather than stay single in pursuit of a career or education. The responses of the married female respondents indicate that they still take a traditional view of marriage.

VALUE ORIENTATION OF RESPONDENTS

The women who were married at the time of the survey were asked about the duration of their relationship with their future husband before marrying, and whether they had dated other partners before that. From these questions it was possible to estimate how traditional relationships in society are, since a longer relationship before marrying and premarital sexual relationships are features of a modern society. The process of family formation is an important characteristic from which it is possible to determine the future of the family. We tried to understand how much married women were thinking about forming a family before marrying, how long they had been in a relationship with their current husband before getting married, and what social criteria influenced their choice of partner. The survey showed that the majority of women of both ethnicities met their current husbands at school/university (25.2%) or at a party (37.8%). This means that the institution of matchmaking, where a young pair is introduced to each other some family meeting, does not function anymore and that family institution is growing weaker. Up until the pre-revolutionary period in Kazakhstan, a woman's parents chose a spouse for her. In Soviet times, these traditions were abandoned, but in rural areas parents still had the last word on a couple being able to marry. This still occurs in the case of young women who have difficulty finding a partner to marry. They are brought together with single men through relatives and friends. However, the survey showed that this is not done in the city.

Also, according to survey data, the majority of married women (44.4%) got married in the first year of dating future husbands, and this data did not vary in relation to the duration of residence in Ust-Kamenogorsk. Thus, the attitudes of rural and urban inhabitants were similar in this case. Almost the same number of women (40.4%) were in a relationship for 2–3 years before marrying. This suggests that there have been changes in society and that women are becoming more emancipated. Marriage is a matter of choice, and most young women prefer to test their relationships over time. This may also be a matter of the financial and other difficulties that young couples face when living in an urban environment.

To understand how traditional the premarital behaviour of young women was, we asked them how many serious relationships they had been in before marrying. We did not directly ask them about the number of premarital sexual partners because this is considered impolite in Kazakhstan. But it could be argued that a serious relationship implies in most cases premarital sex. Kazakh respondents showed their traditionalism in answering the question about premarital partners. Women said that they did not change partners frequently before marriage; 57% of respondents reported that that they had not had any boyfriends and 30.2% said that they had had only one boyfriend before marrying. Rural migrants changed their partners more often, while the majority of city residents said that they had not had any serious relationships with other men or that they had had only one. Russian women demonstrated more loyalty in choosing a partner (38.9% of them indicated that they had had one boyfriend and 25% that they had had several partners before meeting their husband). From the responses, one can conclude that women were less traditional before marriage.

To determine family and children represent a value for young people, respondents were asked to rank twelve values, starting from the ones they deemed the most important. The values they were presented with included education, work, social recognition, implementing one's own ideas, power, money, marriage, life in a happy marriage, having children, raising children, etc.

The most important values for both ethnicities were education, career, marriage and having children. Education was the most important priority (39.4% of all respondents ranked it in the first place), and it was especially important for the youngest age group 18–21 (56.3%). The second most important value was a well-paid job, which was chosen by 31.3% of respondents, and again it was the most popular choice in the youngest age group 18–21 (40.6%). Getting

Table 4: Ranking of values by ethnicity (in %)

Value	1st rank		2nd rank		3rd rank	
	Kazakhs	Russians	Kazakhs	Russians	Kazakhs	Russians
Education	41.9	31.7	3.1	10.8	5.0	5.0
Job	12.5	16.7	33.3	25.0	5.8	15.8
Marriage	13.6	11.7	16.1	16.7	28.1	16.7
Having children	6.1	12.5	15.0	9.2	18.3	20.8
Husband	5.0	5.0	10.8	7.5	9.4	10.0
Power	0.8	0.8	1.1	3.3	4.4	2.5
Money	0.0	0.8	1.4	3.3	3.3	6.7
Raising children	7.8	6.7	7.5	9.2	9.2	9.2
Quiet life	6.4	3.3	2.8	5.0	6.1	2.5
Active life	4.2	7.5	3.6	3.3	6.1	4.2
Public recognition	1.1	0.8	1.9	1.7	2.5	4.2
Creative realization	0.6	2.5	3.3	5.0	1.7	2.5
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: Sample Survey Ust-Kamenogorsk, 2016.

married only ranked third in importance for young women (25.2%), and it was more important for young Kazakh women (19.3%). Having children ranked fourth for respondents (13.4%). This order of values, where marriage is a higher priority than having a child, implies that marriage is still the traditional route to family formation. The significance of family formation increased with age. It is obvious that young women are still highly oriented toward family formation, after which they have children.

Living with a husband, raising children, and living a quiet or active life were all of secondary importance to our respondents. The least prioritised values were authority, the implementation of creative ideas, money, and public recognition. The majority of respondents ranked them as the 10th–12th most important values.

The importance of life values differed among various social groups. Age was one significant differentiating factor. Values such as marriage and having children were significant priorities for the oldest age group of 25–29, which suggests that family formation has not lost its significance, but the age at which it is more significant has shifted. Nowadays, young women prefer to establish their social status, and only then to form a family, which is a normal consequence of adaptation to the new economic environment.

It is also worth noting that education and a job are the most highly prioritised values for those women who moved to the city recently, which probably has to do with the purpose of their migration and implies a change in the reproductive behaviour of villagers. Family formation is more of an issue in cities than in villages because the modern urban family does not require many children.

It was surprising to observe that the value orientations of both ethnicities were almost identical. There was only a little difference in the desire to marry (19.3% of Kazakh and 15% of Russian women wanted to marry). Other parameters were almost identical. Another important factor in assessing the values of young people is their attitude towards premarital sex. Respondents had a less traditional view of premarital sex. The majority indicated it was okay to have premarital sex if they were in love – 36.5%, while 31.5% of women indicated a woman could only have sex with her future husband, and only 20.4% of respondents were intolerant of premarital sex, and 10% of women considered premarital sex as generally acceptable. Russian and urban Kazakh women were more accepting of sex before marriage. The youngest women had more romantic views and were more against premarital sex, while the oldest group of women in the study were more cynical and considered premarital sex acceptable even without love.

Thus, we can observe that family and children are highly valued among respondents. Young women, like twenty years before, were prioritised getting married based on love, having children, and educating their children. However, new preferences were also included among these feminine values, such as getting a tertiary education or building a career. Respondents had a healthy attitude towards their sex life, which could have a positive impact on their reproductive behaviour.

DISCUSSION

The premarital background of young people, including such characteristics as education, occupation, and parental family, influences the martial behaviour of young people. Young people who obtain more education, work in the paid labour force, and live apart from their parents marry at later ages than those with fewer non-familial experiences. We tried to evaluate how important marriage is for young people and found that even though the marriage rate among respondents is relatively low, marriage is still highly valued. Marriage remains the foundation of family life for the majority of women, and it is associated with having children. The high value placed on marriage suggests that the number of women who remain single will not be large. However, the delay in marrying among the majority of women automatically shortens the reproductive life of women and delays the birth of children.

At the same time, there are new tendencies emerging in society: cohabitation, divorce, premarital sex, and mixed marriages. These new behaviours are adopted more by Russian women than Kazakh women, who are more traditional in outlook.

Kazakh migrant women have a more traditional attitude towards family relations, but their attitude changes when they live in the city. This is reflected in the postponement of marriage and having children, the increased value placed on education and having a job, and the weakening of norms about sexual behaviour. Regardless of how long they have resided in the city, the majority of women prefer to have a nuclear family.

During the transformation period female emancipation progressed in a highly controversial way in Kazakhstan. It was, and still is, developing, while traditional/patriarchal attitudes towards gender roles still exist. During the transformation, the conflict between traditional/patriarchal gender role expectations and actual female roles became more visible. Kazakhstan is notable for its high female employment rate, especially among young women. Furthermore, the educational level of women exceeds that of men and during the transformation the difference increased even further (because of the devaluation of higher education in the early 1990s, when it yielded a lower income, and consequently fewer male students were drawn to universities). According to data from the 1999 census, the proportion of women with a higher education was almost 1.5 times that of men in all age groups up to age 50.

There is an evident contradiction between the high rate of female employment and education and the dominance of patriarchal attitudes in Kazakhstan. However, the spreading signs of female emancipation, which include women spending a longer time studying, their searching for career opportunities, striving for a strong material position and economic independence, and their varied leisure activities, indicate there is a need for essential social changes and adequate policy responses. Society's delay in adapting to the new roles performed by women forces women to develop new strategies with which to best fulfil their needs and abilities and to solve the problem of reconciling the various challenges of daily life. They postpone childbearing for a later period, have fewer children, or refuse to have children altogether. It is against this backdrop in Kazakhstan that we find the clear relevance of the ideas of McDonald (2002) that alongside the modernising, public gender system (female employment, education), the private gender system (in the family) remains traditional and preserves the asymmetries (in the division of roles, partner relations, etc.). It is natural that fertility falls to a low level under such circumstances.

We do not want to assert that young women are leaning towards the Western family model. However, there is a tendency towards the formation of small families and increasing independence among young women, who are pursuing careers, and this may lead to a decrease in fertility.

Preliminary conclusions to be drawn from the survey could be summed up as follows:

1. Marriage still has a great value for many young women. We can justifiably claim that it is still true that

'everybody wants to get married'. The main reason for this is love.

2. The value of family (having children) is lower than the value of marriage. After getting married women do not rush to have children, and the reasons are financial. Women who are not yet married have only an abstract notion about having children, even though they are at the most suitable age for having children.

3. Marriage has retained its traditional role as the place to build a family. Young women still follow the pattern of first getting married and only then having children. As the survey showed, extramarital births were not very popular among the young respondents.

References

- Alekseenko A. N. 2004. *Strategiya demograficheskogo razvitiya Kazahstana: regional'nyi aspekt.* V sb. Etnodemograficheskie processy v Kazahstane i sopredel'nyh territoriyah. Ust-Kamenogorsk.
- Belyakova A. M. – Vorozhejkin E. M. 1974. *Sovetskoe semeinoe parvo.* Yuridicheskaya literature, Moskva.
- Belyakova A. M. 1989. *Voprosy sovetskogo semeinogo prava.* Znanie, Moskva.
- Darskyj, L. 1972. *Formirovanie semji. Demografo-statisticheskoe issledovanie.* Statistika. Moskva.
- Eshpanova, D. 2005. *Statisticheskoe issledovanie sovremennoi brachnoi situacii v Respublike Kazakhstan. Dissertaciya (Iz Fondov Rossijskoi Gosudarstvennoi biblioteki).* Moskva.
- Harchev, A. G. 1964. *Brak I semya v SSSR. Opyt sociologicheskogo issledovaniya.* Moskva, Mysl.
- Masanov, N. E. – Abylkhozhin, ZH. B., Erofeeva, I. V. – Alekseenko, A. N. – Baratova, G. S. 2001. *Istorija Kazakhstana. Narody i kultyry.* Almaty.
- McDonald, P. 2002. Sustaining fertility through public policy: the range of options. *Population-E*, No. 57(3), pp.417–446.
- *NARODONASELENIE. ENCIKLOPEDICHESKIJ SLOVAR.* 1994. Bolshaya Rossiyskaya Enciklopediya, Moskva.
- Nechayeva, A. M. 1974. *Brak, semya, zakon.* Nauka. Moskva.
- RESEARCH CENTRE SANGE. 2015. *Analiticheskaya zapiska. O demograficheskoy situacii v Kazakhstane: problemy i perspektivy razvitiya.* Almaty.
- *YURIDICHESKIJ ENCIKLOPEDICHESKIJ SLOVAR.* 1984. Edited by Suharev A.Ya. Sovetskaya enciklopediya. Moskva.
- Ualiyeva, S. K. 2012. *Semeyno-brachnye otnosheniya naseleniya Kazakhstana na rubezhe vekov: istoriko-demograficheskiy aspect.* Profit, Ust-Kamenogorsk.
- Zayonchkovskaya, Z. 1994. Migration ties of Russia after the breakup of the USSR. In: Zayonchkovskaya Z. (ed.) *Migracionnye process posle raspada SSSR.* Pp. 3–46. Institute for Economic Forecasting of the Russian Academy of Sciences and RAND, Moscow.
- Zakharov, S. 2008. Russian Federation: from the first to second demographic transition. *Demographic Research*, Vol. 19, Article 24, pp. 907–972, State University – Higher School of Economics.

ZHANIYA KARMENOVA

is currently a PhD student specialising in demography at Charles University in Prague. She grew up in Kazakhstan and graduated from East Kazakhstan State University. Zhaniya has a Master's degree in History from East Kazakhstan State University and a Master's degree in Demography from Charles University in Prague. She has published a few articles on topics related to the history of East Kazakhstan published in Kazakhstan.

Annex 1: Description of names of variables and categories used

Name	Description	Values
agegroup	Age groups	18–21 22–24 25–29
nation	Ethnicity	1=Kazakhs 2=Russians
Dur_city_st	Duration of being city resident	1=City-born 2=Moved to the city before the age 10 3=Moved to the city after the age 10
Educ	Education	1=Secondary or vocational education 2=Tertiary education
Marstat	Marital status	1=Single 2=Ever married
Typeres	Type of residence	1=Rented or shared with relatives 2=Own
Num_child	Number of children	1=0 2=1 3=2+

The cumulative logistic function was chosen to specify categorical variables as explanatory ones. LOGIT is the log odds function. PROC LOGISTIC fits the binary logit model when there are two response categories and fits the cumulative logit model when there are more than two response categories (in program SAS 9.4 Help and Documentation).

```
proc logistic data=anketa.ANKETA;
class agegroup (ref='22-24') nation (ref='1') Dur_city_
st (ref='1') Educ (ref='2')  marstat (ref='2') typeres
(ref='1') / param=ref;
model Num_child = agegroup nation dur_city_st educ
marstat typeres / expb;
 run;
```

NOVÁ PROJEKCE VÝVOJE POČTU PŘÍJEMCŮ PŘÍSPĚVKU NA PÉČI V ČR DO ROKU 2030[1)]

Ladislav Průša[2)]

A NEW PROJECTION OF THE NUMBER OF RECIPIENTS OF THE CARE ALLOWANCE TO THE YEAR 2030 IN THE CZECH REPUBLIC

Abstract

The first projection of the number of recipients of the care allowance was recently calculated, but it is not now up to date. The conditions for assessing the level of dependence and the value of the care allowance have changed; therefore, the original data need to be updated. The consolidation of data in the information systems of the Ministry of Labour and Social Affairs allows us to draw on data on the structure of the recipients of the care allowance according to gender, age and dependence rates in 2010–2016.

Two models were chosen for a new projection of the number of recipients of the care allowance – a static model and a dynamic one. Based on these models, it can be expected that by 2030 the number of recipients of the care allowance will increase from the current 350,000 to 469–489,000, and the most significant increases can be expected on the third and fourth levels of dependence. Society is not prepared for this increase in the number of recipients, so it is necessary to fundamentally change the system for financing social services and to strongly support the development of home care.

Keywords: expenditures on social services, population ageing, care allowance, projections of the number of recipients of the care allowance

Demografie, 2018, **60: 49–60**

ÚVOD

V roce 2015 byla na základě údajů o vývoji počtu příjemců příspěvku na péči podle pohlaví, věku a stupně závislosti v letech 2007–2009 zpracována první projekce vývoje počtu příjemců této sociální dávky do roku 2030 (*Průša*, 2015a)[3)]. Tato projekce byla vzhledem k očekávaným demografickým trendům zpracována pro osoby starší 65 let.

V současné době je již zřejmé, že tato projekce vychází ze zastaralých údajů a získané údaje tak neodrážejí v plném rozsahu aktuální stav, neboť v roce 2011 došlo ke změně podmínek pro hodnocení míry závislosti a následně v roce 2016 i k valorizaci výše příspěvku na péči v jednotlivých stupních závislosti, což se odráží ve změnách struktury příjemců této sociální dávky. Na základě aktuálních údajů o struktuře čerpání

1) Příspěvek byl zpracován za přispění dlouhodobé institucionální podpory výzkumných aktivit ze strany Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze.

2) Vysoká škola ekonomická v Praze, kontakt: prul01@vse.cz.

3) Projekce byla zpracována s využitím dat o struktuře příjemců příspěvku na péči pouze za léta 2007–2009 vzhledem k tomu, že v roce 2011 došlo ke změně podmínek pro hodnocení míry závislosti a v následujících letech nebyla tato data vzhledem ke změně správce informačních systémů MPSV k dispozici, k jejich konsolidaci došlo teprve na přelomu let 2015–2016.

příspěvku na péči podle pohlaví, věku a míry závislosti v letech 2010–2016 je proto možno nově kvantifikovat očekávaný vývoj počtu příjemců příspěvku na péči do roku 2030 a na tomto základě následně nastínit i očekávanou potřebu služeb sociální péče v tomto období.

Východiskem pro kvantifikaci očekávaných dopadů stárnutí populace na potřebu služeb sociální péče jsou data z informačního systému MPSV o struktuře příjemců příspěvku na péči v závislosti na pohlaví, věku a stupni závislosti za prosinec každého kalendářního roku v období let 2010–2016 s výjimkou roku 2013, kdy vzhledem k problémům souvisejícím se změnou správce všech informačních systémů na MPSV se data za toto období doposud nepodařilo konsolidovat, a proto jsou při všech výpočtech za prosinec 2013 využita data za nejbližší dostupné období – únor 2014.

1. MOŽNOSTI VYUŽÍVÁNÍ PŘÍSPĚVKU NA PÉČI K PROGNÓZOVÁNÍ

Příspěvek na péči je nová sociální dávka, která byla do našeho dávkového systému nepojistných sociálních dávek začleněna od roku 2007 poté, co vstoupil v platnost zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Jedná se o nový nástroj pro financování sociálních služeb, který je dlouhodobě uplatňován v řadě evropských zemí, např. v Německu již od roku 1995 (*Hauschild*, 1998).

V naší zemi se jedná o dominantní nástroj pro financování sociálních služeb, který se na krytí nákladů souvisejících s jejich poskytováním podílí z více než 37 % (viz tab. 1).

Příspěvek na péči je v současné době podle platné právní úpravy poskytován ve čtyřech stupních závislosti osobám, které z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebují pomoc jiné fyzické osoby při péči o sebe a při zajištění vlastní soběstačnosti. Při posuzování stupně závislosti se hodnotí schopnost zvládat tyto základní životní potřeby:

- mobilita,
- orientace,
- komunikace,
- stravování,
- oblékání a obouvání,
- tělesná hygiena,
- výkon fyziologické potřeby,
- péče o zdraví,
- osobní aktivity,
- péče o domácnost (nehodnotí se u osob do 18 let věku).

Při hodnocení schopnosti zvládat základní životní potřeby se hodnotí funkční dopad dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu na schopnost zvládat základní životní potřeby. Pro uznání závislosti v příslušné základní životní potřebě musí existovat příčinná souvislost mezi poruchou funkčních schopností z důvodu nepříznivého zdravotního stavu a pozbytím schopnosti zvládat základní životní potřebu v přijatelném standardu. Funkční schopnosti se hodnotí s využíváním zachovaných potenciálů a kompetencí fyzické osoby a využíváním běžně dostupných pomůcek, prostředků, předmětů denní potřeby nebo vybavení v domácnosti, veřejných

Tab. 1: Vývoj výdajů na sociální služby v letech 2010–2016 (v mil. Kč)
Expenditures on social services in 2010–2016 (in millions of CZK)

	Výdaje na sociální služby celkem *Expenditures on social services*	z toho: / *of which:*	Podíl příspěvku na péči na celkových výdajích na sociální služby (v %) *Care allowance as a percentage of total expenditures on social services*
		Příspěvek na péči / *Care allowance*	
2010	43 982	19 599	44,6
2011	42 735	18 084	42,3
2012	43 257	18 391	42,5
2013	45 662	19 957	43,7
2014	50 247	20 402	40,6
2015	56 822	21 167	37,3
2016	60 915	23 046	37,8

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí (2010, …, 2016).
Source: *Ministry of Labour and Social Affairs (2010, …, 2016).*

prostor nebo s využitím zdravotnického prostředku (*Vostatek a kol.*, 2013).

Osoba do 18 let věku se považuje za závislou na pomoci jiné fyzické osoby:

- ve stupni I (lehká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat tři základní životní potřeby,
- ve stupni II (středně těžká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat čtyři nebo pět základních životních potřeb,
- ve stupni III (těžká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat šest nebo sedm základních životních potřeb,
- ve stupni IV (úplná závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat osm nebo devět základních životních potřeb,

a vyžaduje každodenní mimořádnou péči jiné fyzické osoby.

Osoba, která je starší 18 let, se považuje za závislou na pomoci jiné fyzické osoby

- ve stupni I (lehká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat tři nebo čtyři základní životní potřeby,
- ve stupni II (středně těžká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat pět nebo šest základních životních potřeb,
- ve stupni III (těžká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat sedm nebo osm základních životních potřeb,
- ve stupni IV (úplná závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat devět nebo deset základních životních potřeb,

a vyžaduje každodenní pomoc, dohled nebo péči jiné fyzické osoby.

Výše příspěvku na péči v současné době je uvedena (v tabulce 2).

V souvislosti s přípravou zákona o sociálních službách se předpokládalo, že příspěvek na péči by mělo pobírat cca 175 tis. osob a náklady na jeho výplatu by měly činit cca 8 mld. Kč (*MPSV*, 2005). Skutečný počet příjemců této dávky i náklady na její výplatu jsou však po celou dobu její výplaty výrazně vyšší, než se původně očekávalo. Z údajů informačního systému o příspěvku na péči vyplývá, že v prosinci 2007 pobíralo příspěvek na péči celkem cca 292 tis. osob, v prosinci 2010 to bylo již cca 311 tis. klientů a v prosinci 2016 již cca 349 tis. osob.

Tyto změny se promítly i ve změnách struktury příjemců příspěvku na péči (viz graf 2).

Z těchto údajů je zřejmé, že v prosinci 2016 v porovnání s prosincem 2010:

- klesl podíl příjemců příspěvku na péči v I. stupni závislosti o 7,4 p. b. (z 38,1 % na 30,7 %),
- vzrostl podíl příjemců příspěvku na péči ve II. stupni závislosti o 2,7 p. b. (z 29,9 % na 32,6 %), ve III. stupni závislosti o 3,5 p. b. (z 19,6 % na 23,1 %) a ve IV. stupni závislosti o 1,1 p. b. (z 12,4 % na 13,5 %).

Klíčovým faktorem ovlivňujícím tyto změny ve struktuře příjemců příspěvku na péči je snížení výše příspěvku na péči v I. stupni závislosti z 2 000 Kč na 800 Kč, ke kterému došlo od 1. ledna 2011 v souvislosti s přijetím zákona č. 347/2009 Sb., kterým

Tab. 2: Výše příspěvku na péči (Kč měsíčně) / The amount of the care allowance (CZK per month)

Stupeň závislosti / *Level of dependence*	**Pro osobu do 18 let věku** ***For a person under 18 years of age***	**Pro osobu starší 18 let** ***For a person 18 years or older***
I. / 1	3 300 Kč	880 Kč
II. / 2	6 600 Kč	4 400 Kč
III. / 3	9 900 Kč	8 800 Kč
IV. / 4	13 200 Kč	13 200 Kč

Zdroj: Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, § 11.
Source: *Act No. 108/2006 Coll. on Social Services, as amended, § 11.*

Graf 1: Vývoj počtu příjemců příspěvku na péči v letech 2007–2016
The number of recipients of the care allowance in 2007–2016

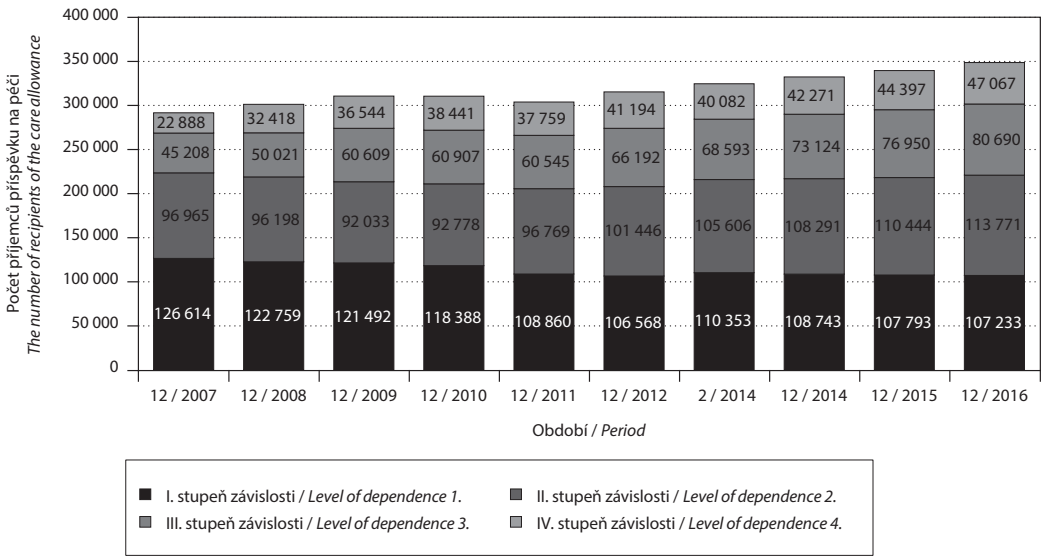

Zdroj: Interní data MPSV.
Source: *Internal data from the Ministry of Labour and Social Affairs.*

Graf 2: Vývoj struktury příjemců příspěvku na péči v letech 2007–2016
The structure of recipients of the care allowance in 2007–2016

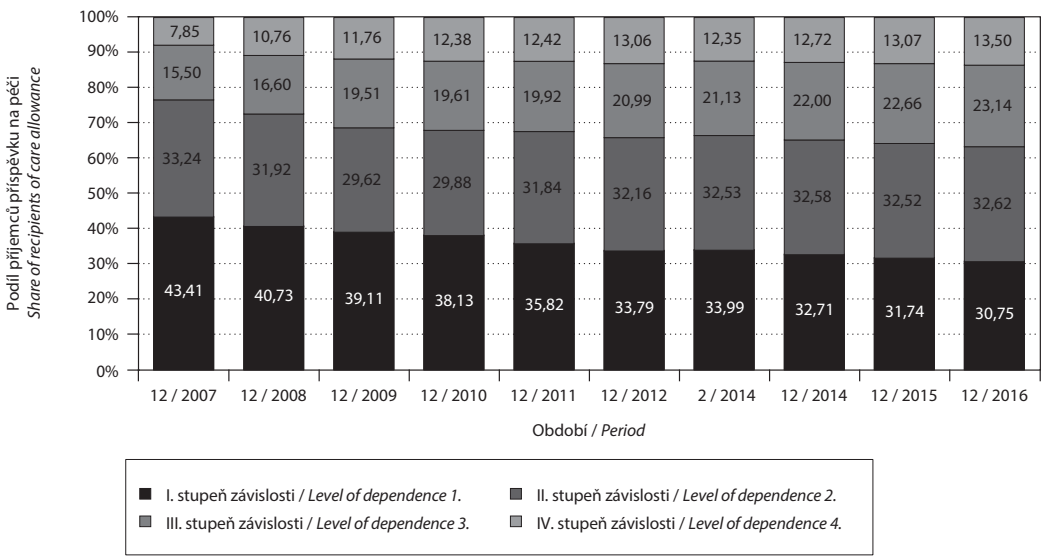

Zdroj: Interní data MPSV; vlastní výpočty.
Source: *Internal data from the Ministry of Labour and Social Affairs; author´s calculations.*

se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí. V důsledku tohoto opatření došlo k absolutnímu poklesu příjemců této sociální dávky v tomto stupni závislosti, neboť řada potencionálních příjemců, kteří by mohli splnit podmínky nároku, o tuto dávku v důsledku její relativně nízké úrovně (např. vzhledem k výši svého starobního důchodu) ani nežádají (*Průša – Víšek*, 2013).

Z hlediska zpracování prognózy vývoje potřeby služeb sociální péče o osoby starší 60 let poskytují jedny z nejreprezentativnějších údajů data o vývoji podílu příjemců příspěvku na péči v jednotlivých stupních závislosti na celkovém počtu osob dané věkové kategorie v členění podle pohlaví v pětiletých věkových intervalech. Na rozdíl od dříve zpracované projekce byly poprvé zpracovány i údaje o relativní četnosti příjemců příspěvku na péči ve věkové skupině osob 0–17 let a 18–59 let, vzhledem k širokému věkovému intervalu je však nutné tyto údaje hodnotit velmi obezřetně (viz příloha 1).

Z údajů uvedených v příloze je zřejmé, že míra závislosti zejména u osob starších 60 let je u žen vyšší než u mužů, přičemž s rostoucím věkem a mírou závislosti se tyto rozdíly zvyšují. Tyto rozdíly lze vysvětlit tím, že pokud senioři žijí se svým partnerem, dokážou si navzájem pomoci při řešení obtížné sociální situace a o příspěvek na péči často ani nežádají, přestože je velmi pravděpodobné, že by jim byl přiznán. O tuto dávku si požádají zpravidla teprve po úmrtí svého partnera, kdy žijí samostatně, svoji sociální situaci nezvládají sami řešit a jsou odkázáni na pomoc svých blízkých nebo profesionálních poskytovatelů služeb[4]. Pro ilustraci je v grafu 3 a 4 znázorněn vývoj podílu příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob v dané věkové skupině v letech 2007–2016 u mužů a u žen ve III. stupni závislosti.

Graf 3: Vývoj podílu příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob v dané věkové skupině v letech 2007–2016 (muži – III. stupeň závislosti) (v %) / The share of recipients of the care allowance out of the total number of persons in the given age group in 2007–2016 (men – third level of dependence) (in %)

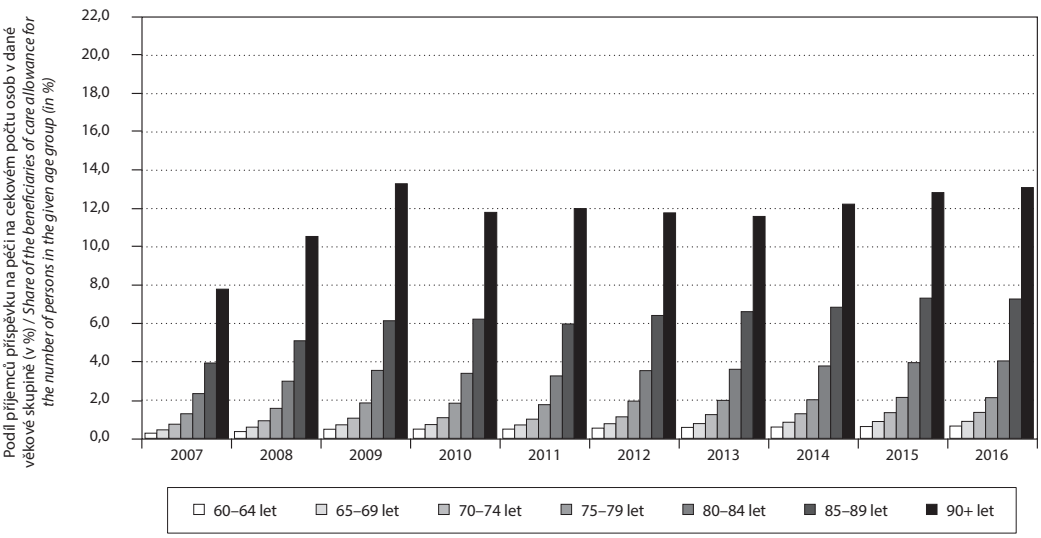

Zdroj: ČSÚ (2013); MPSV; vlastní výpočty.
Source: *Czech Statistical Office (2013); Ministry of Labour and Social Affairs; author's calculations.*

4) V roce 2016 činila naděje na dožití muže ve věku 70 let 13,1 let, zatímco u ženy téhož věku to bylo 15,9 let – viz: Naděje dožití v ČR podle pohlaví a věku – časová řada [online], [cit. 2017-12-22]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/umrtnostni_tabulky>.

Graf 4: Vývoj podílu příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob v dané věkové skupině v letech 2007–2016 (ženy – III. stupeň závislosti) (v %) / The share of recipients of the care allowance on the total number of persons in the given age group in 2007–2016 (women – third level of dependence)

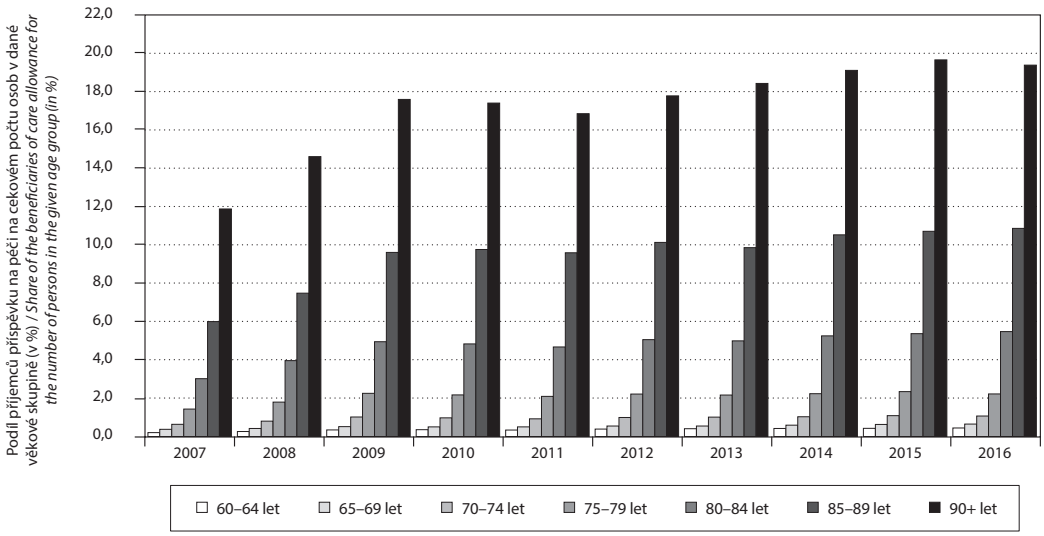

Zdroj: ČSÚ (2013); MPSV; vlastní výpočty.
Source: *Czech Statistical Office (2013); Ministry of Labour and Social Affairs; author's calculations.*

2. DETERMINANTY PROJEKCE VÝVOJE POČTU PŘÍJEMCŮ PŘÍSPĚVKU NA PÉČI

Tak jako charakter sociální politiky, tak i rozsah potřeby sociálních služeb ovlivňují čtyři základní faktory:

- demografický vývoj,
- sociálně ekonomické faktory,
- společenskopolitické determinanty,
- mezinárodní aspekty (*Průša*, 1996).

Z tohoto pohledu je nezbytné při zpracování projekce potřeby služeb sociální péče mít na zřeteli především tyto skutečnosti:

- stárnutí populace a důsledky, které tento trend doprovázejí,
- přenášení standardu života v produktivním věku i do období, kdy je člověk postupně stále více závislý na pomoci jiné osoby a z toho vyplývající rostoucí nákladnost poskytované péče,
- transformace pobytových sociálních služeb a jejich humanizace,
- pojetí sociálních služeb jako služeb obecného zájmu,
- hledání optimální varianty zabezpečení sociálních potřeb jak z humánního, tak technického, technologického a tedy i ekonomického pohledu,
- postupně stále širší propojování a koordinace sociálních a zdravotních služeb na regionální úrovni (*Průša*, 2015a).

Opomenout však nelze ani působení dalších faktorů, z nichž působení některých je velmi obtížné kvantifikovat, a proto k nim nebylo přihlíženo. V tomto smyslu se jedná např. o:

- změny zdravotního stavu obyvatelstva,
- vývoj epidemiologické situace,
- možné změny v organizaci struktury péče o seniory a zdravotně postižené občany (např. transformace domovů pro seniory v ošetřovatelské ústavy a jejich event. převedení do rezortu zdravotnictví).

Projekce vývoje počtu příjemců příspěvku na péči vychází ze stávajícího právního stavu, přestože lze očekávat, že v následujícím období v zájmu zefektivnění celého systému poskytování a financování sociálních služeb dojde k výrazným změnám v systému hodnocení míry závislosti seniorů a zdravotně handicapovaných

osob a v oblasti financování sociálních služeb. V tomto smyslu se jedná především:

- o větší diferenciaci potřeby péče tak, jako je tomu např. od 1. ledna 2017 v Německu, kde je potřeba péče diferencována místo do tří do pěti stupňů (*SGB XI*, 2017),
- o odstranění závislosti poskytovatelů služeb sociální péče na poskytovaných dotacích ze státního rozpočtu (*Průša*, 2015b).

Tyto skutečnosti mohou přispět k vytvoření potřebného prostoru pro rozvoj všech forem poskytovaných terénních, ambulantních i pobytových služeb sociální péče.

3. PŘÍSTUPY KE ZPRACOVÁNÍ PROJEKCE VÝVOJE POČTU PŘÍJEMCŮ PŘÍSPĚVKU NA PÉČI A JEJÍ VÝSLEDKY

Pro zpracování první projekce vývoje počtu příjemců příspěvku na péči byl zvolen model logaritmické regrese, neboť míra spolehlivosti pro věkové skupiny osob starších 65 let byla velmi vysoká, v nejvyšších věkových skupinách a vyšších stupních závislosti přesahovala 95 %. (*Průša*, 2015a). Při rozboru vývoje míry závislosti podle pohlaví, věku a přiznaného stupně příspěvku na péči v letech 2011–2016 se však ukázalo, že pro zpracování nové projekce vývoje počtu příjemců příspěvku na péči tuto metodu nelze využít, neboť míra spolehlivosti při využití tohoto modelu byla ve většině případů velmi nízká (zpravidla na úrovni 30–40 %), přičemž obdobné hodnoty byly zjištěny i při využití jiných regresních modelů.

Na základě těchto skutečností byly při zpracování nové projekce vývoje počtu příjemců příspěvku na péči využity dva scénáře:

- statický, který vychází z úrovně podílu příjemců příspěvku na péči podle pohlaví, věku a stupně závislosti na celkovém počtu osob daného pohlaví a dané věkové skupiny v roce 2016 a tento podíl nechává zachovaný po celé sledované období až do roku 2030,
- dynamický, který vychází ze změn ve vývoji podílu příjemců příspěvku na péči podle pohlaví, věku a stupně závislosti na celkovém počtu osob daného pohlaví a dané věkové skupiny mezi prosincem 2011 a prosincem 2016, kdy průměrná roční změna tohoto podílu se promítá ve stejné úrovni po celé sledované období až do roku 2030 (tato varianta tedy reaguje na změny, ke kterým došlo ve struktuře příjemců příspěvku na péči po změně podmínek pro jeho přiznávání a po snížení jeho výše v I. stupni závislosti a v porovnání se statickou metodou je proto věrohodnější).

Průměrná roční změna podílu příjemců příspěvku na péči podle pohlaví, věku a stupně závislosti na celkovém počtu osob daného pohlaví a dané věkové skupiny mezi prosincem 2011 a prosincem 2016 je vypočtena podle vzorce

$$z_i = (p_{16,i} - p_{11,i}) / 6,$$

kde:

z_i = průměrná roční změna podílu v dané věkové a genderové skupině,

$p_{16,i}$ = podíl příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob v roce 2016 v dané věkové a genderové skupině,

$p_{11,i}$ = podíl příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob v roce 2011 v dané věkové a genderové skupině.

Počet příjemců příspěvku na péči v daném stupni závislosti a věkové a genderové skupině v roce 2020 byl následně vypočten podle vzorce

$$a_i = (z_i * x_i) * 4,$$

kde:

a_i = počet příjemců příspěvku na péči v daném stupni závislosti a věkové a genderové skupině,

x_i = počet obyvatel v dané věkové a genderové skupině v roce 2020 podle střední varianty Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100.

Obdobným způsobem byly vypočteny i počty příjemců příspěvku na péči v daném stupni závislosti a věkové a genderové skupině v roce 2025 a 2030.

Na základě takto provedených propočtů lze očekávat, že do roku 2030 počet příjemců příspěvku na péči vzroste ze současných necelých 350 tis. osob na 469–489 tis. osob (viz tab. 3).

Zatímco v první variantě projekce počet příjemců příspěvků na péči ve všech stupních závislosti roste jako důsledek zvyšujícího se počtu osob v poproduktivním věku, ve druhé variantě se předpokládá,

Tab. 3: Očekávaný vývoj počtu příjemců příspěvku na péči podle věku příjemce v letech 2016–2030
Expected trend in the number of recipients of the care allowance according to the age of the beneficiary in 2016-2030

Věková skupina *Age group*	Skutečnost (počet příjemců) *Reality (number of recipients)*	Očekávaný počet příjemců příspěvku na péči podle situace v r. 2016 / *Expected number of recipients of the care allowance according to the situation in 2016*			Očekávaný počet příjemců příspěvku na péči podle vývoje situace v letech 2011–2016 *Expected number of recipients of the care allowance according to the development of the situation in 2011–2016*		
	2016	2020	2025	2030	2020	2025	2030
0-17 let	29 490	29 221	28 498	25 714	32 946	36 673	37 191
18-59 let	62 880	61 232	59 593	58 864	67 344	72 979	79 429
60-64 let	17 664	16 118	15 512	15 914	17 515	18 546	20 760
65-69 let	24 099	23 833	21 513	20 882	25 438	24 784	25 839
70-74 let	29 903	33 104	33 933	30 936	33 489	34 877	32 368
75-79 let	36 076	42 576	54 612	56 823	40 656	49 150	48 114
80-84 let	52 704	54 315	74 642	98 422	53 515	72 221	93 532
85-89 let	58 603	60 854	64 010	92 380	59 449	60 644	84 731
90+ let	37 342	47 356	59 271	69 181	46 981	58 187	67 178
Celkem	348 761	368 609	411 585	469 115	377 334	428 061	489 142

Zdroj: Vlastní výpočty.
Source: *Author's calculations.*

Graf 5: Očekávaný vývoj počtu příjemců příspěvku na péči podle míry závislosti do roku 2030
The expected trend in the number of recipients of the care allowance according to the level of dependence by 2030

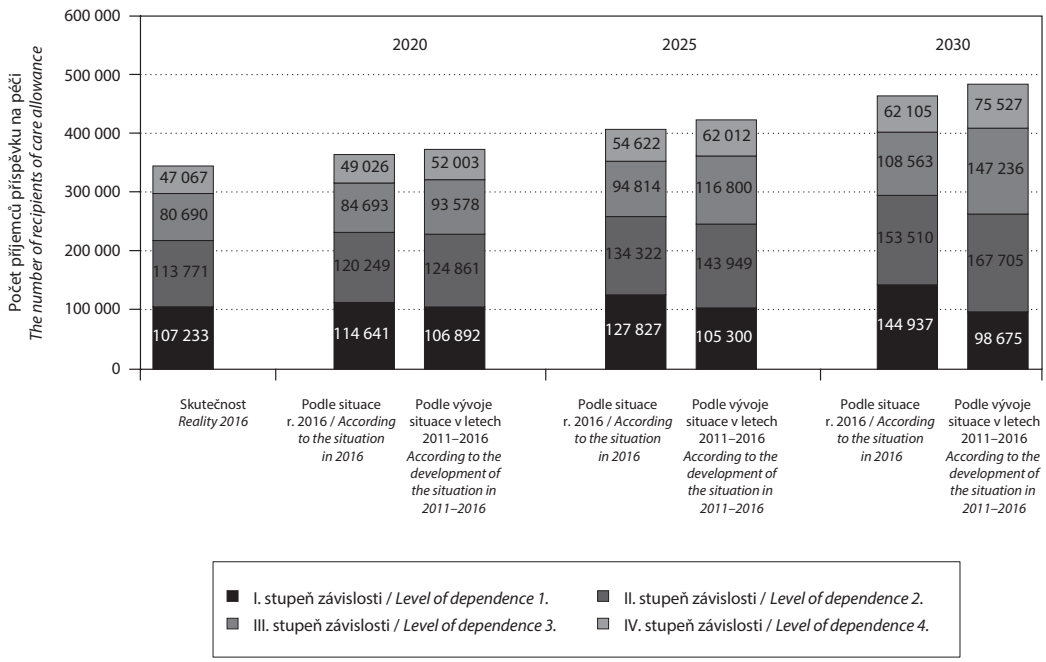

Zdroj: Vlastní výpočty.
Source: *Author's calculations.*

že v I. stupni závislosti klesne počet příjemců této sociální dávky o cca 8,5 tis. osob a ve vyšších stupních závislosti se budou počty příjemců dále zvyšovat, přičemž nejvyšší nárůst lze očekávat ve III. stupni závislosti, kdy se očekává, že celkový počet příjemců této sociální dávky by se měl zvýšit z 80,7 tis. osob v prosinci 2016 na 147,2 tis. osob v roce 2030, tedy o více než 80 % (viz graf 5).

Přestože v následujících letech lze očekávat, že v pobytových zařízení sociálních služeb se v porovnání se současným stavem výrazně zvýší podíl klientů s přiznaným III. nebo IV. stupněm závislosti, ukazují uvedené propočty, že stávající kapacity jednotlivých typů zařízení nebudou v roce 2030 dostatečné. V tomto smyslu je zřejmé, že rozvoj všech forem terénních, ambulantních i pobytových zařízení by se měl stát nedílnou součástí všech rozvojových plánů na obecní i krajské úrovni (*Průša*, 2016). Nezbytným předpokladem umožňujícím včas reagovat na změněnou demografickou situaci je zvýšení důrazu na analýzu změn v demografické situaci obyvatelstva v jednotlivých regionech.

Promítnutí nárůstu počtu příjemců příspěvku na péči na potřebu poskytování jednotlivých sociálních služeb je velmi obtížné blíže specifikovat, protože je odrazem působení celé řady faktorů determinujících jejich vývoj v jednotlivých regionech. V tomto smyslu je proto nezbytné v rámci přípravy střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb v jednotlivých městech a krajích velmi podrobně analyzovat všechny determinanty ovlivňující chování klientů a potencionálních klientů v jednotlivých typech a formách sociálních služeb (*Průša – Bareš – Holub – Šlapák*, 2015).

ZÁVĚR

Konsolidace informačních systémů na MPSV umožňuje aktualizovat projekci vývoje počtu příjemců příspěvku na péči, která byla zpracována v roce 2015 na základě údajů o vývoji struktury příjemců této sociální dávky podle podhlaví, věku a míry závislosti v letech 2007–2009. Tato projekce však již dnes neodráží v plném rozsahu aktuální stav, neboť v následujících letech došlo ke změně podmínek pro hodnocení míry závislosti a k valorizaci výše příspěvku na péči v jednotlivých stupních závislosti, což se jistě odráží i ve změnách struktury příjemců této sociální dávky. V současnosti je vhodné vycházet z údajů o vývoji počtu příjemců příspěvku na péči z let 2010–2016.

Pro zpracování této projekce byly použity dvě metody – statická a dynamická – které vycházely z úrovně podílu příjemců příspěvku na péči podle pohlaví, věku a stupně závislosti na celkovém počtu osob daného pohlaví a dané věkové skupiny v roce 2016, resp. ze změn ve vývoji podílu příjemců této sociální dávky podle výše uvedených kritérií mezi prosincem 2011 a prosincem 2016. V obou případech byly uvedené skutečnosti promítnuty v celém sledovaném období až do roku 2030.

Na základě takto provedených propočtů lze očekávat, že do roku 2030 počet příjemců příspěvku na péči vzroste ze současných necelých 350 tis. osob na 469–489 tis. osob, tedy o 35–40 %. Je zřejmé, že na tento nárůst počtu osob – příjemců příspěvku na péči – není naše společnost připravena. Počet osob, kterým je poskytována pečovatelská služba, dlouhodobě stagnuje, pravidelně se zvyšuje počet neuspokojených žádostí o umístění do pobytových zařízení sociálních služeb. Ukazuje se, že je potřeba zásadním způsobem změnit systém financování sociálních služeb tak, aby poskytovatelé sociálních služeb nebyli závislí na přiznání dotací ze státního rozpočtu (*Průša*, 2015b), popř. výrazněji podpořit rozvoj domácí péče tak, aby pečujícím osobám byly poskytovány komplexní podpora a pomoc při zajišťování péče o své rodinné příslušníky.

Literatura

- Český statistický úřad. 2013. *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100.* Praha: ČSÚ
- Hauschild, R. 1998. *Die Erfahrungen mit dem deutschen Pflegeversicherungssystem.* Přednáška na konferenci Soziale Sicherheit in Europe, Bad Boll.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2005. *Návrh zákona o sociálních službách.* Praha: MPSV.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2010, …, 2016. *Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení ve vývojových řadách a grafech.* Praha: MPSV.

- Průša, L. 1996. Sociální politika a determinanty jejího vývoje. *Sociální politika*, č. 1. ISSN 0049-0961.
- Průša, L. – Víšek, P. 2013. *Optimalizace sociálních služeb.* Praha: VÚPSV, 2013. ISBN 978-80-7416-099-8.
- Průša, L. 2015a. Důsledky stárnutí populace na potřebu služeb sociální péče do roku 2030. *Demografie*, č. 3, s. 231–244. ISSN 0011-8265.
- Průša, L. 2015b. Financování služeb sociální péče v ČR – teorie a praxe. *FÓRUM sociální politiky*, č. 3. ISSN 1802-5854.
- Průša, L. – Bareš, P. – Holub, M. – Šlapák, M. 2015. *Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování.* Praha: VÚPSV, 2015. ISBN 978-80-7416-234-3.
- Průša, L. 2016. Aktuální trendy v rozvoji sociálních služeb v zemích EU a v ČR ve světle očekávaných změn ve struktuře populace. *FÓRUM sociální politiky*, č. 6. ISSN 1802-5854.
- Sozialgesetzbuch (SGB) Elftes Buch (XI) – Soziale Pflegeversicherung - (SGB XI) (2017) [online]. Dostupné z: <http://datenbank.nwb.de/Dokument/Anzeigen/363787/>.
- Vostatek, J. a kol. 2013. *Financování a nákladovost sociálních služeb.* Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb, 2013. ISBN 978-80-904668-7-6.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

LADISLAV PRŮŠA

je absolventem Národohospodářské fakulty VŠE v Praze, od roku 2011 pracuje na Katedře demografie VŠE v Praze, věnuje se sociálně ekonomickým souvislostem demografického vývoje. K jeho nejvýznamnějším publikacím patří Ekonomie sociálních služeb (Praha: ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-255-6), Optimalizace sociálních služeb (Praha: VÚPSV, 2012. ISBN 978-80-7416-099-8) a Alchymie nepojistných sociálních dávek (Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-528-3).

SUMMARY

The consolidation of information systems at the Ministry of Labour and Social Affairs made it possible to update the projection elaborated in 2015 of the number of recipients of the care allowance. This projection was elaborated on the basis of data on the structure of recipients of this social benefit according to their gender, age and level of dependence in 2007–2009. In the following years, the conditions for evaluating the level of dependence and for increasing the care contribution at different levels of dependence were changed. It makes sense to now look at the data on the evolution of the number of recipients of the care allowance from 2010 to 2016.

Two methods were used – a static one and a dynamic one. The static method is based on the proportion of recipients of the care allowance by gender, age and level of dependence out of the total number of people in the given gender and age groups gender and age group in 2016; the dynamic method is based on changes in the share of recipients of this social benefit according to the above criteria between December 2011 and December 2016. In both cases, these factors were projected over the entire reporting period until 2030.

Based on these calculations, it is to be expected that by 2030 the number of recipients of the care allowance will increase from the current 350,000 persons to 469–489,000 people, i.e. by 35–40%. Our society is not prepared for this increase. The number of people receiving care service has stagnated in the long term, while the number of unsatisfied requests for a placement in a residential social facility is increasing regularly. It is obvious that there is a fundamental need to change the system for financing social services so that social service providers are not dependent on being granted subsidies from the state budget and to more strongly support the development of home care so that carers are provided with comprehensive support and assistance in providing care for their family members.

Příloha 1: Vývoj podílu příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob dané věkové skupiny v závislosti na pohlaví, věku a míře závislosti v letech 2010–2016 (v %) / The share of care allowance recipients in the given age group out of the total number of people in that age group by gender, age, and dependency rate in 2010–2016 (in %)

Pohlaví *Gender*	Míra závislosti *Dependence rate*	Věková skupina / *Age group*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Muži / *Men*	I. stupeň *level 1*	0–17 let	0,49	0,55	0,68	0,69	0,71	0,72	0,72
		18–59 let	0,27	0,25	0,26	0,28	0,29	0,29	0,29
		60–64 let	0,88	0,82	0,84	0,92	0,90	0,88	0,87
		65–69 let	1,20	1,10	1,08	1,17	1,14	1,14	1,14
		70–74 let	1,75	1,59	1,55	1,62	1,59	1,54	1,49
		75–79 let	3,17	2,73	2,53	2,54	2,43	2,37	2,30
		80–84 let	6,53	5,53	4,98	4,99	4,82	4,51	4,56
		85–89 let	13,17	11,28	9,75	9,42	8,74	8,44	8,06
		90+ let	16,69	15,27	14,42	15,16	13,45	12,72	11,94
	II. stupeň *level 2*	0–17 let	0,30	0,32	0,40	0,44	0,47	0,49	0,50
		18–59 let	0,32	0,33	0,35	0,36	0,37	0,37	0,38
		60–64 let	0,86	0,86	0,91	0,96	0,97	1,00	1,02
		65–69 let	1,20	1,23	1,28	1,30	1,29	1,33	1,37
		70–74 let	1,74	1,72	1,76	1,82	1,81	1,92	1,88
		75–79 let	2,91	2,92	2,87	2,90	2,87	2,89	2,85
		80–84 let	5,43	5,47	5,35	5,26	5,18	5,19	5,36
		85–89 let	9,58	9,98	9,71	10,17	10,10	9,81	9,72
		90+ let	16,66	16,47	16,76	17,75	17,02	16,78	16,23
	III. stupeň *level 3*	0–17 let	0,30	0,27	0,29	0,31	0,33	0,34	0,34
		18–59 let	0,24	0,24	0,26	0,27	0,28	0,29	0,30
		60–64 let	0,48	0,48	0,54	0,57	0,60	0,62	0,65
		65–69 let	0,72	0,70	0,77	0,77	0,84	0,88	0,89
		70–74 let	1,08	1,00	1,13	1,24	1,29	1,34	1,36
		75–79 let	1,84	1,76	1,95	1,99	2,02	2,14	2,13
		80–84 let	3,40	3,26	3,54	3,61	3,78	3,96	4,04
		85–89 let	6,23	5,98	6,42	6,62	6,85	7,32	7,28
		90+ let	11,81	12,00	11,78	11,59	12,23	12,84	13,10
	IV. stupeň *level 4*	0–17 let	0,33	0,33	0,34	0,31	0,29	0,28	0,28
		18–59 let	0,15	0,15	0,17	0,17	0,18	0,19	0,19
		60–64 let	0,21	0,20	0,22	0,23	0,25	0,26	0,26
		65–69 let	0,35	0,31	0,35	0,34	0,35	0,38	0,40
		70–74 let	0,57	0,55	0,57	0,55	0,57	0,63	0,61
		75–79 let	0,98	0,94	0,98	0,92	0,99	1,07	1,05
		80–84 let	1,73	1,61	1,75	1,63	1,73	1,79	1,94
		85–89 let	3,09	2,86	3,17	2,99	3,12	3,31	3,37
		90+ let	6,27	5,30	5,70	5,32	5,72	6,09	6,20

Příloha 1: Vývoj podílu příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob dané věkové skupiny v závislosti na pohlaví, věku a míře závislosti v letech 2010–2016 (v %) / The share of care allowance recipients in the given age group out of the total number of people in that age group by gender, age, and dependency rate in 2010–2016 (in %)

Pohlaví *Gender*	Míra závislosti *Dependence rate*	Věková skupina / *Age group*	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ženy / *Woman*	I. stupeň *level 1*	0–17 let	0,37	0,41	0,52	0,52	0,53	0,54	0,53
		18–59 let	0,25	0,23	0,24	0,25	0,25	0,25	0,26
		60–64 let	0,86	0,77	0,76	0,79	0,77	0,75	0,74
		65–69 let	1,42	1,25	1,20	1,21	1,21	1,18	1,18
		70–74 let	2,88	2,48	2,33	2,35	2,22	2,19	2,13
		75–79 let	6,64	5,76	5,29	5,14	4,86	4,66	4,51
		80–84 let	13,74	11,98	10,86	10,85	10,40	10,12	10,15
		85–89 let	20,46	18,52	16,41	16,40	15,60	15,09	14,88
		90+ let	19,61	17,53	16,44	17,30	15,87	15,02	14,31
	II. stupeň *level 2*	0–17 let	0,18	0,18	0,23	0,25	0,26	0,28	0,28
		18–59 let	0,25	0,27	0,28	0,29	0,29	0,30	0,30
		60–64 let	0,65	0,66	0,71	0,72	0,76	0,77	0,78
		65–69 let	0,99	0,98	1,02	1,04	1,07	1,11	1,13
		70–74 let	1,84	1,83	1,86	1,87	1,83	1,87	1,82
		75–79 let	3,99	4,00	4,02	3,85	3,91	3,86	3,84
		80–84 let	8,71	9,00	9,01	8,83	8,80	8,74	8,94
		85–89 let	14,95	15,51	15,83	16,18	16,11	15,94	16,00
		90+ let	20,83	21,74	21,13	23,21	23,10	22,40	21,53
	III. stupeň *level 3*	0–17 let	0,20	0,19	0,18	0,19	0,18	0,19	0,19
		18–59 let	0,19	0,19	0,20	0,21	0,22	0,22	0,23
		60–64 let	0,36	0,34	0,40	0,41	0,43	0,43	0,45
		65–69 let	0,51	0,51	0,55	0,56	0,60	0,63	0,66
		70–74 let	0,98	0,93	1,00	1,02	1,04	1,09	1,08
		75–79 let	2,19	2,11	2,23	2,17	2,25	2,36	2,24
		80–84 let	4,85	4,69	5,08	5,01	5,27	5,39	5,50
		85–89 let	9,80	9,62	10,17	9,90	10,56	10,75	10,90
		90+ let	17,46	16,91	17,84	18,49	19,17	19,72	19,45
	IV. stupeň *level 4*	0–17 let	0,22	0,21	0,23	0,20	0,19	0,19	0,18
		18–59 let	0,12	0,12	0,13	0,13	0,14	0,15	0,15
		60–64 let	0,18	0,18	0,19	0,18	0,19	0,19	0,21
		65–69 let	0,26	0,25	0,27	0,25	0,27	0,29	0,28
		70–74 let	0,53	0,50	0,50	0,47	0,50	0,50	0,51
		75–79 let	1,18	1,12	1,22	1,17	1,21	1,26	1,21
		80–84 let	2,85	2,70	2,90	2,68	2,78	2,90	2,94
		85–89 let	6,24	5,84	6,38	6,03	6,24	6,36	6,39
		90+ let	14,11	13,21	13,59	12,45	12,91	13,40	13,64

Zdroj: ČSÚ (2013); MPSV; vlastní výpočty.
Source: *Czech Statistical Office (2013); Ministry of Labour and Social Affairs; author's calculations.*

DVOUSTRANNÉ PRACOVNÍ JEDNÁNÍ ČSÚ A ŠÚSR K PŘÍPRAVĚ SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ V ROCE 2021

Štěpán Moravec

Ve dnech 30. – 31. 1. 2019 se uskutečnilo na půdě Štatistického úradu Slovenskej republiky (dále jen ŠÚSR) první pracovní jednání (workshop) k přípravě sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021 za účasti zástupců z této instituce a z Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ). Smyslem cesty bylo vzájemně se informovat o aktuálním stavu příprav této nejrozsáhlejší statistické akce, vyměnit si poznatky a zkušenosti z přípravy sčítání 2021 i z realizace minulých cenzů a vzájemně se inspirovat nápady, uvažovanými inovacemi či navrhovanými řešeními.

Úvodní blok jednání byl věnován popisu stavu legislativní přípravy SLDB 2021 v obou zemích. Za ČSÚ informoval o aktuálním stavu legislativního procesu v ČR ředitel odboru statistiky obyvatelstva, R. Šanda, který se zaměřil na stručné představení návrhu věcného záměru zákona o SLDB 2021 z legislativního i věcného pohledu. Dále shrnul výsledky meziresortního připomínkového řízení k věcnému záměru a jejich dopad na obsah sčítání.

Zástupkyně ŠÚSR blíže představila slovenský legislativní záměr zákona o sčítání obyvatel, domů a bytů v roce 2021 (SODB 2021), který byl již na rozdíl od návrhu věcného záměru zákona o SLDB 2021 v ČR schválen vládou SR. Konstatovala, že legislativní záměr na Slovensku je ve srovnání s českým legislativním záměrem více všeobecné povahy, když například vůbec nespecifikuje seznam konkrétních zjišťovaných údajů od respondentů či z administrativních zdrojů dat ani předpokládané výdaje na sčítání. Jeho základem je sdělení, že budoucí sčítání v roce 2021 bude znamenat přechod od tradičního cenzu založeného výhradně na zjišťování dat od respondentů k tzv. integrovanému cenzu. Ten bude, podobně jako v ČR, integrovat údaje z více zdrojů se záměrem maximálně využít údaje v administrativních zdrojích dat a registrech státní správy (dále jen AZD) a doplnit je údaji získanými od obyvatel. Legislativní záměr SODB 2021 obsahuje jen velmi hrubý popis způsobu provedení sčítání, jehož jádrem má být stejně jako v ČR elektronické sčítání, ale lišit se bude terénním došetřováním, které je plánováno rovněž pouze elektronickou formou (hlavně CAPI), tzn. zcela bez využití listinných formulářů. Materiál již stanovuje i rozhodný okamžik sčítání (tzv. referenční datum) SODB 2021, a to na 1. 1. 2021 z důvodu použití AZD a jejich integraci s údaji z terénu.

V další části programu se pozornost soustředila na plánovaný způsob provedení sčítání. E. Sudková a Š. Moravec z ČSÚ detailněji představili koncept realizace SLDB 2021 v ČR. Kolegy ze ŠÚSR zaujala zejména plánovaná týdenní fáze informační pochůzky, která má být provedena ještě před zahájením etapy online sčítání, a o jejíž realizaci na Slovensku zatím neuvažují. Elektronické sčítání plánují na Slovensku rozdělit do dvou etap, když v první bude umožněno pouze vyplnění elektronického formuláře formou sebesčítání (CAWI), zatímco ve druhé etapě je plánováno i asistované sčítání formou CAPI. Pro vyplňování elektronických formulářů plánují využít i obecní úřady a pošty a tzv. integrovaná obslužná místa veřejné správy (analogie k Czech POINTům), kde budou občanům k dispozici IT zařízení s připojením k internetu pro sečtení. Ačkoliv rozhodný okamžik sčítání je legislativním záměrem stanoven k 1. 1. 2021, elektronický sběr údajů má být zahájen až v březnu 2021 a trvat zhruba 6 týdnů. Ve svých odhadech response rate jsou ve srovnání s ČSÚ více optimističtí, když předpokládají, že elektronického sebesčítání se zúčastní 70 % obyvatel a zbytek bude potřeba došetřit. Došetření mají provádět tzv. asistenti pro sčítání,

kteří částečně nahradí funkci sčítacích komisařů. Na rozdíl od jejich předpokládané úlohy v ČR, kde budou při došetřování navštěvovat všechny domácnosti nesečtené online, mají tito asistenti navštěvovat a sčítat občany jen na jejich požádání (přes infolinku či obec), pokud se např. nemohou či neumí sečíst sami. ŠÚSR zatím není rozhodnut, zda bude nábor a řízení asistentů pro sčítání, kterých má být zhruba 5 tisíc, v gesci obcí, dodavatele či ŠÚSR. Zajímavým podnětem ke zvážení i pro ČSÚ je záměr ŠÚSR zjistit vnímání jednotlivých metod sběru dat konkrétními skupinami respondentů v rámci pravidelných výběrových šetření (např. rodinné účty, SILC apod.).

Kolegové ze ŠÚSR dále rámcově popsali plánovaný koncept územní přípravy, pro níž plánují využít hned několik stávajících AZD a informačních systémů veřejné správy. Kromě klasických zdrojů dat o domech a bytech jako je registr adres či katastr nemovitostí uvažují o využití dat z registru společenství vlastníků bytů či od správcovských společností. Zástupce ČSÚ zaujal poměrně ambiciózní záměr provést celou územní přípravu „od stolu" bez ověřování zjištěných nesrovnalostí přímo v terénu. Výstupem z územní přípravy, jejímž základem by měl být informační systém shromažďující relevantní data z různých AZD, by měly být kompletní seznamy adres budov s číslem domovním za jednotlivé obce. Úkolem obcí bude následně nad těmito podklady a s využitím dokumentace od stavebních úřadů provést sčítání domů a bytů. Jako společný problém v obou zemích byl identifikován neexistující jednotný systém číslování bytů v terénu. Nastíněny byly i představy obou zemí o vymezování sčítacích obvodů, které se shodují v úmyslu jejich vymezování na úrovni jednotlivých adresních bodů namísto skladebnosti ze statistických obvodů. Zatímco však na Slovensku uvažují o jejich ad-hoc vymezení až na základě výsledků elektronického sčítání, v ČR zatím předpokládáme jejich definování již v rámci územní přípravy, při němž však bude rovněž zohledněna odhadovaná response rate při online sčítání.

Program druhého dne workshopu byl zahájen výměnou poznatků v oblasti využívání AZD při sčítání. A. Podpierová z ČSÚ nejprve nastínila jednotlivé aktivity a etapy sčítání, v nichž se plánuje využití AZD, a představila výčet 10 vytipovaných AZD pro využití při SLDB 2011 i seznam v nich zjišťovaných údajů.

Zástupci ŠÚSR uvedli, že z 30 jimi analyzovaných AZD se jich jako využitelných pro potřeby SODB 2021 ukázalo jen 7. Jedná se o Registr fyzických osob, který představuje analogii k našemu Registru obyvatel. Jeho prvotní analýza odhalila nadhodnocení počtu evidovaných obyvatel oproti bilanci zhruba o 900 tisíc osob, zejména z důvodu neodhlášených cizinců (pracujících či kupujících na Slovensku nemovitosti) a kvůli výskytu duplicit. V další fázi příprav proto plánují jeho čištění na evidence obyvatel v jednotlivých obcích. Druhým využitelným AZD je Registr adres, který eviduje všechny adresy s číslem popisným a orientačním, včetně údaje o typu využití budovy. Tento registr ve správě Ministerstva vnitra SR má dosud statut nereferenčního AZD, nicméně do roku 2021 se má stát referenčním zdrojem adres. Za jeho hlavní nedostatek byla označena absence geografických souřadnic pro zhruba třetinu adresních bodů. Jako ryze podpůrný zdroj pro účely ověření existence konkrétních osob hodlají na Slovensku využít Centrální registr pojištěnců veřejného zdravotního pojištění. Jako základní zdroj údajů za domy a byty má sloužit Informační systém geodézie, kartografie a katastru (analogie k českému ISKN), který obsahuje téměř kompletní evidenci bytů (včetně číselné identifikace), staveb, parcel a jejich vlastníků. Údaje o absolventech, ale i zaměstnancích různých typů škol mají poskytnout Informační systémy Ministerstva školství, vědy, výzkumu a sportu SR. Podobně jako v ČR je v případě absolventů škol problémem poměrně krátká historie evidovaných záznamů, která je pro potřeby sčítání nedostačující. Pro zjištění ekonomické aktivity osob bude sloužit Informační systém sociální pojišťovny, který obsahuje údaje za pojištěnce i důchodce. Posledním uvažovaným zdrojem dat je evidence uchazečů o zaměstnání spravovaná Ústředím práce, sociálních věcí a rodiny, z níž lze využít například údaje o státním občanství, národnosti či o nejvyšším stupni dosaženého vzdělání.

Výhodou kolegů ze Slovenska při analýze vytipovaných AZD využitelných pro sčítání byla skutečnost, že od správců těchto AZD obdrželi vždy export za celé území. Zástupci ČSÚ v této souvislosti poukázali na objektivní rizika analýzy srovnávaných AZD v ČR, která pramení z poskytnutí pouze vzorku údajů za jeden vybraný okres ze všech analyzovaných AZD. V rámci dosavadní analýzy exportů z AZD si nechal ŠÚSR externím dodavatelem vypracovat celkové

hodnocení kvality naplnění AZD na úrovni vstupů, které přineslo poměrně uspokojivé výsledky. V letošním roce mají v plánu zpracovat studii k vzájemnému porovnání vybraných AZD i k jejich integraci s daty z elektronických formulářů.

Další část debaty se týkala problematiky zjišťování neobydlených domů a neobydlených bytů v obydlených domech. P. Habartová z ČSÚ nejprve informovala, že osobou zodpovědnou za poskytnutí údajů za tyto entity v roce 2011 byl vlastník či správce domu. V případě jejich nezastižení měl vyplnit příslušné otázky na formuláři sčítací komisař. Dále nastínila, že reálně existují 3 možnosti zjišťování neobydlených domů a bytů: sebesčítání prostřednictvím vlastníků, identifikování komisařem přímo v terénu či jako dopočet počtu nesečtených bytů do celkového počtu bytů při zpracování. Jako ideální varianta zůstává kombinace všech tří přístupů dohromady. Diskutovány byly i možnosti a bariéry využívání údajů od dodavatelů vody, plynu či elektřiny pro identifikaci neobydlených bytů. Na Slovensku tuto oblast nemají ještě zmapovanou, uvažují však pouze o variantě dopočtu bez možnosti zjišťování přímo v terénu.

E. Sudková z ČSÚ dále blíže představila uvažované typy, podobu a obsah sčítacích formulářů pro SLDB 2021 a jejich odlišnosti oproti minulému cenzu. Věnovala se i možnostem testování formulářů kvalitativními a kvantitativními metodami. V souvislosti s uvažovaným nalepováním adresních štítků na listinný formulář kolegové ze ŠÚSR upozornili na svou negativní zkušenost s lepícími štítky s čárovými kódy z minulého sčítání. Jednak byly tyto štítky respondenty z formulářů často strhávány a vyměňovány, jednak působily problémy při hromadném skenování.

V poslední části programu druhého dne nastínila P. Habartová hlavní předpoklady pro rychlejší a kvalitnější zpracování mikrodat při SLDB 2021 a rovněž prezentovala uvažované typy výstupů ze sčítání. V této souvislosti informovala, že vedle předdefinovaných publikací v tištěné i elektronické podobě navazujících na předchozí cenzy a výstupních formátů požadovaných Eurostatem (hyperkostky, gridy) plánuje ČSÚ nově vytvořit speciální webovou publikaci pro tvorbu vlastních tabulkových výstupů přímo uživateli (tzv. table builder). Zástupci ŠÚSR v reakci na to uvedli, že již v rámci diseminace výsledků minulého sčítání si mohou uživatelé sami nadefinovat vícerozměrné tabulky nad agregovanými výsledky v databázi Datacube na webových stránkách ŠÚSR (analogie Veřejné databáze ČSÚ). Rovněž deklarovali, že ze SODB 2021 již neplánují žádné tištěné publikace s tabulkovými výstupy.

Na závěr workshopu poděkovala generální ředitelka sekce sociální statistiky a demografie na ŠÚSR, Ľ. Ivančíková, všem zúčastněným jak z ČSÚ, tak ze ŠÚSR za přátelskou a konstruktivní výměnu poznatků z přípravy a plánování nadcházejícího sčítání lidu, domů a bytů a ocenila aktivní zapojení všech aktérů do debaty. Rovněž vyjádřila přání, aby bilaterální workshopy ke sčítání mezi oběma úřady pokračovaly i v budoucnu. Následovalo závěrečné slovo ředitele odboru statistiky obyvatelstva ČSÚ, R. Šandy, který ocenil vřelé přijetí a pohostinnost ze strany slovenských hostitelů i možnost vzájemně se inspirovat při přípravě SLDB 2021 nápady, řešeními a zkušenostmi z té druhé strany.

První dvoustranné pracovní jednání mezi zástupci ČSÚ a ŠÚSR na téma přípravy sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021 přineslo ČSÚ jedinečnou možnost porovnání uvažovaných legislativních, organizačních, metodických i technických postupů a konkrétních řešení se zemí, jejíž koncept provedení sčítání se tomu našemu velmi podobá. Workshop rovněž umožnil získat rámcovou představu o aktuálním stavu příprav v obou zemích a nejbližších plánovaných úkolech. Jednání ukázalo, že problémy a bariéry, s nimiž se oba úřady při přípravě sčítání musí potýkat, jsou velmi podobné, a proto vzájemná výměna zkušeností k jejich překonávání může být pro obě strany velmi přínosná.

SOCIÁLNÍ INTEGRACE CIZINCŮ[1)]

Eva Janská

Integrace cizinců v cílových zemích je proces, v jehož rámci se imigranti stále více včleňují do různých oblastí společenského života v majoritní společnosti a do již existujících sociálních struktur. V popředí zájmu je především kvalita a způsob jejich zapojení do daného socioekonomického, právního, politického a kulturního systému majoritní společnosti.

Autoři předkládané knihy se zaměřili na několik významných oblastí/dimenzí sociální integrace cizinců, jako je zaměstnanost, vzdělání, zdravotní péče, účast v důchodovém pojištění a oblast sociální pomoci, patřící zejména do skupiny strukturální integrace. Na 350 stranách této knihy autoři podrobně mapují a analyzují současný stav právních garancí sociálních práv cizinců, a to jak v mezinárodním právu, tak v právu EU obecně. Kniha má logické členění do kapitol a podkapitol, které lze svým obsahem vzájemně srovnávat. Zejména ve druhé a třetí části knihy mohou přehledně čtenáři v rámci jednotlivých kapitol vzájemně porovnávat danou situaci ve vybraných zemích EU: Česka, Německa, Polska, Slovenska, Nizozemska a Rakouska.

První část knihy podrobně vysvětluje a popisuje výklad Ženevské úmluvy z roku 1951 ve vztahu k sociálním právům uprchlíků a žadatelům o azyl. Je zde i upozorněno na to, že jednotlivé státy přistupují k jejímu výkladu odlišně (evropské vs. americké či australské soudnictví), protože úmluva neupravuje smluvní mechanismus dohledu nad plněním jednotlivých závazků smluvních stran. Na tuto kapitolu navazuje stejný pohled na sociální status uprchlíků a žadatelů o azyl, tentokrát prostřednictvím Všeobecné deklarace lidských práv (1948). Zajímavé je zamyšlení nad dalším vývojem evropské azylové politiky, a to na restriktivním příkladu novely azylového zákona v Rakousku (viz str. 50–51). Třetím úhlem pohledu je právo Evropské unie, resp. její přijímací (2013) a kvalifikační (2011) směrnice.

Následují kapitoly zaměřené na sociální ochranu občanů třetích zemí a občanů samotné EU. V této souvislosti se mi zdá název 4. kapitoly zavádějící, když obsahuje termín občané třetích zemí a v textu se píše o občanech EU...

Ve druhé části knihy se autoři podrobněji zaměřují na samotný příklad Česka. V úvodu se čtenář seznamuje se škálou možných druhů pobytu cizinců ze třetích zemí na území Česka včetně kritiky přijímání nesystémových změn v právních úpravách tím, že zákonodárci zavádí restriktivnější právní úpravy než je třeba. Na to navazují kapitoly o zaměstnávání cizinců se všemi svými variantami (povolení k zaměstnávání, zaměstnanecké a modré karty) a o zdravotní péči cizinců (soukromé versus veřejné zdravotní pojištění), kde se lze dočíst o skupině privilegovaných (např. žadatel o mezinárodní ochranu) a neprivilegovaných (těch, co nevyužívají veřejné zdravotní pojištění) cizincích. Poměrně rozsáhlá je kapitola o veřejném důchodovém pojištění, což je pochopitelné, neboť se o této možnosti čerpání příliš v literatuře nepíše. Další informace k dávkám pomoci v hmotné nouzi pak doplňuje kapitola 10. V závěru druhé části knihy se čtenář seznamuje s možnostmi vzdělávání cizinců v Česku. V zásadě platí, že cizinci mají stejný přístup ke vzdělání jak občané Česka, včetně bezplatného základního vzdělání směřujícího k lepší integraci dětí cizinců do české společnosti.

Třetí část obsahuje příklady vybraných států Evropské unie (viz výše) a jejich přístup k řešení zaměstnanosti cizinců, pojištění (zdravotní i důchodové), vzdělávání a kulturní integrace (integrační kurzy). Shrnující porovnání zmíněných států přináší poslední kapitola. Povzbuzující informací přitom je, že z hlediska obsahu práva na práci zaujaly srovnávané státy obdobný přístup (str. 330), stejně jako i v případě povinnosti uzavřít zdravotní pojištění či rovného přístupu ke vzdělání dětí. Možná je škoda, že se zde autoři při souhrnném hodnocení nezajímají o situaci na Slovensku nebo v Polsku a ani neodkazují na Česko. Závěr je pak jen shrnutím hlavních myšlenek celé knihy.

1) Koldinská, K. – Scheu, H. C. – Štefko, M. (eds.) 2016. *Sociální integrace cizinců.* Praha: Auditorium, 352 s. ISBN 978-80-87284-60-5.

Celkově se domnívám, že předkládaná kniha svým obsahem obohacuje dostupnou literaturu zaměřenou na migraci a integraci cizinců a to především díky přehlednosti právních pojmů a úprav ve sledované tematice. Jako člověk, který se migrací zabývá již poměrně dlouho, bych ráda tuto knihu velmi ocenila i z několika dalších důvodů. Jsem geograf, který se dívá rád na věci komplexně. Ne vždy však dokáže zcela dobře popsat a pochopit jevy související úzce s jinými disciplínami bez toho, aby si určité (často aktuální) věci dohledal. Předkládaná kniha je tak skvělým manuálem k orientaci v legislativních úskalích různých termínů souvisejících se vstupem cizinců do země, jejich zaměstnáváním apod. Přináší také přehledné informace o možnostech vstupu na trh práce ve vybraných sousedních zemích a Nizozemska, včetně přehledu integračních kurzů pro cizince.

Jak již bylo naznačeno výše, jedná se o texty psané právnickým jazykem a tudíž ne vždy napoprvé srozumitelné. Někdy se zdá, že by daný jev šel popsat pro širší veřejnost stručněji a jasněji. Na toto je však pamatováno na konci každé kapitoly (v kapitolách 10 a 11 chybí odlišení od ostatního textu), kde je vše stručně a jasně shrnuto. Vzhledem k aktuálnosti dat a informací je jasné, že některé (současné) informace budou s politickými a legislativními změnami postupem času zastarávat, ale toto je problémem každé podobné publikace.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA 28. ROČNÍK, 1/2018

VEDECKÉ ČLÁNKY

Michal Páleš | Využitie jazyka R na odhad mier rizika s využitím simulácií

Roman Pavelka | Modelování časových řad pomocí procedury EXPAND statistického systému SAS

Branislav Šprocha | Kto sú zahraniční migranti Slovenska? Štrukturálna analýza imigrantov a emigrantov

Vydává Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), distribuuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročního předplatného 20 €.

Z České demografické společnosti

První diskusní večer v akademickém roce 2017/2018 se konal 18. října 2017 na půdě Vysoké školy ekonomické v Praze. S příspěvkem na téma **Penzijní schémata** vystoupil *Jaroslav Sixta* (FIS VŠE, ČSÚ) a *Václav Rybáček* (ČSÚ). Přednášející v úvodu přednášky nastínili způsob modelování, parametry modelu a předběžné výsledky za Českou republiku. Mezi hlavní zdroje dat patří prognóza počtu obyvatel dle pohlaví a jednotek věku a výše vyplácených důchodů podle pohlaví a jednotek věku. Základem výpočtu je zjistit, jaký závazek pro systém přináší roční kohorta populace. Výsledky může velmi ovlivnit jednak předpoklad o budoucím vývoje mezd a také diskontní míra.

Stárnutí společnosti, aneb výzva nejen pro důchodový systém byl název panelové diskuse nad aktuální otázkou demografického stárnutí společnosti, dopadů tohoto procesu do různých oblastí života společnosti (veřejné sféry) a výzev s tím spojených. Nad těmito otázkami se diskutovalo 15. listopadu 2017 na Vysoké škole ekonomické. Mezi panelisty patřila *Michaela Klapková* (PřF UK), *Jan Lorman* (Život 90), *Jiří Šatava* (IDEA CERGE-EI), *Jana Maláčová* (MPSV ČR) a *Tomáš Kučera* (PřF UK).

Tématem předvánočního diskusního večera ČDS (13. prosince 2017, PřF UK) byla **Paliativní péče nejen v datech**. Přednášející *Marie Macková* (MPSV) dorazila i s asistenčním psem Chuckem. Chuck patří mezi jediné dva psy v České republice, kteří umí dopředu signalizovat srdeční kolaps a zachránil tak několikrát život nejen své majitelce, ale i cizím lidem.

Součástí posledního diskusního večera ČDS v roce 2017 bylo vyhlášení Soutěže o nejlepší kvalifikační práci v oboru demografie za akademický rok 2016/2017. Do druhého ročníku soutěže bylo přihlášeno celkem 12 prací. Na prvním místě se umístil se svou prací s názvem **Vybrané metodické přístupy k tvorbě regionální populační prognózy: případová studie na úrovni Jihočeského kraje** *Vojtěch Říha* (PřF UK), na druhém *Albína Malinová (roz. Řezníčková)* (PřF UK) s prací nesoucí název **Typologie plodnosti států Evropské unie** a třetí místo obsadila *Kornélia Svačinová (roz. Csefalvaiová)* (FIS VŠE) s prací **Demencia v Českej republike: vývoj, projekcia a rizikové faktory**.

Všechny prezentace z uplynulých diskusních večerů ČDS a seznam plánovaných diskusních večerů naleznete na: http://www.czechdemography.cz/akce/dv/. Ohodnocené nejlepší studentské kvalifikační práce naleznete zde: http://www.czechdemography.cz/soutez/2-rocnik-souteze/vysledky-2-rocniku/.

MP

Medailonek k životnímu jubileu Jitky Langhamrové

Devátý únor je dnem, kdy jsme oslavili významné životní jubileum milé kolegyně a studenty velmi oblíbené pedagožky Vysoké školy ekonomické v Praze doc. Ing. Jitky Langhamrové, CSc.

Jitka Langhamrová vystudovala v roce 1981 obor Ekonomická statistika na Fakultě národohospodářské Vysoké školy ekonomické v Praze. Nedílnou součástí studia statistiky na tomto oboru byla i demografie, přednášená prof. Vladimírem Roubíčkem. Charizma přednášejícího a zájem o prohloubení znalostí ze studia vedl po ukončení vysokoškolského studia Jitku Langhamrovou k přijetí nabídky na dvouletý studijní pobyt v Laboratoři demografie, která byla samostatným pracovištěm katedry statistiky. V letech 1983–1990 změnila Laboratoř demografie několikrát svůj status a zařazení a tak se Jitka Langhamrová, již v pozici odborného asistenta, přes Ústav práce na souhrnných prognózách a katedru statistiky, dočkala v roce 1990 založení samostatné katedry demografie, která je od roku 1991 součástí Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze. Na této katedře, od roku 2006 již jako vedoucí katedry (po prof. Roubíčkovi a doc. Koschinovi), a od roku 2009 po habilitaci s prací na téma *Změny ve věkové struktuře obyvatelstva a jejich možné důsledky* jako docent, byť z oboru Statistika, setrvává dodnes.

V rámci pedagogické činnosti se na VŠE zaměřuje na základní kurzy demografie a ekonomickou demografii. Je zde také garantkou bakalářského oboru Sociálně-ekonomická demografie a navazujícího magisterského oboru Ekonomická demografie, o jejichž vznik se velkou měrou zasloužila. Přednáší i kurzy demografie pro Univerzitu třetího věku. U studentů je oblíbenou vedoucí bakalářských a diplomových prací, byla školitelkou pěti doktorských studentů, kteří úspěšně obhájili svou disertační práci.

Ve výzkumné oblasti se postupně zajímala o národnostní menšiny, migraci, lidské zdroje a lidský kapitál, úmrtnost, až v současnosti zaměřila svůj zájem na problematiku a důsledky stárnutí populace. V těchto oblastech byla řešitelkou několika grantů, z těch nejdůležitějších lze jmenovat v letech 2006–2011 projekt MŠMT *Reprodukce lidského kapitálu* a dva granty Grantové agentury České republiky *Úmrtnost v českých zemích v devadesátých letech* (1997–1998) a *Projekce populace České republiky podle úrovně vzdělání a rodinného stavu* (2015–2017), jako spolupracovnice se podílela na několika dalších. Zaměření výzkumné činnosti se přirozeně zrcadlí i v publikační činnosti, kde je spoluautorkou jedné monografie, dvou učebnic, autorkou či spoluautorka několika vysokoškolských skript, autorkou či spoluautorkou cca 50 článků (z toho 10 s nenulovým impakt faktorem), řady výzkumných studií od zadavatelů z praxe, recenzí a odborných posudků. Obsáhlá publikační činnost oslovila i vydavatele odborných časopisů Demografie a Fórum sociální politiky, kde je v současné době členkou redakčních rad.

Obsáhlý je i výčet akademických funkcí, členství v odborných společnostech a komisích, ve kterých Jitka Langhamrová aktivně pracuje. Z funkce vedoucí katedry demografie vyplývá členství v kolegiu děkana a Vědecké rady Fakulty informatiky a statistiky. Důsledkem oblíbenosti mezi kolegy na fakultě je potom opakované znovuzvolení do akademického senátu Fakulty informatiky a statistiky, kterého je od listopadu 2017 předsedkyní. Za Vysokou školu ekonomickou v Praze byla zvolena i členkou akademického sněmu Rady vysokých škol, kde působí již od roku 2011. Od roku 2016 je členkou Vědecké rady Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí. V letech 2011–2016 byla členkou hodnotícího panelu P404 Sociologie, demografie, sociální geografie a mediální studia Grantové agentury České republiky. Od roku 1981 je členkou České demografické společnosti, v současnosti je její předsedkyní. Z dalších členství v odborných společnostech lze uvést Slovenskou štatistickou

a demografickou spoločnost, European Association for Population Studies (*EAPS*) a International Union for the Scientific Study of Population (*IUSSP*). Aktivně působí i ve výborech mezinárodních konferencí České demografické společnosti, RELIK, Mezinárodní statisticko-ekonomické dny a Výpočtová štatistika.

Vše, co bylo výše uvedeno, bylo dosaženo nejen její neutuchající pílí a zájmem o obor, který je pro ní současně zaměstnáním i celoživotním koníčkem, ale i příjemným lidským a bezprostředním přístupem ke kolegům, studentům a svému blízkému okolí. Stejně jako byl jejím vzorem prof. Roubíček, stává se díky těmto vlastnostem vzorem pro ostatní i Jitka Langhamrová. Popřejme jí, aby ještě dlouho motivovala a vychovávala své následovníky, stejně jako svou dceru Janu, která již několik let úspěšně kráčí v jejích šlépějích, a do osobního života hodně zdraví a radosti nejen z vnučky Soni.

Markéta Arltová

Reprodukce lidského kapitálu – RELIK 2017

Katedra demografie Fakulty informatiky a statistiky VŠE v Praze organizuje pravidelně mezinárodní vědeckou konferenci na téma „Reprodukce lidského kapitálu (vzájemné vazby a souvislosti)". Konference obsahově navazuje na konference pořádané v rámci dlouhodobého výzkumného projektu 2D06026 „Reprodukce lidského kapitálu" financovaného MŠMT v rámci Národního programu výzkumu II. Vzhledem k ukončení projektu je však organizována pod záštitou Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze v rámci projektu IGA 21/2017.

Konference probíhala na půdě Vysoké školy ekonomické v Praze ve dnech 9. a 10. listopadu 2017. Cílem konference bylo doplnit demografický pohled na změny ve společnosti o pohledy ostatních disciplín, předat si vzájemné zkušenosti a poznatky související s problematikou stárnutí populace a lidským kapitálem. Na konferenci vystoupila řada přednášejících nejenom z řad vysokoškolských pedagogů a výzkumníků, ale také studenti a doktorandi, kterým byla věnována sekce s názvem „Mladí vědci". Také v letošním ročníku do programu konference přispěla svými poznatky řada nových účastníků ze zahraničí.

Konferenci zahájily organizátorky *Jitka Langhamrová* a *Jana Vrabcová*. Úvodní příspěvek *Ondřeje Nývlta* s názvem „Vstup na trh práce v kontextu dalších proměnných" zahájil demograficky zaměřené příspěvky. Autor v něm poukázal na fakt, že vstup na trh práce je zcela základním faktorem, který ovlivňuje nejenom celkovou další profesní kariéru, ale i budoucí kvalitu života včetně možné realizace v rodinném životě. Následoval příspěvek *Dagmar Blatné* „Míra rizika chudoby v České republice z hlediska pohlaví". Autorka upozornila na to, že vývoj míry rizika chudoby mužů a žen byl až do roku 2013 podobný, ale od roku 2014 pro muže míra rizika chudoby klesá a míra rizika chudoby u žen se zvýšila. Příspěvek kolektivu autorů *Radim Valenčík*, *Rafik Bedretidnov*, *Helena Sochorová*, *Petr Bohinský* s názvem „Lidský kapitál a cesta k odstartování komplexních reforem" měl za cíl upozornit na to, že téma reformy penzijního systému je mimořádně aktuální a stále se vrací ve veřejných, politických i odborných diskusích. Autoři také zdůraznili souvislost reformy penzijního pojištění s tzv. Průmyslem 4.0. Příspěvek *Miroslava Juráska* „Proč není lidský kapitál využíván efektivně?" se zaměřil na problematiku „úniku" lidského kapitálu. Věnoval se významné složce – vzdělání a poukázal na fakt, že jde o spotřební statek, který přináší prospěch například v podobě příjmu i v budoucnu. V programu pak následovala další sekce příspěvkem *Petera Mikuly* s názvem "The Issue of the Slovak Population

Aging". *Miroslav Hužvár* a *Alena Kaščáková* vystoupili s příspěvkem „Alternative Methods for Construction of Active Ageing Composite Indicator" a *Samuel Hudec* a *Jana Špirková* s příspěvkem s názvem „Mixture Function as an Apropriate Smoothing of Mortality Rates".

V následující sekci se *Miroslav Pánik* a *Július Golej* zabývali v příspěvku „Realitná bublina na Slovensku v roku 2017" vývojem cen nemovitostí jako důležitým faktorem makroekonomického vývoje na Slovensku. Podobnému tématu se věnoval také další příspěvek „Vývoj cien obytných nehnuteľností v Bratislavskom kraji" od kolektivu autorů *Miroslav Pánik*, *Július Golej* a *Daniela Špirková*. Problematikou bydlení se zabývala také *Věra Labudová* v příspěvku „Regionálne rozdiely v sociálnom bývaní v Slovenskej republike". *Angelika Kútná*, *Norbert Gyurián* a *Zoltán Šeben* se ve svém příspěvku „Hodnotenie vplyvu daňovej reformy dane z pridanej hodnoty na štátny rozpočet Slovenskej republiky" věnovali problematice daní. První den konference byl ukončen sekcí, ve které zazněl příspěvek *Mirky Wildmannové* „Jak podporovat sociální podnikání na krajské úrovni?", dále *Martina Šimková* uvedla příspěvek „Zdravotní stav stárnoucí populace", *Michaela Klapková* přiblížila ve svém příspěvku „Prospektivní charakteristiky demografického stárnutí a jejich diferenciace na úrovni NUTS 2 v Evropě" nové možnosti hodnocení ukazatelů stárnutí. Na závěr pak *Ivo Patta* přednesl příspěvek na téma „Sociálně ekonomický audit státního důchodového systému".

Vzhledem k tomu, že jednacím jazykem byla čeština, slovenština a angličtina, část příspěvků, především anglických, bylo prezentováno v blocích tak, aby se zahraniční účastníci mohli v rámci bloků v angličtině zapojit do diskuze. V části bloků, které probíhaly většinou v angličtině, zahájil *Jan Mertl* tuto část příspěvkem „Private Prepaid Health Financing Schemes' Role in Health System". *Luboš Hašan* uvedl příspěvek „Reproduction of Human Capital in the Social Services Sector". Autoři *Lucia Rafajová*, *Martin Pafčo* a *Michal Mazák* přednesli příspěvek s názvem „Reproduction of the Human Capital: Case Study from Slovakia". *Zuzana Dvořáková* pohovořila na téma „HR Diversity and CSR Reporting".

Tato část sekce po prvním bloku pokračovala, *Arturas Balkevicius* přednesl příspěvek s názvem „Corporate Social Responsibility in Lithuania". *Renáta Machová* a *Silvia Tóbiás Kosár* se zaměřily na téma „Generácia „Z" verzus trh práce".

Odpolední část byla zahájena příspěvkem *Karola Pastora* s názvem „Matematické modely pre špecifické miery plodnosti a sobášnosti". *Šárka Prudká* se zabývala tématem „Potřeby seniorů v oblasti sociálních služeb v kontextu stárnutí obyvatelstva" a autorky *Dana Hübelová* a *Barbora Fischerová* přednesly příspěvek na téma „Demografické a socioekonomické ukazatele jako indikátory znevýhodněných území Jihomoravského kraje". V posledním bloku vystoupili *Agnieszka Chłoń-Domińczak* a *Wojciech Łątkowski* s příspěvkem „Are Student's Achievements in the EU Countries Explained by Investment in Children and Youth?", *Ondřej Šimpach* s příspěvkem „Importance of Young Farmers in Selected Member States of European Union" a sekci ukončila svým příspěvkem s názvem „What is the Motivation and Barriers for Young People to Enter the Agricultural Sector?" *Marie Šimpachová Pechrová*.

První den konference byl tak jako každoročně ukončen společenským večerem, kde mohli účastníci konference dále probírat svá témata.

Konference pokračovala druhý den dalšími příspěvky. V sekci „Mladí vědci" vystoupila *Veronika Ptáčková* s příspěvkem s názvem „Plýtvá naše společnost lidským kapitálem?", kde dalšími autory byli *Petr Mazouch* a *Jakub Fischer*. Také *Adriana Mezeilová* a *Andrea Bencsik* vystoupily s podobným tématem „Ľudský kapitál a vzdelávanie". Problematiku s názvem „Simulácie rôznych typov cenovej prémie nehnuteľností a ich vplyvy na odhady parametrov logaritmicko-lineárneho ekonometrického modelu" přednesl *Martin Dluhoš*. *Mária Bohdalová* a *Anna Knaperková* se v příspěvku „Využitie metodológie SIX SIGMA vo finančných službách" zabývaly případovou studií na toto téma. V rámci sekce „Mladých vědců" pokračoval *Wojciech Łątkowski* s příspěvkem „The Effects of Education and Sex on Health Above Age 50 in Poland" a *Matus Andor* s příspěvkem na téma „Restructuring of Steel Industry Companies in Hungary".

Na programu byly souběžně také další příspěvky. *Ľubica Sipková* měla příspěvek na téma „Finančné hospodárenie zariadení sociálnych služieb v regiónoch Slovenska". „Vlivem behaviorální ekonomie na rozvoj lidského kapitálu" se zabývali *Michal Blahout* a *Arnošt Klesla*. *Martina Blašková*, *Rudolf Blaško*,

Kristína Poláčková měli příspěvek na téma „Charisma and Empathy of University Managers and Teachers". Kolektiv autorů *Renata Klufová*, *Lukáš Hrzán*, *Zuzana Dvořáková-Líšková* se zabýval problematikou lidského a sociálního kapitálu v příspěvku „Lidský a sociální kapitál ve vybraných zemědělských podnicích". *Ladislav Průša* představil příspěvek „Nový odhad vývoje počtu příjemců příspěvku na péči". Na něj navázal příspěvek *Drahomíry Zajíčkové* a *Miroslava Zajíčka* s názvem „Vývoj GPG a jeho determinanty v ČR – empirická evidence". Tato sekce byla ukončena příspěvkem *Ivety Stankovičové* s názvem „Analýza využívania IKT v domácnostiach na Slovensku".

Většina příspěvků, které byly na konferenci přednesený, jsou v publikaci, která vyšla v konferenčním sborníku vydaném Nakladatelstvím Oeconomika, Vysoká škola ekonomická v Praze pod názvem Relik 2017 (Reprodukce lidského kapitálu, vzájemné vazby a souvislosti), ISBN 978-80-245-2238-8. Sborník je dostupný na http://relik.vse.cz/2017/ .

Konference se účastnilo celkem 87 osob, z toho 29 ze zahraničí. Tradičně byla část pátečních bloků věnována především výzkumu mladých začínajících vědců z České republiky i ze zahraničí.

Všechny předchozí ročníky a sborníky z konference RELIK jsou na stránkách Katedry demografie VŠE zde http://kdem.vse.cz/konference-relik/ nebo částečně zde http://relik.vse.cz/cz/archive.

Jitka Langhamrová – Jana Vrabcová

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS / CZECH SOCIOLOGICAL REVIEW 2017, ROČNÍK 53, ČÍSLO 4

STATI

Petr Matějů, Petra Anýžová | Krása jako kapitál: Role atraktivity v úspěchu na trhu práce

Petr Vašát, Petr Gibas, Markéta Poláková | Mezi taktikou a afektem, ne-místem a místem: Vizuální analýza každodenní geografie osob bez domova

Hana Morávková, Martin Kreidl | Partnerské dráhy prvorodiček bez partnera ve společné domácnosti

Antonín Paleček | Transformace kategorické proměnné na proměnnou kontinuální na příkladu návštěvnosti bohoslužeb

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i.

Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL http://sreview.soc.cas.cz

Vychází 6× ročně (4× česky, 2× anglicky).

Cena jednoho výtisku bez DPH je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Postservis, Poděbradská 39, 190 00 Praha 9,

tel.: 800 300 302, e-mail: postabo.prstc@cpost.cz

Zemřel Ing. Milan Kučera[1)]

Ve čtvrtek 1. února 2018 zemřel ve věku 88 let Ing. Milan Kučera, zakládající člen Československé (dnes České) demografické společnosti, v letech 1964 až 2003 člen jejího výboru, a od roku 1994 také čestný člen společnosti.

Ing. Kučera navždy zůstane jednou z nejvýraznějších postav československé, resp. české demografie celé druhé poloviny dvacátého a počátku tohoto století.

Kromě založení ČSDS v roce 1964 stál také u zrodu tohoto časopisu, který vychází od roku 1959. Byl spoluautorem první oficiální československé prognózy obyvatelstva z přelomu let 1952 a 1953 i všech dalších oficiálních populačních prognóz v následujících třiceti letech.

Ve funkci ředitele odboru, vedoucího oddělení sčítání lidu a vedoucího oddělení statistických šetření ČSÚ se zásadním způsobem zasloužil o úspěch československých sčítání lidu z roku 1970 a 1980, mikrocenzů konaných v 70. a 80. letech, stejně jako dalších statistických výběrových šetření té doby. Jeho práce a odborné expertízy našly široké uplatnění při formulaci populační a rodinné politiky i při tvorbě koncepcí a plánování územního a regionálního rozvoje u nás.

Na počátku 90. let Ing. Kučera, po dosažení důchodového věku a ukončení úspěšné statistické kariéry, přešel do Sociologického ústavu ČSAV. V roce 1993 nastoupil na Katedru demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, kde přednášel až do roku 2004. Ani poté se však od demografie neodpoutal a dále se zajímal o život demografické komunity – účastnil se akcí ČDS, spolupracoval při řešením výzkumných úkolů, psal recenze a posudky, přispíval do časopisu Demografie i Zpravodaje ČDS.

Česká demografie tak s odchodem kolegy Milana Kučery neztrácí jen prvotřídního odborníka a významnou část své autentické paměti, ale také jednu ze svých velkých osobností, člověka, jehož jednání za žádných okolností nepostrádalo slušnost, přirozenou skromnost a výrazný lidský rozměr. Takového si Ing. Milana Kučeru ve svých vzpomínkách jistě uchovají všichni z nás, kdo jsme jej znali. Čest jeho světlé památce.

Vzpomínky na Ing. Kučeru v časopise Demografie: 2/1989 (s. 163–164), 3/1999 (s. 227–228), 2/2004 (s. 135–136), 3/2009 (s. 211), 3/2014 (s. 259)

Tomáš Kučera

1) Text byl s laskavým svolením autora převzat z webových stránek České demografické společnosti, www.czechdemography.cz.

Mladí demografové z celého světa již podeváté na Albertově

Konference Mladých demografů, které se každoročně pořádají na půdě Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, jsou již za devět let jejich konání téměř tradicí. V letošním roce se konference uskutečnila ve dnech 15. a 16. února. Vzhledem k dobrému jménu této akce ve světě se každým rokem daří zaujmout více a více zájemců. Letos organizátoři obdrželi dosud rekordních osm desítek návrhů příspěvků ze všech částí světa. Z nich bylo vybráno do finálního programu 20 ústních příspěvků a 15 příspěvků bylo prezentováno formou tištěného posteru.

Jako i v předchozích letech měla akce záštitu Katedry demografie a geodemografie a Geografické sekce Přírodovědecké fakulty (vč. finanční podpory) a partnery konference byl, rovněž tradičně, SAS Institute Czech Republic, Sociologický ústav AV ČR a Český statistický úřad. Finančně navíc akci podpořil Akademický senát Přírodovědecké fakulty.

Konference Mladých demografů má jako svůj hlavní záměr poskytnout demografům na prahu své vědecké kariéry prostor pro získání větších zkušeností, zpětné vazby od zkušenějších kolegů, ale také vzájemnou interakci. I proto si konference, stejně jako v předchozích ročnících, nestanovuje jakékoli nosné téma, ale zůstává otevřená všem tématům a otázkám, kterými se aktuálně její účastníci ve své práci zabývají.

Po tom, co konferenci v letošním roce oficiálně zahájil vedoucí Katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, *Tomáš Kučera*, následovala úvodní přednáška. Tento organizační koncept, kdy úvodní přednášku zajišťuje zvaný host ze zahraničního institutu nebo pracoviště, byl využit již v roce 2017. Tehdy zahajoval konferenci svou přednáškou zaměřenou na výzkum úmrtnosti prof. Jon Anson. V letošním roce byla úvodní přednáška zaměřena na tématiku plodnosti a přednesla ji *Zuzanna Brzozowska* z Vídeňského demografického institutu – Wittgenstein Centre. Zuzanna Brzozowska se ve svém výzkumu zaměřuje především na souvislost plodnosti a rodinného chování s úrovní vzdělání a sociálními strukturami.

Následoval již samotný program konference. Prvním přednášejícím byl *Eric Malmi* z Aalto University ve Finsku. V příspěvku nazvaném „Computationally Inferred Genealogical Networks Uncover Long-Term Trends in Assortative Mating" představil možnosti zpracování tzv. genealogických sítí (rodinných stromů). Navržený postup má potenciál značně usnadnit a urychlit výpočty využívající genealogické sítě, což může značně obohatit znalosti i o demografickém chování v minulosti. To pak doložil na představené aplikaci na konkrétních datech. Historického vývoje se týkala i přednáška nazvaná „Birth Control of a Lutheran German Village in Hungary", kterou přednesl *Gábor Koloh* z Eötvös Loránd University v Maďarsku. Příspěvek byl zaměřen především na období 19. století a možnosti využívání metod omezování plodnosti. Ukázalo se, že k omezování plodnosti docházelo mj. v krizových obdobích studované lokality.

Kristīne Lece (University of Latvia, Lotyšsko) se ve svém příspěvku „Differentiation of Emigration Processes Depending on the Demographical Factors in Latvia" zabývala tématem migrace. Mimo jiné poukázala na fakt, že zatímco pro státy západní Evropy je problémem v současné době spíše imigrace, pro státy východní Evropy (v příspěvku konkrétně Lotyšsko) je to emigrace. Položila si tedy otázku, kdo jsou lidé, kteří emigrují, a co je k tomu případně vede. Při analýze možného vlivu vybraných demografických charakteristik se prokázal mj. zajímavý vliv počtu dětí – zatímco v případě žen větší počet dětí snižuje pravděpodobnost emigrace, v případě mužů se počet dětí ukázal jako téměř nevýznamný faktor.

Částečně s tématem migrace souvisel i následující příspěvek „2009 Population of Syria: Baseline for a Study of Refugees" *Marty Masek* z Florida State University v USA. Ta se ve svém výzkumu systematicky věnuje Sýrii a jejímu populačnímu vývoji zasaženému válečným konfliktem. Ve svém příspěvku představila možnosti odhadu počtu obyvatel Sýrie před konfliktem a po něm. Tento odhad počtu obyvatel je z pochopitelných důvodů velmi komplikovaný, může

však posloužit jako užitečný podklad pro odhad počtu uprchlíků z této země. Mj. pro svou práci vychází ze šetření 2009 Syria Family Health Survey.

Další příspěvek „Using SAS® Enterprise Miner to Examine the Severity of Nicotine Dependency in India" přestavila *Akansha Singh* z Universite Catholique de Louvain v Belgii, ve spoluautorství s *Katyan Himanshu* ze SAS Institute. Aktuálnost představeného tématu podporují odhady Světové zdravotnické organizace týkající se mimořádné rychlosti růstu úmrtnosti způsobené kouřením v Indii. Autorky se tedy zaměřily na studium závislosti na nikotinu a jejích socio-ekonomických determinantů. Úspěšně za tímto účelem využily nástroj SAS Enterprise Miner. Díky tomu se jim podařilo prokázat, že závislost na nikotinu je významně ovlivněna především úrovní vzdělání, pohlavím a také délkou konzumace tabáku.

Českým zástupcem na konferenci byl *Jiří Ruml* z Katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK. Ve svém příspěvku se zaměřil na využití veřejně dostupných tzv. big data. Potenciál skrytý v tomto typu dat prokázal představeným projektem snažícím se poskytnout charakteristiku českých obcí za využití mnoha různých ukazatelů, které pomáhají popsat např. kvalitu života v těchto obcích.

Maria Elena Komodromou z University of Essex ve Velké Británii se věnuje ve svém výzkumu méně obvyklému tématu poporodní deprese. Ve svém příspěvku nazvaném „Does Postpartum Depression Affect Employment?" vycházela z více než 9,6 tis. údajů ze šetření the Millenium Cohort Study. Překvapivě se ve výzkumu potvrdilo, že ženy, které trpěly poporodní depresí, ještě s více než 10letým časovým odstupem vykazovaly např. nižší míru zaměstnanosti. Maria Elena se pokusila pátrat i po potenciálních vysvětlujících proměnných a odhadla tak možný přímý a nepřímý efekt deprese. Prokázalo se, že s časovým odstupem od porodu roste vliv nepřímých faktorů (rodinný stav ženy, mentální nebo fyzické zdravotní problémy) na úkor faktorů přímých.

Olga Zajkowska (Warsaw University of Life Sciences, Polsko) se ve svém příspěvku „Long-term Impact of Maternity Leave Design on the Employability of Poles" (spoluautorkou byla Sonia Buchholtz z Warsaw School of Economics, Polsko) zaměřila na možné dlouhodobé efekty rodičovské dovolené v Polsku. Provedla retrospektivní šetření (jednalo se o ženy ve věku 50 a více let) založené na datech projektu SHARE. Mj. se jí podařilo prokázat pozitivní efekt rodičovské dovolené pro pozdější zaměstnanost žen, ale i jejich subjektivně hodnocené zdraví (u těchto žen se také např. prokázalo nižší riziko vysokého krevního tlaku, artritidy nebo diabetu). Negativních efektů se v dlouhodobém pohledu prokázalo mnohem méně (např. na kvalitu sluchu a zraku), a to především v případě dlouhého čerpání rodičovské dovolené.

Dalšími zástupkyněmi české demografie byly *Hana M. Broulíková*, *Pavla Čermáková* a *Markéta Arltová* (National Institute of Mental Health, Vysoká škola ekonomická v Praze) s příspěvkem „Czech Alzheimer's Population". Autorky se snažily poskytnout bližší charakteristiky české populace trpící Alzheimrovou chorobou. Kombinovaly data z více zdrojů a registrů a podařilo se tak dospět k charakteristikám pacientů týkajících se např. věku při diagnóze nebo při smrti, příčinu smrti, komorbiditu nebo diagnostické metody aj. Následně pak bylo možné odhadnout střední délku života pacientů v rozlišení podle různých demografických charakteristik.

Druhý den konference zahájili spoluautoři *Endale Kebede*, *Anne Goujon*, *Wolfgang Lutz* (Wittgenstein Center for Demography and Global Human Capital, Rakousko) s příspěvkem „Stalls in Africa's Fertility Decline are Consequence of Education Disruptions in the 1980s". Autoři se zaměřili na úzkou vazbu úrovně dosaženého vzdělání a plodnosti v afrických státech. Téma však zkoumali především z kohortní perspektivy, kde využili data na individuální úrovni ze šetření DHS z 18 afrických států.

Tématu plodnosti věnoval svůj příspěvek „Fertility Intentions and Religiosity in 9 European Countries: Is There Something Specific with Men?" i *Charalampos Dantis* z Université Catholique de Louvain v Belgii. Podle představených teorií je tradičně předpokládáno, že náboženské vyznání vede spíše k vyšší plodnosti a záměru mít více dětí, a to především v případě mužů. Charalampos se zaměřil na 9 evropských států, ve kterých zkoumal reprodukční plány mužů účastnících se náboženského života. Využil při tom šetření GGP. Tím se mu podařilo prokázat platnost představených hypotéz ohledně vyšších reprodukčních plánů nábožensky aktivních mužů.

Ve stejné sekci příspěvků, tedy se zaměřením na tématiku plodnosti, představil svůj příspěvek

„Evaluating Welfare and Economic Effects of Raised Fertility" i *Krzysztof Makarski* (spoluautorky *Magda Malec* a *Joanna Tyrowicz*; Warsaw School of Economics, Group for Research in Applied Economics, Polsko). Autoři v příspěvku mj. zmínili, že v kontextu druhého demografického přechodu mnoho států zasažených nízkou úrovní plodnosti přechází k zavádění pronatalitních opatření s cílem zvýšení plodnosti a počtu narozených. Upozorňují však na to, že vyšší počet narozených vede bezprostředně k vyšším výdajům, případné pozitivní efekty pro národní hospodářství jsou spíše možností do budoucna. Proto se pokusili navrhnout metodu odhadu efektů zvýšení porodnosti a jejich kvantifikaci z kohortního pohledu.

Dalším českým zástupcem mezi prezentujícími, ačkoli působí na Stockholm University ve Švédsku, byla *Klára Čapková* s příspěvkem „Earnings Penalty for Single Fathers: Evidence from Finnish Register Data". Autorka poukázala především na fakt, že většina výzkumu negativních ekonomických dopadů rodičovství se zaměřuje především na ženy, konkrétně pak za ohroženou skupinu považuje především ženy samoživitelky. Nicméně problém kombinace rolí pečující osoby a živitele rodiny, vč. relevantních dopadů do života rodiče i celé rodiny, jsou v tomto ohledu obdobné i v případě otců. Klára se následně zaměřila na analýzu krátko- i dlouhodobých důsledků samoživitelů-otců, především na vývoj jejich příjmů během života. Ty pak srovnala se ženami-samoživitelkami. Využita byla finská longitudinální data za generace narozených v letech 1969 a 1970 ve věcích 18 až 41 let. Z výsledku plyne, že ve srovnání s osamělými matkami je celkový negativní dopad osamělého rodičovství na výdělečné trajektorie pro otce méně zásadní.

Následující sekci věnovanou specifickým tématům úmrtnosti otevřel příspěvkem „Under-five Mortality in Indian Districts: A Comparative Study between Deprived and Non-deprived Castes in India" *Jayanta Kumar Bora* (spoluautoři *Sheel Sanghmitra Acharya* a *Nandita Saikia*; Indian Institute of Dalit Studies, Indie a International Institute for Applied Systems Analysis, Rakousko). Motivem autorů pro provedenou studii byl fakt, že v Indii lze pozorovat pokles úmrtnosti dětí, nicméně tento pokles není stejný ve všech regionech a sociálních skupinách. Ve svém modelu pak autoři analyzovali nejen efekt regionů a sociálních skupin na úroveň dětské úmrtnosti, ale také vliv dalších proměnných především sociální povahy (gramotnost, elektrizaci, podíl městské populace, prevalenci disability apod.). Tím se podařilo definovat ohrožené regiony i ohrožené znevýhodněné skupiny obyvatel.

I následující příspěvek „Socio-economic Disparity in Adult Mortality in India: An Application of Orphanhood Method in India Human Development Survey", který představila *Nandita Saika* (spoluautoři *Marc Luy* a *Jayanta Kumar Bora*; International Institute for Applied Systems Analysis, Rakousko, Wittgenstein Center for Demography and Global Human Capital, Rakousko, Indian Institute of Dalit Studies, Indie), se zaměřoval na úmrtnost v Indii. Analýza však byla zaměřena na úmrtnost dospělých. Využit byl ovšem u nás méně známý postup analýzy – úmrtnost byla popisována za využití dat o osiření. Tím byla úroveň úmrtnosti popsána pro skupiny obyvatel definované úrovní vzdělání, sociální skupinou (kastou) i náboženským vyznáním. Metodickým přínosem příspěvku bylo právě i ověření robustnosti využitého postupu.

Zajímavý a méně tradiční příspěvek přednesl i *Witold Smigielski* (spoluautory byli *Janusz Gajda*, *Dorota Kaluza-Kopias*, *Robert Gajda* a *Wojciech Drygas*; University of Lodz, Polsko, Wroclaw University of Science and Technology, Polsko) s názvem „Life Expectancy and All-caused Mortality among Polish Soccer Player". Autoři zkoumali v kohortním pohledu polské hráče fotbalu a mj. prokázali, že nejstarší generace hráčů se z hlediska střední délky života při narození nijak zásadně nelišily od zbytku společnosti (mužů). U mladších generací se však u hráčů fotbalu prokazuje tendence k nižší úmrtnosti, a tedy vyšší hodnotě střední délky života. Na druhou stranu za pozornost u mladších generací fotbalistů stojí jejich zvýšené riziko úmrtí zhruba ve věku 30 až 34 let, celkově pak relativně vyšší riziko úmrtí v důsledku kardiovaskulárních onemocnění.

Keiti Kondi (Université Catholique de Louvain, Belgie) se v příspěvku nazvaném "Gender Gap, Intra Household Bargaining and Sex Selective Abortion in Albania" také zaměřila na méně obvyklé téma – pohlavně-selektivní ukončení těhotenství v Albánii. Mj. poukázala na to, jaké důsledky takové chování může pro společnost mít (dopady na sňatkový trh, nárůst násilí ve společnosti apod.). Z dostupných dat se nepřímo potvrzuje, že pohlavně-selektivní ukončování těhotenství je v Albánii bohužel realitou. Potvrzuje

to nárůst hodnoty sekundárního indexu maskulinity především od doby, kdy ženám začala být běžně dostupná moderní ultrazvuková vyšetření v těhotenství, která dokážou pohlaví očekávaného potomka odhalit. Nicméně, analýzu tohoto tématu významně ztěžuje především to, že všechny studované případy ukončení těhotenství jsou v Albánii vlastně nelegální, neboť těhotenství je v této zemi možné ukončit legálně jen do konce 12. týdne těhotenství, kdy pohlaví potomka ještě známo není.

Petr Mazouch (Vysoká škola ekonomická v Praze) byl pak posledním ze zástupců české demografie. V příspěvku „Excess Mortality of Young Men – Cohort Analysis" se zamyslel nad existencí či naopak postupným vyhlazováním tzv. hrbolu nehodovosti, tedy zvýšené úmrtnosti v mladém dospělém věku. Analýzu prováděl jak podle pohlaví, tak se zohledněním vývoje v čase. Prokázal, že na první pohled se sice může zdát, že zvýšení úmrtnosti v mladém věku přestává v celkové úmrtnosti hrát zásadní roli, nicméně při využití méně tradičních způsobů analýzy a ukazatelů je zřejmé, že hrbol nehodovosti rozhodně nemizí.

Laura Cilek v tématu úmrtnosti navázala, i když opět ze zcela jiného pohledu. V příspěvku „Estimating Baseline Mortality from Limited Data: A Comparison of Approaches to Quantify the Effects of Spanish Influenza in Madrid" (spoluautoři byli *Gerardo Chowell* a *Diego Ramiro Fariñas*; Centro de Ciencias Humanas y Sociales, Španělsko, Georgia State University, USA, Spanish National Research Council, Španělsko) se věnovala možnostem odhadu základní (baseline) úrovně úmrtnosti populace Madridu v období španělské chřipky (1918–1919). Motivem této studie bylo především to, že teprve po odhadnutí této základní úrovně úmrtnosti je možné odhadovat její zvýšení způsobené španělskou chřipkou. V metodicky laděném příspěvku pak představila několik možných přístupů (Serfling Regression, logitová metoda vycházející z metodiky Human Fertility Database) k tomuto odhadu, všechny byly využitelné na relativně krátké časové řadě a zároveň respektovaly sezónní profil úmrtnosti.

Poslední příspěvek v rámci konference „Evaluation of Economical Activity and Educational Attainment of Latvian Population through Administrative and Sample Surveys' Data" přednesla *Anna Klusa* (University of Latvia, Lotyšsko). Anna se konferencí Mladých demografů účastní již opakovaně a vždy se věnuje možnostem využití administrativních zdrojů dat pro odhad demografických a sociálních ukazatelů. Letos se zamyslela nad možnostmi odhadu charakteristik ekonomické aktivity a úrovně nejvyššího dosaženého vzdělání pomocí administrativních zdrojů dat a výběrových šetření v Lotyšsku.

Kromě představených ústních příspěvků vzbudila zaslouženou pozornost i posterová sekce. Abstrakty posterů a některé i v elektronické podobě jsou k dispozici online na stránkách Mladých demografů (http://www.demografove.estranky.cz/en/articles/online_poster_session_2018.html).

Tradičně pak v závěru konference byly uděleny ceny pro nejlepší příspěvek v několika kategoriích. Cenu *SAS Prize* pro nejlepší příspěvek připravený s využitím SAS software získala Akansha Singh. *Cena Sociologického ústavu* je tradičně udělována za nejlepší příspěvek se sociálním tématem nebo kontextem. V letošním roce cenu obdržela Klára Čapková. *Cenu Mladých demografů pro nejlepší příspěvek konference* pak udělují účastníci konference sami svým hlasováním. V letošním roce bylo hlasování hodně těsné, nicméně vítězem se stal Eric Malmi.

Konference Mladých demografů se tradičně vyznačují neformální a příjemnou atmosférou, dostatečným prostorem pro diskusi nad příspěvky, který byl letos maximálně využit, a také všudypřítomným zaujetím a energií všech účastníků. V minulých letech i letos se během akce podařilo navázat užitečné kontakty, poučit se a motivovat se úrovní znalostí a výzkumu vrstevníků v jiných státech či institucích a poznat nová aktuálně řešená témata ve světě. Zkušeností je pro organizační tým i samotná příprava akce. Každoročně jsou hlavními organizátory studenti doktorského studia, letos to byli především Barbora Kuprová, Jitka Slabá, Dan Kašpar a Jiří Ruml, všichni studenti doktorského studia Demografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Právě jim patří velký dík za zdárný průběh konference a dobrou vizitku pořádajícího pracoviště ve světě.

Za organizátory je možné prohlásit, že pozitivní je především stále rostoucí zájem o konferenci v zahraničí, dá se říci, že po celém světě. Dokladem je již zmíněný vysoký počet přihlášek, ze kterých byl sestaven finální program. V tomto kontextu je pak možné litovat snad jen relativně malého zájmu české demografické veřejnosti, především studentů, o tuto

akci, která je dnes bezpochyby největší mezinárodní obecně zaměřenou demografickou konferencí u nás. Pevně věříme, že příští již jubilejní desátý ročník konference první dekádu trvání konferencí Mladých demografů zdárně završí. Doufáme, že u toho nebudou chybět tradiční partneři akce, kterým bychom rádi touto cestou ještě jednou poděkovali.

Pokud Vás informace o konferenci zaujala, přehled abstraktů, postery i prezentace v elektronické podobě jsou již nyní dostupné online na stránkách sdružení Mladých demografů (http://www.demografove.estranky.cz/en/), další informace pak můžete sledovat na Facebookovém profilu sdružení (Young Demographers), především jste však srdečně zváni na další ročník konference v roce 2019.

Klára Hulíková Tesárková

Zuzana Finková pětasedmdesátnicí

Když jsem byl osloven redakcí Demografie, abych napsal příspěvek k významnému životnímu výročí doc. Ing. Zuzany Finkové, CSc., zdálo se mi, že jsem podobný příspěvek psal vloni. Ukázalo se však, že od té doby uplynulo již pět let (Demografie 1/2013, s. 79). Nechci se opakovat a tak si všimnu pouze nejvýznamnějších událostí v jejím životě, které budu komentovat.

Každý se musí nejprve narodit. Tato událost nastala 30. března 1943. Bylo to na Slovensku poblíž hranice mezi Moravou a Slovenskem, v obci Krajné. Této oblasti se říká kopanice a v obci se mluví nářečím, které se příliš neliší od nářečí na druhé straně hranic. Spisovnou češtinu a slovenštinu získávají žáci až v průběhu školní docházky. Je to také oblast, kde žijí potomci českých exulantů, kteří v době násilné rekatolizace v době pobělohorské odcházeli z rakouského Předlitavska také na Slovensko do tehdejších Uher, kde byla v té době větší tolerance k příslušníkům nekatolických církví. Zuzana je pak pravděpodobně potomkem těchto migrantů. Narodila se do zemědělské rodiny, kde bylo pravidlem, že se od mládí děti kromě školy účastní také práce na hospodářství. To významně ovlivnilo celý její další profesní život.

Po skončení střední školy byla přijata na Fakultu odvětvových ekonomik VŠE v Bratislavě, kde od 2. ročníku pracovala jako pomocná vědecká síla na katedře zemědělské ekonomiky. Po skončení vysoké školy pro ni nebylo na katedře místo, a tak odešla učit na středné školu. Teprve ve třiceti letech se přihlásila do vědecké aspirantury na Fakultu hospodářské informatiky VŠE v Bratislavě a poté tam nastoupila jako odborná asistentka na katedru statistiky této fakulty. Spojit povinnosti aspirantury s více než plným úvazkem výuky není jednoduché. Zuzana učila nejen v Bratislavě, ale též v Banské Bystrici a Košících, kde měla fakulta detašovaná pracoviště. Je to velký rozdíl být aspirantem v Akademii (po vzniku ČSAV v roce 1952 a později SAV, z důvodu oddělit vědu od výuky po sovětském vzoru) a aspirantem na vysoké škole. Přitom dodnes jsou pracovníci vysokých škol hodnoceni podle publikovaných prací bez přihlédnutí k jejich pedagogické práci, a tím se vytváří tato nelogičnost a nespravedlnost založená při zřízení současných akademií. Nelze se divit, že svou disertační práci obhájila až v roce 1981, tedy po devíti letech.

Kolegyně Finková se v souvislosti s aspiranturou začala zajímat o demografii a o romskou problematiku. Tehdy jsem ji osobně poznal a navázali jsme úzkou spolupráci. Zajímal jsem se také o romskou problematiku, což trvá dodnes, a v té době jsem vedl

diplomovou práci Albíny Liškové z Bratislavy. Její práce byla založena na šetření populačního klimatu romské populace v okrese Michalovce. Také téma kandidátské disertační práce Zuzany Finkové bylo věnováno Romům: Zvláštnosti tvorby zdrojov u cigánského obyvatelstva. Také tato práce byla založena na relativně rozsáhlém šetření romské populace v roce 1977 v okrese Michalovce.

V osmdesátých letech minulého století se řešil na Přírodovědecké fakultě UK hlavní úkol státního plánu základního výzkumu v oblasti demografie, kde Zuzana byla jedním z řešitelů. V té době jsem Zuzanu lépe poznal. Měli jsme i shodné politické názory. Já jsem nikdy nepoužil termínu marxistická demografie, neboť jsem to nepovažoval za správné. Demografie jako studium přirozené populační reprodukce je pouze jedna bez ohledu na to, v jakém politickém systému probíhá. Považoval jsem snahu o formulaci různých populačních zákonů podle společenských formací za ideologický pseudoproblém a nikdy jsem se tomu nevěnoval, přestože jsem se zabýval demografickou teorií. Marxův populační zákon jsem označil za ekonomický, který k populačnímu vývoji nemá žádný vztah (viz Marxův populační zákon, Statistika a demografie III, NČSAV Praha, 1963, s. 243–257).

Zuzana Finková se habilitovala jako první docent/ka demografie na Slovensku teprve v roce 1990. Má za sebou rozsáhlou publikační činnost v oblasti statistiky (podílela se na 15 učebních textech) i demografie. Je dlouholetou členkou redakční rady časopisu Demografie.

Na závěr bych chtěl kromě přání prožití v pohodě a zdraví mnoho dalších let připomenout počin, který jsem před pěti léty Zuzaně adresoval. Aby se jí podařilo dokončit a vydat učebnici demografie, která na Slovensku dosud chybí a o které vím, že o ní vážně uvažovala.

Zdeněk Pavlík

Česká demografická společnost, z. s.
ve spolupráci s Fakultou regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelovy univerzity v Brně, Českým statistickým úřadem
a Slovenskou štatistickou a demografickou spoločnosťí

pořádá XLVIII. konferenci
ke stému výročí založení společného státu Čechů a Slováků na téma

Demografie v Česku a na Slovensku
v průběhu (čtvrt)století

Demografický výzkum a populační vývoj na území Česka
a Slovenska od vzniku Československa do současnosti

Konference se uskuteční v Brně ve dnech 23.–25. května 2018.

Více informací na: www.czechdemography.cz

160 LET OD KONÁNÍ PŘECHODOVÉHO SČÍTÁNÍ LIDU NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY (1857)

Jiřina Růžková

Období druhé poloviny 19. století se vyznačuje některými převratnými politicko-ekonomickými změnami, které nacházejí i svůj odraz ve sčítání lidu. Prvé sčítání, jehož celkové pojetí a cíle se zásadně odlišovaly od předchozích soupisů obyvatel, se konalo **k 31. 10. 1857 podle císařského nařízení ze dne 23. března 1857 č. 67 ř. z.**

Sčítání 1857 předcházela **téměř století souvislá řada úředních soupisů obyvatel** (konskripcí), jejichž prvořadým cílem bylo získání informací pro potřeby vojenské, příp. daňové (*Berrová*, 2006). V průběhu doby docházelo k jejich různým změnám, prováděly je v různých obdobích úřady církevní, vojenské, politické, případně obojí s rozdílnými výsledky, měnila se jejich periodicita (roční, tříletá) i rozsah sčítaného obyvatelstva. Od roku 1779–1826 byly prováděny tak, že byly zjištěním v místě aktualizovány vždy výsledky minulého roku. Následně pak s výjimkou roku 1848 se konaly v periodicitě tříleté. Přes mnohé změny se však po celé toto období soupisy zabývaly obyvateli jako nositeli daňové a především pak vojenské povinnosti.

Soupis obyvatel uskutečněný v roce 1851 tuto řadu soupisů na území Rakouska, a tím i na území dnešní České republiky, ukončil. Systém těchto soupisů, jejich obsah, způsob provádění, již nemohl vyhovovat novým požadavkům a potřebám státní správy.

Sčítání 1857, které je označováno jako přechod, resp. jako významný předěl, mezi soupisy obyvatelstva a moderními sčítáními lidu

- bylo jednotně provedeno na celém území rakouského mocnářství,
- konalo se k jednomu dni,
- zahrnovalo veškeré obyvatelstvo domácí (příslušné do dané obce), a to jak přítomné, tak i v den konání sčítání nepřítomné; sčítání byli rovněž cizinci,
- prováděl jej jediný orgán (politické orgány, tj. obce a nově ustanovené okresy) bez účasti dalších,
- kromě obyvatel bylo sčítáno i domácí hospodářské zvířectvo,
- zpracování výsledků přineslo relativně podrobné a úplné informace o počtu a složení obyvatel v českých zemích.

ORGANIZACE SČÍTÁNÍ

Vlastní organizace sčítání 1857 se již výrazně přibližovala sčítáním novodobým. Bylo prováděno podle jednotlivých obytných budov a domácností. Za každou z nich byl vyplněn příslušný česko-německý tiskopis, který potvrzoval majitel domu. Za provedení sčítání odpovídala obecní představenstva a úřady politických okresů, které také zajišťovaly výběr sčítacích komisařů.

Každý majitel domu, příp. jeho správce obdržel spolu s instrukcemi k vyplnění sčítací formuláře pro příslušné nájemce domů. Za neznalé čtení a psaní vyplňoval formuláře majitel/správce domu. Vyplněné formuláře byly předávány představenému obce, který zodpovídal za sestavení stanovených sumářů za obec, a to jak o obyvatelích, tak i o hospodářském zvířectvu. Obdobnou funkci ve stanovených osadách plnili i sčítací komisaři, vč. sestavování sumářů, avšak pod dohledem představeného obce.

Císařské nařízení ze dne 23. března 1857 č. 67 ř. z., také **stanovilo sankce** za vyhýbání se sčítání nebo uvedení nepravdivých údajů. Okresní úřad mohl uložit pokutu ve výši 1 zl. až 20 zl., které by poté měly být předány do fondu chudých příslušné obce, nebo uložit trest maximálně týdenního vězení.

SČÍTACÍ TISKOPISY[1)]

Základním sčítacím tiskopisem byla ***„Cedule oznamovací k popsání obyvatelstva a nejpotřebnějších***

1) Zdroj sčítacích operátů – Státní oblastní archiv Třeboň.

zwířat domácích pro užitek chovaných dle toho, koho obojího bylo dne 31. října 1857“. Součástí „Cedule“ bylo i tzv. **Naučení**:

Naučení.

a) Každý držitel domu nebo správce jeho má cedule oznamovací, jak mile je od představeného obce obdrží, i s tištěným naučeným bez prodlení v domě rozdati, aby je každý, jehož se to týče, vyplnil, a dne 4. listopadu má je, když byly vypleněny, shromážditi.

b) Držitel domu neb správce jeho má na každé ceduli sám napsati číslo domu i číslo příbytku.

Co se tkne čísla příbytku, má se zachovati ten pořádek, který jest ve fasi, podané z příčiny daně z nájmu domovního. Neníli v tom místě daň z nájmu domovního zavedena, zachován buď ten pořádek příbytků, který byl posud obyčejný; pakli by ale ani toho pořádku nebylo, obdrží příbytek držitele domu, bydlíli ve svém domě, číslo první a pak se poznamenají ostatní příbytky od přízemí až do nejvyššího poschodí čísly pořád jdoucími.

c) Když cedule oznamovací, mezi něž náleží také cedule držitele domu aneb více držitelů společných, jestliže v domě bydlejí, jsou shromážděny, sešijí se, poznamenají náležitě v seznamu tomto, a odevzdají se ve lhůtě ustanovené představenému obce; na konci seznamu tohoto má se ale pod odpovídáním z toho toto potvrzení napsati:

Nížepsaný potvrzuje, že žádný nájemník není opominut.

Datum . . . . . .

Podpis . . . . . .

d) Jestliže by někdo cedule oznamovací přijmouti nechtěl, a nebo by cedule vyplněné v náležitý čas neodevzdal, budiž to v seznamu tomto v rubrice „Připomenutí“ poznamenáno; v též rubrice budiž také krátce podotknuto, kdyby něco jiného nepravého na jevo přišlo.

Sčítací formuláře, které lze označit jako průvodní:

- ***„Seznamenání shromážděných cedulí oznamovacích k popisování lidu roku 1857“*** (obsah: číslo domu, jméno držitele domu, číslo příbytku, jméno toho, kdo ceduli oznamovací vyhotovil, kolik jest cedulí oznamovacích, kolik jest příloh, připomenutí)
- ***„Seznamenání cedulí oznamovacích a příloh k nim náležitých“*** (obsah: obec, osada, číslo domu, kolik jest nájemníků, kolik jest cedulí oznamovacích, kolik jest příloh, připomenutí).

OBSAH SČÍTÁNÍ LIDU 1857 – ZJIŠŤOVANÉ ÚDAJE[2)]

Osoby

- Číslo domu
- Číslo příbytku
- Pořád jdoucí číslo
- Jméno a příjmení, též stupeň šlechtictví a predikát
- Narození (rok, měsíc, den)
- Náboženství
- Důstojenství, úřad, řemeslo neb jiný spůsob živnosti neb výživy
- Stav (svobodný, svobodná, ženatý, vdaná, vdovec, vdova)
- Domov, obec, okres, kraj, země
- Přítomen
- Nepřítomen
- Připomenutí

Dobytek (druh a počet kusů)

Wohnungs-Nr.
Číslo příbytku

Anzeigezettel — Cedule oznamovací

sten häuslichen Nutzthiere nach dem k popsání obyvatelstva a nejpotřebnějších zwířat domácích pro užitek chovaných dle
ctober 1857. toho, kolik obojího bylo dne 31. října 1857.

Tag Den	Religion. Náboženství.	Würde, Amt, Erwerb oder sonstige Unterhaltsquelle. Důstojenství, úřad, řemeslo neb jiný spůsob živnosti neb výživy.	Stand, ledig, verheirathet oder verwitwet. Stav, svobodný (svobodná), ženatý (vdaná), vdovec (vdova).	Heimath, Gemeinde, Bezirk, Kreis, Land. Domov, obec, okres, kraj, země.	Anwesend. Přítomen.	Abwesend. Nepřítomen.	Anmerkung. Připomenutí.	Viehstand. Dobytek. Gattung. Jaký.	Zahl Kolik kusů.
								Pferde Koně: Hengste Hřebci	
								Stuten Kobyly	
								Wallachen Valaši	
								Füllen bis 3 J. Hříbata do 3let	

2) Opis z *„Cedule“* v tam uvedeném znění.

- Koně:
  - Hřebci
  - Kobyly
  - Valaši
  - Hříbata do 3 let
  - Mulové a mezci
- Dobytek hovězí
  - Býkové
  - Krávy
  - Voly
  - Telata do 3 let
- Osli
- Ovce
- Kozy
- Dobytek vepřový

Doba, ve které se sčítání 1857 konalo, byla z pohledu života obyvatel nadále velmi složitá, což mj. dokládají i vybrané údaje ze statistiky přirozeného pohybu obyvatel. Střední délka života při narození se v období 1850–1860 pohybovala kolem 32 let u mužů a 34 let u žen. Kojenecká úmrtnost (počet zemřelých do 1 roku z 1 000 živě narozených) v letech 1855–1859 (průměr) činila 255 zemřelých, což představuje téměř třetinu z úhrnu všech zemřelých (*Srb, 2004*). Trvající relativně vysoká úmrtnost byla ovlivňována mnoha faktory a v nemalé míře i opakujícími se zhoubnými epidemiemi.

Toto období je především výjimečné tím, že se začínají různou intenzitou projevovat **důsledky revolučního roku 1848, který přinesl zcela zásadní změnu v životě země**, především pak zavedení systému státní správy a zrušení správy vrchnostenské, organizaci samosprávy, zrušení roboty a vyvázání se z poddanství. Zároveň padesátá léta 19. století jsou obdobím nebývalého rozvoje většiny ekonomických odvětví – těžkého průmyslu, strojírenství, těžby uhlí, budování dopravních sítí – železnic, ale i odvětví dalších. Pokračující a intenzivní industrializace českých zemí přinášela vznik i nových průmyslových center a současně i změny v rozmístění obyvatelstva a v jejich ekonomické struktuře. Důležitou a první **reakcí na novou situaci je z pohledu informačních zdrojů právě sčítání uskutečněné v roce 1857**.

Sčítání 1857 poskytuje **poprvé statistické údaje o ekonomické aktivitě všech obyvatel a jejich struktuře**. Při soupisech obyvatel prováděných podle předpisů josefínské doby byl zachycen pouze zlomek populace – 4 až 8 % (*Srb, 2004*).

Obyvatelé byli ještě v prvé polovině 19. století až do roku 1851 tříděni podle povolání pouze do 5–6 skupin, a to jen za muže starší 14 let.

Klasifikace povolání[3] – soupisy obyvatel v letech 1830–1851

- Duchovní
- Šlechtici
- Úředníci
- Řemeslníci a umělci *(v letech 1770–1827 byli do této skupiny zařazeni rovněž měšťané a jednu samostatnou skupinu tvořili domkáři, zahradníci a lidé s jiným povoláním)*
- Sedláci

Při sčítání 1857 se rozsah klasifikace povolání výrazně rozšířil na **17 skupin a zahrnoval již všechny ekonomicky aktivní muže i ženy**.

Klasifikace povolání – sčítání 1857

- Duchovní
- Úředníci (též pensisté)
- Vojáci a vojenští úředníci
- Spisovatelé, umělci, soukromí učenci
- Advokáti, notáři, veřejní agenti s personálem
- Osoby zdravotní služby
- Majitelé půdy a dolů (s nájemci)
- Majitelé domů a rentiéři (žijící z kapitálu)
- Továrníci a živnostníci
- Obchodníci
- Lodníci a rybáři
- Pomocní dělníci v zemědělství, lesnictví a hornictví
- Pomocní dělníci v továrnách a živnostech
- Pomocní dělníci v obchodě
- Jiní služebníci
- Nádeníci
- Ostatní osoby

ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ LIDU 1857

Zpracování výsledků sčítání 1857 bylo založeno na jejich postupné **ruční sumarizaci** za obce, okresy, kraje

3) Přehled klasifikací povolání – *Fajfr aj.*, 1960.

a země. Krajské přehledy, zpracované na základě okresních souhrnů, byly předány ministerstvu vnitra ke zpracování hlavních zemských přehledů. Ty byly prezentovány panovníkovi a poté byly vyhlášeny. Obdobně jako při sumarizaci údajů za obyvatele bylo postupováno i při zpracování výsledků o počtu a druzích hospodářského zvířectva.

Výsledky sčítání 1857 jsou jen v menší míře poznamenány praxí minulých soupisů obyvatel. Kromě zjišťování a zpracování výsledků za obyvatele „domácí", tj. podle jejich domovské příslušnosti, nikoliv tedy za obyvatele v místě sčítání přítomné, bylo dalším reliktem minulosti také rozdílné třídění za muže a ženy. Údaje o mužích byly výrazně podrobnější. Muži byli rozděleni do 16 věkových skupin (z toho ve věku 14–21 let podle ročníku narození) a ženy pouze do 7 věkových skupin.

Přesto sčítání 1857 přináší relativně úplná a podrobná data zejména o složení obyvatel českých zemí a nepochybně je tak **významným informačním zdrojem a historickým dokumentem o době, ve které se konalo**.

Výsledky sčítání 1857 byly publikovány v *„Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie"* a samostatně v knižní podobě pod názvem *"Statistische Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand von Österrreich nach der Zählung wom 31. October 1857"*, Wien 1859.

Císařské nařízení ze dne 23. března 1857 č. 67 ř. z., mj. také stanovilo, že periodicita dalších sčítání lidu ve všech korunních zemích Rakouska bude šestiletá, a to vždy k datu 31. října. Toto ustanovení však z různých důvodů nebylo naplněno a proto platilo jen pro toto jediné sčítání.

Další sčítání se uskutečnilo až po dvanácti letech k 31. 12 1869[4] na základě říšského zákona z 29. března 1869 o sčítání lidu č. 67 ř. z. Toto sčítání je označováno jako první moderní sčítání lidu na území České republiky.

Tab. 1: Vybrané údaje ze sčítání lidu 1857 v českých zemích / Selected data from the 1857 census in the Czech lands

Ukazatel / *Indicator*	
Počet obyvatel / *Population*	7 118 773
v tom / *of which*	
muži / *males*	3 398 454
ženy / *females*	3 720 319
Ekonomicky aktivní celkem / *Total economically active*	2 820 346
v tom (v %) / *of which (in%)*	
dělníci / *regular labourers*	42,5
nádeníci / *day labourers*	22,1
ostatní zaměstnanci / *other employees*	3,2
samostatní / *self-employed*	32,2
Věkové složení obyvatel (v %) / *Population by age (in %)*	
0–14	33,3
15–59	60,5
60 a více let vč. nezjištěného věku / *60 and over, incl. age not identified*	6,2

Zdroj: Srb, 2004.
Source: *Srb, 2004.*

4) Podrobnější informace o sčítání lidu 1869: Růžková, J. 2014. 145 let od konání prvního moderního sčítání lidu na území České republiky (1869). *Demografie*, 56, s. 260–267

Literatura

- Berrová-Brabcová, P. 2006. Z historie sčítání lidu (1754–1910). *Demografie*, 48, s. 275–276
- Fajfr, F. – Jureček, Z. – Ullmann, O. 1960. *Sčítání lidu, domů a bytů.* Praha: Knižnice SÚS.
- Kárníková, L. 1965. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914.* Praha, Nakladatelství ČSAV.
- Sčítací operáty – Státní oblastní archiv Třeboň.
- Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramenné dílo. 2013. Praha: Český statistický úřad
- Srb, V. 2004. *1 000 let obyvatelstva českých zemí.* Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS /
CZECH SOCIOLOGICAL REVIEW
2017, ROČNÍK 53, ČÍSLO 5

STATI

Ivana Přidalová, Martin Ouředníček | Role zahraniční migrace v měnící se sociálně prostorové diferenciaci Prahy
Tomáš Doseděl, Tomáš Katrňák | Finanční a nefinanční návratnost vzdělání v době vzdělanostní expanze v České republice
Marcela Petrová Kafková, Tatiana Sedláková | Čtvrtý věk jako specifické pole pro vyjádření aktérství
Zdeněk R. Nešpor | „Opustíš-li mne, zahyneš…" Akademická dráha Otakara Machotky a dalších českých sociologů v emigraci po únoru 1948

Sociologický časopis / Czech Sociological Review
Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i.
Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.
Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL http://sreview.soc.cas.cz
Vychází 6× ročně (4× česky, 2× anglicky).
Cena jednoho výtisku bez DPH je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:
Postservis, Poděbradská 39, 190 00 Praha 9,
tel.: 800 300 302, e-mail: postabo.prstc@cpost.cz

Population

2016, číslo 4

V úvodní studii **Vliv ekonomické situace na vytváření párového soužití ve Francii (1993–2008) podle úrovně vzdělávání** autoři (*Jorik Vergauwen, Karel Neels, Jonas Wood*) popisují jaký je vztah mezi individuálním stavem v zaměstnání a mírou nezaměstnanosti oproti vztahům mezi páry modifikované pohlavím a úrovní vzdělání. Autoři k tomu využívají příslušné zjišťované údaje, ať již to jsou longitudinální data ze dvou šetření „Generace a genderový průzkum" (Erfi-GGS) nebo měsíční kontextová data o mírách nezaměstnanosti obou pohlaví a dosahované úrovně vzdělání. Pozdní manželství je přitom považováno za jeden ze základních důvodů, kterými hospodářské a pracovní podmínky modifikují plodnost.

Vzhledem k tomu, že zvýšení délky života je považováno za jeden z nejdůležitějších faktorů podmiňujících začátek moderního ekonomického růstu, zabývají se autoři (*Frans van Poppel, Govert Bijwaard, Mart van Lieburg, Fred van Lieburg, Rik Hoekstra, Frans Verkade*) v článku **Naděje na dožití u profesionálních zdravotníků v Nizozemsku v 16. až 20. století** srovnáním délky života u lékařské profese s jinými skupinami elit v zemi. Ke zkoumání údajů o lékařských profesích a jejich naděje na dožití využívají dat narozených v šestnáctém století a ve století dvacátém. Pomocí biografických modelů autoři zjistili, že k prodloužení délky života dochází ve všech skupinách, nejenom tedy u lékařských profesí. Z toho usuzují, že lékařské znalosti neposkytují nijak výrazně pozitivní výhody jejich nositelům oproti jiným skupinám elit.

Článek **Preference synů ve společnosti pachtýřů. Složení sourozenců podle pohlaví a plodnost u italské populace před přechodným obdobím** (*Matteo Manfredini, Marco Breschi, Alessio Fornasin*) analyzuje vztah mezi pohlavími přeživších dětí a plodností v populaci toskánských pachtýřů v polovině 19. století. Vychází přitom z longitudinální analýzy ženské plodnosti u žen žijících mezi roky 1819 a 1859 v lokalitě Casalguidi v Toskánsku. Autoři zjišťují, že preference jednotlivých pohlaví (především synů) a vztahy k plodnosti zkoumané zejména v asijském kulturním prostoru mají obdobnou charakteristiku i v evropském prostředí, tedy v Itálii. I zde jsou obdobné kulturní charakteristiky typické pro asijské společnosti, jako např. patriarchální rodiny, silné nerovnosti mezi pohlavími a striktní rozdělení domácích prací podle pohlaví, což vede k nadhodnocování synů.

Vzhledem k zeměpisné poloze země, historické izolaci a omezeným zdrojům dat máme jen kusé znalosti o demografickém vývoji Bhútánu. Cílem výzkumné zprávy **Vyhodnocení změn v plodnosti v Butánu** (T*ashi Dorjee, Thomas Spoorenberg*) je přezkoumat a analyzovat důkazy o změnách úrovně plodnosti v Bhútánu za posledních 50 let, aby poskytly empirický základ pro budoucí výzkum změny plodnosti. Pomocí dostupných údajů ze sčítání a dat z výběrového šetření je používána přímá i nepřímá metoda k odhadu plodnosti. I přes různé metody odhadů výsledky poskytují poměrně konzistentní obraz o proběhlých změnách plodnosti. Rekonstrukce úrovně plodnosti a trendů v Bhútánu ukazuje, že celková míra plodnosti byla do poloviny 80. let přibližně 6 dětí na ženu a v 80. letech 20. století rychle klesla až o 5,5 dětí na ženu.

I v posledním čísle jubilejního ročníku zveřejňuje redakce text z roku 1946. Tentokráte to je článek **Sezónnost sňatků včera a dnes** (*Jean Bourgeois*). Po obsáhlé úvodní stati, kde jsou uváděna současná data a jejich hodnocení následuje uvedený text, který se analýze sezónnosti věnuje zhruba za období první poloviny minulého století. Podrobně jsou autorem sledovány zejména regionální rozdíly mezi jednotlivými departementy.

Kritická bibliografie se věnuje tématu Gender: historie a nerovnosti. Z deseti recenzovaných knih jsou dvě anglické provenience, zbývající v jazyce francouzském. Z jednotlivých titulů lze např. jmenovat „Volba života bez dětí" autorky Ch.Debest nebo rozsáhlý sborník „Pití: případ pohlaví", editoři M. L. Déroff, Th. Fillaut.

LP

Population

2017, číslo 1

Úvodní článek v prvním čísle nese název **U bran francouzské společnosti. Osoby zbavené bydlení vyplývající z přistěhovalectví** (*Pascale Dietrich-Ragon*) a zabývá se vzrůstajícími počty imigrantů. V textu autor doporučuje analyzovat situaci přistěhovalých osob ve vztahu k většinové společnosti z hlediska bydlení. Využít lze k tomu šetření provedené v roce 2012 francouzským statistickým úřadem a institutem demografie (INSEE/INED) pod názvem Sans domicile (popis této ankety je připojen v příloze). Výsledky tohoto průzkumu dokládají, že migranti, potomci migrantů, mají ve srovnání s majoritní společností odlišné profily (mj. sociodemografické znaky) a ubytování jiné kategorie. Migranti nejsou vzhledem k přítomnosti žen a dětí zpravidla ponecháni na ulicích, ale bývají jim poskytnuta nouzová obydlí, která nejsou pro jejich integraci příliš vhodná.

Italský autor *Alessio Fornasin*, pracovník university v Udine, se v článku **Ztráty italské armády v průběhu první světové války** zabývá otázkou vyčíslení italských ztrát za první světové války. Kritizuje nejčastěji uváděný výčet ztrát z roku 1921 (650 tisíc úmrtí), pokládá ho za značně vysoký. Využívá zejména příslušných tabulek k počtě vojáků zabitých v boji (tzv. Albo d´oro), které jsou časově nejaktuálnější. Jednotlivé části textu mají název: Problémy spojené s vyčíslením vojenských italských ztrát, Úmrtí italských vojáků podle Albo d´oro, a nejdůležitější část Analýza a diskuze (tři vysvětlující grafy a dvě tabulky). Nakonec dospívá k závěru, že odhad 560 tisíc úmrtí je blíže realitě než výše uváděný počet. Zajímavým připomenutím je skutečnost, že v odhadu úmrtí se v roce 1926 výrazně angažoval nejznámější italský demograf a statistik C. Gini.

V článku **Když dívky udávají tón. Migrace dospívajících ve státě Mali** se *Marie Lesclingand* a *Véronique Hertrich* věnují pracovní migraci časté zejména v západoafrických státech, a to v podobě ženské migrace. Po seznámení s migrací adolescentů obou pohlaví, včetně vlivu rodin a skupin vrstevníků, prezentují autorky využitá biografická data. Za období sledované migrace za zhruba 50 let specifikují tři periody lišící se časovostí, vlivem rodin a vztahy mezi pohlavími. První, probíhající v letech 1960–1979, je určena mužskou migrací s jejím propojením na rodinnou ekonomiku. Další perioda (1980–1989) ukazuje masivní vstup žen na migrační trh. Poslední třetí perioda (1990–2009) se vyznačuje mnohem větší četností ženské migrace oproti mužské. Po analýze vztahu pracovní migrace mladých osob obou pohlaví autorky konstatují, že migrace mladých žen v posledním období má rozhodující vliv na sociodemografické změny ve venkovských oblastech Mali. Jak je obvyklé, text doplňují statistické tabulky a řada ilustrujících grafů.

Skupina autorů z university v Ženevě a Institutu Maxe Plancka (*Mathias Lerch, Michel Oris et Philippe Wanner pour la Swiss National Cohort*) věnuje v článku **Suburbanizace a transformace přechodu městské úmrtnosti ve Švýcarsku** pozornost rozdílům v úmrtnosti mezi venkovskými a městskými oblastmi ve vyspělém Švýcarsku. Jednotlivé kapitoly nesou názvy: Možné příčiny nového gradientu městské úmrtnosti; Data, definice, a metody; Gradient městské úmrtnosti ve Švýcarsku 1969–2002; Strukturální a kontextové účinky suburbanizace na gradient městské úmrtnosti; Diskuze a závěry. Autory byl zjištěn nelineární gradient: průměrná délka života je ve středních a venkovských oblastech nižší než v pásmu městských aglomerací. Vzory úmrtnosti podle věku a příčiny přitom naznačují, že je to způsobeno jak životním stylem, který je typický pro obyvatelstvo vnitřního města, tak prostorovou koncentrací znevýhodněných skupin.

Julia Mikolai z University St. Andrews ve Velké Británii se v příspěvku s názvem **Manželské zkušenosti a pozdní přechod k narození prvního dítěte v Evropě** zabývá pomocí srovnání vybraných 12 evropských zemí (zajímavý výběr – Estonsko, Bulharsko, Rusko, Litva, Belgie, Francie, Nizozemsko, Velká Británie, Norsko, Španělsko a Itálie) časovým odstupem mezi sňatkem a narozením prvního dítěte příslušných žen. Podkapitoly článku jsou nazvány: Národní diference z hlediska manželského páru a plodnosti; Manželské zkušenosti a odsun narození prvního dítěte v Evropě; Použitá data a metody; Strategie analýzy; Výsledky. Zjištěné výsledky ilustruje 8 grafů, které uvádí jednotlivé země s příslušným věkem žen (do věku 30 let, 35 let a 40 let) a jednotlivými formami párového soužití. V komentované části příspěvku rozlišuje mezi ženami z jižní a východní Evropy a ze zemí západní a severní Evropy.

Bibliografický oddíl zahrnuje recenze celkem osmi prací a to na téma Historie a obyvatelstvo. Je mezi nimi pět publikací v anglickém jazyce a tři ve francouzštině. Z anglických titulů lze zmínit např. titul Klasická témata v dějinách moderní matematické statistiky. Od Laplace do dneška autora P. Gorroochurna. Ve francouzském jazyce to je např. kniha Lék, který měl zachránit Afriku. Farmaceutický skandál v koloniích od G. Lachenala.

LP

Population

2017, číslo 2

V krátkém úvodním textu redakce seznamuje s výsledky druhého ročníku soutěže mladých autorů. Mezinárodní porota posuzovala celkem 31 předložených prací, z toho bylo 22 v angličtině a 9 ve francouzštině. Jako vítězná práce byla vybrána studie *B. Lankoandeho*, doktoranda Centra demografického výzkumu Katolické university v Lovani v Belgii, a spoluautora *A. Sieho*, klinického epidemiologa z Centra výzkumu zdraví v Nouně v Burkině Faso. Příslušný text je otištěn v tomto čísle. Celostránkovou výzvou současně upozorňuje na další kolo „Ceny mladých autorů za rok 2018".

Výše uvedená vítězná práce nese název **Selektivní migrace dospělých a nerovnosti z hlediska úmrtí mezi městským a venkovským osídlením v Burkině Faso** (*Bruno Lankoande, Ali Sié*). Úmrtnost dětí a dospělých je v subsaharské Africe stále nižší v městském prostředí než ve venkovských oblastech. Tato tradiční výhoda měst je připisována zdravotním a ekonomickým podmínkám a rovněž rozdílům ve struktuře populace. Na příkladu státu Burkina Faso autoři zkoumají migraci z venkovského prostředí do měst či metropole. Využívají k tomu dat o úmrtnosti dospělých (15–74 let) dlouhodobě sledovaných ve dvou populačních observatořích na venkově a v hlavním městě. Po příslušných úpravách data zpracovali pomocí Coxova semiparametrického modelu. Ve výsledcích autoři diskutují o úloze, kterou hrají tyto migrační pohyby populace na rozdílu úmrtnosti mezi městem a venkovem. Díky zdravým jedincům migrujícím z venkovského prostředí do měst se krátkodobě posílí zdravotní charakteristiky v městském prostředí. V průběhu času však pobytem v městském prostředí tyto výhody migranti ztrácí. Pro případný návrat migrantů (venkovské-městské-venkovské) již neexistuje selektivní účinek. Kromě vlivu složení a kontextu přispívá pozitivní výběr venkovských a městských migrantů k zdravotnímu znevýhodnění venkovského osídlení oproti městskému prostředí. Text je doplněn dvěma ilustrujícími grafy a čtyřmi podrobnými statistickými tabulkami.

Rozsáhlý text autorů z Centra demografického výzkumu na Katolické Universitě v Lovani s názvem **Tendence a nerovnosti v úmrtnosti v letech 1990-2015 v zemích s nízkými a středními příjmy** (*Dominique Tabutin, Bruno Masquelier*) je součástí dlouhodobého cyklu textů věnovaných „Syntéze otázkám populačního vývoje". Výrazné zlepšení naděje na dožití ve většině rozvojových zemí za období let 1990–2015 (zvýšení v průměru o 12 roků u zemí s nízkým příjmem, o 7 let v případě zemí se středním příjmem a o 5 let v zemích s horními středními příjmy), včetně dalšího trvání nerovností vede autory k podrobnému rozboru tohoto vývoje. Po seznámení s mezinárodním kontextem tohoto tématu, se věnují geografii vybraných zemí. Pozornost věnují pramenům dat a jejich validitě a rovněž možnosti vzájemného srovnání. Hodnotí vývoj úmrtnosti dětí do 5 let a úmrtnosti dospělých (ve věku od 15 do 60 let) celkem ve 109 zemích. U deseti vybraných zemí s výrazně odlišnými socioekonomickými, politickými a demografickými charakteristikami (Afghánistán, Jižní Afrika, Bolívie, Brazílie, Burkina Faso, Čína, Egypt, Indie, Indonésie, Nigérie) podrobně sledují vývoj geografických a genderových rozdílů mezi nimi a rovněž vnitřní nerovnosti (vzdělání, životní úroveň, životní prostředí apod.). Stranou nenechávají např. ani otázky úmrtnosti na AIDS nebo mateřskou úmrtnost. Podle autorů jsou diskuse o konvergenci směrem k nízké úmrtnosti stále předčasné, neboť navzdory dosaženému pokroku jsou nerovnosti mezi zeměmi a uvnitř jednotlivých zemí i nadále vysoké. Analýzu doplňuje mapka rozložení příslušných zemí, jedenáct vícečetných grafů, devět statistických tabulek v textu a několikastránková

přílohová tabulka s ukazateli: dětská úmrtnosti, úmrtnost adolescentů, dospělých a úmrtnost matek, k tomu je pak připojen ukazatel naděje dožití. Údaje jsou za roky 1990 a 2015 a za více než 100 zemí zahrnutých autory do této klasifikační skupiny. Tu člení ještě na země s horním středním příjmem (z evropských států zde zařazují Bělorusko, Bosnu-Hercegovinu, Bulharsko, Makedonie, Rumunsko a Srbsko), s nižším středním příjmem (Ukrajinu) a nakonec země s nízkými příjmy.

Sandra Brée v článku **Změny velikosti rodin v jednotlivých generacích ve Francii (1850–1966)** provádí longitudinální analýzu vývoje plodnosti generací žen ve Francii narozených v letech 1850–1966. V kapitole Prameny a metody k zjištění velikosti rodin věnuje pozornost zdrojům a dostupným pramenům (sčítání lidu, šetření rodin) včetně použitých metod. V následující části nazvané Vývoj velikosti rodin v generacích 1850 až 1966 autorka předkládá odhady změn velikosti rodiny za období více než sto let. Studium společného vývoje velikosti rodiny a konečné plodnosti umožňuje lépe porozumět trendům plodnosti, a rovněž významu evoluce každé velikosti rodiny v celkovém vývoji plodnosti. Provedený výzkum současně poukazuje na diferenciaci plodnosti jednotlivých kategorií žen (vdaných, svobodných apod.), včetně žen neplodných či s nízkou plodností (1 dítě). Čtenář má k dispozici sedm podrobných grafů za příslušné roky, dvě tabulky a dalších šest stran přílohových tabulek a grafů. Mezi nimi je např. i tabulka s počtem dětí připadajících na ženu za uváděné období od roku 1857 do roku 1966.

Průzkum mezi dospívajícími narozenými s HIV: projekt TEEWA v Thajsku je dílem kolektivu autorů z Francie (INED) a z několika medicínských institucí v Thajsku (*Sophie Le Coeur, Éva Lelièvre, Cheeraya Kanabkaew, Wasna Sirirungsi*). Thajsko patří mezi asijskými zeměmi k nejvíce zasaženým epidemií HIV/AIDS. I přes několik provedených dílčích šetření je to až projekt TEEWA, který kvantitativně zkoumal 10% vzorek adolescentů ve věku 12–19 let infikovaných při narození. Výzkum byl prováděn v letech 2010–2012 v celém Thajsku. Až od roku 1999 byla zavedena prevence možnosti přenosu této nemoci z matky na dítě. Vzhledem k tématu je v článku věnována poměrně výrazná pozornost metodologickým a zejména etickým otázkám a to včetně způsobu provedení anonymizace zjištěných údajů.

Bibliografie zahrnuje recenze celkem osmi publikací, z toho sedmi ve francouzském jazyce a jedné v angličtině. Připomenout lze především dvě knihy věnované aktuálnímu tématu migrace. Jedná se o práci „Migrační politika" N. Fischera a C. Hamidiho vydanou v roce 2016 v Paříži a čtvrté vydaní „Atlasu migrace" autorky C. Wihtol de Wenden vycházející rovněž v roce 2016 v Paříži. Upozornit lze také na čtyřsetstránkovou knihu „Prostituce a revoluce. Veřejné ženy v republikánském městě (1789 –1804)", od C. Plumauzilleho.

LP

Population

2017, číslo 3

Wilfried Rault, pracovník pařížského institutu demografie, se v příspěvku **Odvětví aktivit a zaměstnání homosexuálních a lesbických párů: méně genderové pozice** věnuje tématu u nás prakticky neznámému – párům osob stejného pohlaví. I přes výrazný vzrůst zájmu o tyto osoby není údajů o profesionálních aktivitách těchto osob mnoho. Autor k jejich získání využívá šetření týkající se rodiny a bydlení (Famille et logements) v rámci celé populace provedené francouzským statistickým úřadem v roce 2011. Zde byly mimo propojení celého šetření s francouzským sčítáním 2011 položeny i otázky[1)] o osobě, se kterou je respondent ve vztahu (včetně společného bydlení), dále jakého pohlaví je tato osoba, včetně jejího data narození. S využitím těchto dat se autor mohl zabývat např. úrovní vzdělání, která je výrazně vysoká, i specifiky jejich profesního zařazení. K tomu využívá nomenklatury pracovních kategorií a socioprofesních kategorií (PCS). Z výsledků vyplynulo, že jsou homosexuálové a lesbičky více zastoupeny ve vyšších kategoriích nomenklatury a spíše ve smíšených oborech. Naopak méně jsou zastoupeny v oborech, kde početně dominují osoby stejného pohlaví. Text doplňují tabulky a grafy (nomenklaturní profesní zařazení mužů i žen podle typů soužití v páru). Připojeny jsou rovněž dvě přílohy seznamující s francouzskými profesními nomenklaturami a s analýzou nomenklaturních sektorů metodou přesné shody.

Autoři z montrealské a ženevské university (*Julie Lacroix, Alain Gagnon, Vincent Lortie*) v příspěvku **Na křižovatce národního původu a pohlaví: jaké jsou kariérní cesty vybraných přistěhovalců v Quebecu?** ukazují na příkladu frankofonního Quebecu známé rozdíly v zaměstnanosti mezi domorodým obyvatelstvem a přistěhovalci, které jsou dané původem a pohlavím. Článek má tradiční podobu – seznámení s dostupnou literaturou, využitá data a použité metody a zjištěné výsledky. Nevýhody nezápadních přistěhovalců – mužů, jsou často zdůvodňovány podmínkami diskriminace a přenositelností lidského kapitálu, zatímco u přistěhovalkyň se jedná o kulturní argument, že účast žen na trhu práce bude odrážet roli žen v regionu původu. Modelování ukazuje, že genderový efekt je spojen s jevem národního původu přistěhovalců a současně odhaluje i genderové rozdíly pro přístup k první práci, které jsou převážně dány jazykovými dovednostmi. Naopak, přístup k zaměstnání odpovídající úrovni vzdělání se liší podle původu, a to bez ohledu na pohlaví. Připojené čtyři tabulky ukazují individuální charakteristiky a použité modely, grafy zaznamenávající průběh prvních zaměstnání v čase ve vazbě na kvalifikaci a znalost francouzštiny v rozdělení na muže a ženy.

Biologické účinky odkládání prvního mateřství a asistované reprodukce na konečnou plodnost je název příspěvku *Henriho Leridona*, pracovníka francouzského institutu demografie, v němž na základě shromážděných dat o vývoji plodnosti v Evropě od roku 1960 (pokles plodnosti a zvyšování věku ženy při narození prvního dítěte) zkoumá, jak se zvyšuje používání lékařských metod oplodňování v této době. Pomocí mikrosimulačního modelu se snaží posoudit čistě biologický dopad asistované reprodukce v načasování porodů a případný vliv lékařských metod. Porovnává výsledky simulace u tří francouzských generací – 1930,1945 a 1975 (podrobná životopisná data ve třech tabulkách). Pro srovnání využívá vývoj v dalších dvou zemích – v Rakousku a Itálii. Provedené simulace naznačují,

1) **Právě jste ve vztahu?**
- Ano, s osobou žijící v obydlí
- Ano, s někým žijícím v jiném obydlí
- Ne, ale již jste v minulosti měli vztah
- Ne, nikdy jste nebyl ve vztahu

Osoba, se kterou jste ve vztahu (manžel/ka, přítel):
Jaké je její datum narození?
Váš partner, přítel je: Žena x Muž

že biologický účinek odložení (3 až 4 let od prvního porodu) měl na konečnou plodnost poměrně omezený vliv: mezi 0,1 a 0,2 dítěte.

Zaměstnanec divize demografie OSN *Thomas Spoorenberg* ukazuje v článku **Počátek přechodu v plodnosti ve střední Asii** na příkladu pěti středoasijských republik (Kazachstán, Kirgizie, Tadžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán), začleněných ve dvacátých letech minulého století do Sovětského svazu, jak přispívá hospodářský a sociální rozvoj k eliminaci biologických překážek reprodukce. Celý region poznamenaly ve třicátých letech výrazné změny, s kterými bylo spojeno podstatné zvýšení porodnosti ve všech jmenovaných státech. Zajímavým faktem je, že ke zvýšení plodnosti došlo u původních etnických obyvatel těchto zemí, zatímco v případě žen evropského původu (tzn. především Rusek) se jejich plodnost neměnila. Text je doplněn osmi grafy, které ukazují, že plodnost vzrůstala v průběhu třicátých až čtyřicátých let, vrcholu dosáhla mezi roky 1950 až 1960 (okolo 7–8 dětí připadajících na ženu) a následně poměrně rapidně klesala.

Indičtí demografové (*Abhishek Singh, Kaushalendra Kumar, Praveen Kumar Pathak, Rajesh Kumar Chauhan, Adrita Banerjee*) v příspěvku **Prostorová struktura indické fertility a její determinanty** zkoumají proces transformace plodnosti, ke kterému docházelo (5,4 dítěte na ženu v letech 1961–1966 a 2,5 dítěte v roce 2010) v druhé nejlidnatější zemi světa. K dispozici měli zejména výsledky sčítání lidu provedeného v roce 2011 a data z třetí fáze šetření domácností z let 2007–2008 dovedeného až na úroveň administrativních jednotek na úrovni indických okresů. S využitím závislých a nezávislých proměnných, které definovali pro všech 641 indických okresů, provedli analýzu s pomocí statistických metod (index I Moran a lokální indexy LISA). Výsledkem jsou čtyři statistické modely, které ukazují různé vztahy mezi úrovní neplodnosti a úrovní plodnosti podle okresů a oblastí. Zjištěné výsledky zaznamenávají čtyři tabulky a grafy prezentující na mapě Indie 15 indikátorů ve všech uváděných 641 okresech (např. plodnost, neplodnost, úmrtnost dětí, zaměstnanost žen, ženy vdané před svým 18 rokem atd.).

Oddíl bibliografie upozorňuje na šest publikací, např. „Ženy v akademickém světě" (Rogers, R., Molinier, P.), „Kvalitativní výzkumy zdraví" (Kivits, J., Balard, F., Fournier, C., Winance, M.) nebo „Konstrukce stáří ve Francii XX. století" (Feller, E.).

LP

Population et Sociétés

2017, č. 547–550

Září, č. 547

Všechny země světa (2017)

Gilles Pison

V bulletinu je po dvou letech uveden přehled základních demografických ukazatelů za všechny země světa (u většiny z nich přesáhl počet obyvatel hranici 150 tisíc osob). Do souhrnné tabulky rozdělené podle jednotlivých světadílů včetně jejich částí jsou zahrnuty tyto ukazatele: rozloha, počet obyvatel, porodnost a úmrtnost na 1 000 obyvatel, projekce obyvatel do roku 2050, dětská úmrtnost na 1 000 porodů, souhrnný ukazatel plodnosti, podíl osob mladších 15 let a podíl osob starších 65 let, naděje dožití mužů a žen a nakonec hrubý národní důchod za rok 2016 přepočtený na obyvatele v paritě kupní síly. Za některé uvedené jednotlivé ukazatele a propočtové kombinace dalších je pak autorem sestaveno osmnáct tabulek prezentujících žebříčky pořadí jednotlivých zemí. Zvýrazněn je vždy i údaj za Evropskou unii a samozřejmě také za Francii. Jedná se např. o prognózu obyvatel pro rok 2050, počet narozených v roce, naděje na dožití, počet porodů připadajících na ženu a další.

Říjen, č. 548

Plodnost mužů ve světě: odlišné od ženské plodnosti?

Bruno Schoumaker

Počty potomků připadajících na muže variují mezi méně než jedním až třinácti dětmi, zatímco samotná

ženská plodnost se pohybuje v intervalu od jednoho do osmi dětí. Nejvyšší mužská plodnost je přitom v subsaharské Africe, respektive v zemích Sahelu (např. v Nigeru se jedná o průměrný počet 13,6 dítěte připadajících na muže). V případě tohoto světadílu je mužská plodnost jen ve čtyřech jižních státech nižší než 6 dětí na muže. O něco více kontrastní je stav v západních zemích, kde je mužská plodnost ve většině případů nižší než ženská, mnohdy se pohybuje jen kolem 0,1 dítěte.

Názvy podkapitol jsou: Mužská plodnost se pohybuje mezi jedním až třinácti dětmi na muže, Diference mezi plodností mužů a žen jsou mnohdy velmi významné, Konvergence mezi plodností žen a mužů?

Text doprovází ilustrující grafy: mapka světadílů prezentující mužskou plodnost v jednotlivých částech světa, graf srovnávající plodnost mužů a žen ve 146 zemích v roce 2010 a grafy mužské plodnosti podle věku ve Francii, Senegalu a Haiti. Dva vysvětlující rámečky mají název: Měření mužské plodnosti a Proč je plodnost mužů odlišná od ženské plodnosti?

Listopad, č. 549

Padesát let legální antikoncepce ve Francii: rozšíření, lékařství, feminizace

Mireille Le Guen, Alexandra Roux, Mylène Rouzaud-Cornabas, Leslie Fonquerne, Cécile Thomé, Cécile Ventola

Antikoncepční pilulka je dnes, i přes mírný pokles jejího významu v posledních letech, stále nejrozšířenější metoda antikoncepce ve Francii. Autoři se zabývají popisem jejího rozšíření od uzákonění příslušného zákona (la loi Neuwirth) až do současné doby. Všímají si používaných metod v jiných zemích světa včetně pořadí této metody. Pilulka je jako antikoncepční metoda na třetím místě v pořadí používání antikoncepčních metod (na prvém místě je sterilizace) a dosahuje nejvyššího rozšíření v Alžíru (76 % v roce 2012), ve Francii (50 % v roce 2010) a v Brazílii (43 % v roce 2013). Naopak nejméně používaná je v Číně (1 %) a v Mexiku (4 %). V další části se autoři věnují historickému pohledu na antikoncepci ve Francii a zabývají se dalšími používanými metodami. V závěrečné části hodnotí mírný odklon mladé generace od této metody a hovoří o "krizi pilulky".

Text provází dva grafy: Používání antikoncepce v různých zemích světa v roce 2010 a Vývoj metod antikoncepce využívaných ve Francii v letech 1968–2013.

Prosinec, č. 550

Násilí ve veřejných prostorech postihuje zejména mladé ženy z velkých měst

Amandine Lebugle a skupina Virage

Text bulletinu vychází z šetření Virage provedeného institutem demografie v roce 2015. Seznamuje s násilím, kterému jsou vystaveny ženy a muži žijící ve veřejných prostorech (násilí, ke kterému dochází v ulicích a v dopravě je pravidelně hlášeno). Podrobněji se zabývá otázkou, jakému násilí jsou osoby vystaveny (verbální, fyzické, sexuální) a rovněž vlastnostmi nejčastěji takto postižených lidí. Jednotlivé kapitoly jsou uváděny pod těmito názvy: Měření násilí ve veřejných prostorech, Ve veřejných prostorech jsou ženy prvními napadenými, Sexistická a sexuální povaha násilí k ženám, Ve věku od 20 do 25 let je znepokojena více než polovina žen a téměř třetina mužů, Velká města: sexistický a násilný prostor.

Text doplňují dvě tabulky, první prezentuje podíly mužů a žen oznamujících násilí ve veřejných prostorech v posledních dvanácti měsících a druhá udává podíly a počty osob obou pohlaví podle typu násilí spáchaného ve veřejných prostorech opět ve 12 posledních měsících. Dále je připojen rámeček informující podrobněji o tomto šetření a graf s podíly osob hlásících násilí členěných podle pohlaví, věku a typu násilí.

LP

NA TABLETU I V MOBILU
statistikaamy.cz
STATISTIKA&MY
MĚSÍČNÍK ČESKÉHO STATISTICKÉHO ÚŘADU
02/2016 – ROČNÍK 6
GRAND PRIX
CIZINCI V ČR
KULTURA

PODKLADY

Redakce přijímá rukopisy v tištěné a elektronické podobě. V průvodním dopise uveďte úplnou kontaktní adresu, včetně e-mailu.

ROZSAH PŘÍSPĚVKU:

Textová část studie by neměla přesahovat 20 normostran (1 NS = 1 800 znaků vč. mezer), tj. 36 000 znaků včetně mezer. Příspěvky do oddílů: Sčítání lidu, Diskuse a Přehledy by neměly přesahovat 8 NS, recenze 4 NS, zprávy 2 NS a anotace literatury 0,5 NS. Je třeba, aby zaslaná studie obsahovala abstrakt do 5 řádků (Ř) v angličtině, resumé do 20 Ř v angličtině, abecední seznam citované literatury a stručnou informaci o autorovi – jeho odborném zaměření a názvy nejdůležitějších prací (do 5 Ř). Do anglického čísla zasílá autor článek v angličtině ve stejném rozsahu jako do české verze.

Rukopis je třeba zaslat v textovém editoru Word, zdrojová data pro tabulky a grafy v programu Excel, obrázky a mapy ve formátu *.tif, *.jpg, *.eps. Tabulky, grafy a obrázky je třeba zařadit do textu, jednotlivé strany musí být očíslovány. Názvy i těla tabulek, grafů a obrázků musí být dvojjazyčné (česko-anglické).

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Rozhodnutí o publikování rukopisu, resp. závěru redakční rady, je autorovi sděleno do 14 dnů po zasedání redakční rady.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

ZÁSADY PRO OPTIMÁLNÍ PODOBU PODKLADŮ

A. TEXTY (v textovém editoru MS Word)

1. V nastavení odstavce používejte pouze zarovnání VLEVO (na levou zarážku).
2. Vyznačování v odstavci (kurzívou, tučně) a používání indexů bude do sazby korektně přeneseno.
3. Nepoužívejte (v nastavení vypněte) funkci, která nuceně přesunuje do další řádky jednohláskové předložky a spojky (a, s, z, v, k apod.), jež by jinak vyšly na konec řádky.

B. GRAFY, OBRAZOVÉ SOUBORY

1. Pro zpracování grafů je kromě požadovaného typu (sloupcový, spojnicový, bodový apod.) nutné připojit zdrojová data v programu Excel.
2. Všechny obrazové soubory – např. mapy, fotografie ukládejte mimo textový soubor samostatně ve formátech *.tif, *.jpg, *.eps s odkazem v textu (graf 1, schéma 1 apod.).
3. Pro další technologické zpracování je důležité, aby bitmapové soubory měly ve velikosti 1:1 rozlišení 300 dpi.

C. PRAVIDLA CITACÍ A POPISKY

Příklady základních druhů citací:

Monografie

– Roubíček, V. 1997. *Úvod do demografie.* Praha: Codex Bohemia. (U publikace s více než třemi autory se uvádí jen příjmení prvního autora, za ním následuje zkratka a kol., u zahraničních publikací et al.)
– Hantrais, L. (ed.). 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life.* London: Macmillan Press.
– *Potraty.* 2005. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky.

Články v časopisech

– Bakalář, E. – Kovařík, J. 2000. Otcové, otcovství v České republice. *Demografie,* 42, s. 266–272.

Pokud je časopis stránkován průběžně v celém ročníku, není nutný údaj o čísle.

Články ve sbornících

Daly, M. 2004. Rodinná politika v evropských zemích. In: *Perspektivy rodinné politiky v ČR,* s. 62–71. Praha: MPSV ČR.

Elektronické dokumenty

Je třeba uvést:

1. specifikaci média (on-line, CD ROM, databáze, datový soubor)
2. datum stažení (cit. 29. 10. 2005)
3. webovou adresu (dostupné z: <http://www.czso.cz>)

Přednášky z konferencí

Maur, E. *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku.* Příspěvek přednesený na konferenci Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Praha, 14. 10. 2005.

Seznam literatury a odkazy

Jednotlivé položky jsou řazeny podle abecedy, více prací od téhož autora je řazeno sestupně od nejstarší k nejnovější. Pokud má autor v seznamu v jednom roce více položek, rozlišují se přidáním písmen a, b, c... za rok vydání.

Příklad:

Syrovátka, A. 1962a. Úrazy v domácnosti. *Česká pediatrie,* 17, s. 750–753.

Syrovátka, A. 1962b. Úmrtnost dětí v českých zemích na dopravní úrazy. *Časopis lékařů českých,* 101, s. 1513–1517.

Odkazy v textu na seznam literatury

(Srb, 2004*)*; *(Srb,* 2004: 36–37*)*; *(Syrovátka a kol.,* 1984*)*.

Popisky tabulek a grafů (dodat v češtině a angličtině)

Tab. 1: Pohyb obyvatelstva, 1990–2010; Population and vital statistics, 1990–2010

Graf 1: Relativní věková struktura cizinců a obyvatelstva ČR celkem, 31. 12. 2009; Relative age distribution of foreigners and total population of CR, 31 Dec 2009

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD

Demografie

revue pro výzkum populačního vývoje

www.czso.cz

Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje
Demografie, Review for Population Research

Vydává Český statistický úřad
Published by the Czech Statistical Office

Redakční rada Editorial Board:
Roman Kurkin (předseda redakční rady Chair of the Editorial Board),
Marie Průšová (výkonná redaktorka Managing Editor),
Markéta Arltová, Boris Burcin, Elwood D. Carlson, Tomáš Fiala, Ludmila Fialová,
Zuzana Finková, Natalia S. Gavrilova, Richard Gisser, Klára Hulíková, Nico Keilman,
Juris Krumins, Věra Kuchařová, Jitka Langhamrová, Michala Lustigová, Martina Miskolczi,
Zdeněk Pavlík, Markéta Pechholdová, Michel Poulain, Mirjana Rašević, Jiřina Růžková,
Jitka Rychtaříková, Eduard Souček, Luděk Šídlo, Josef Škrabal, Branislav Šprocha,
Leo van Wissen, Martin Zelený

Adresa redakce: Na padesátém 81, 100 82 Praha 10 - Strašnice
Telefon: +420 274 052 834
E-mail: redakce@czso.cz
www.czso.cz

Časopis je v plném znění uveřejněn (od roku 2004) na internetu na adrese:
https://www.czso.cz/csu/czso/demografie

Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.
Objednávky vyřizuje: Myris Trade, s.r.o., P.O.Box 2, 142 01 Praha 4,
Česká Republika, e-mail: myris@myris.cz
Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p., Odštěpný závod Praha
č.j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Grafická úprava: Družstvo TISKOGRAF, David Hošek
Grafický návrh: Ondřej Pazdera
Tisk: Český statistický úřad
Cena jednoho výtisku: 58,- Kč
Roční předplatné včetně poštovného: 327,- Kč

Indexové číslo 46 465, ISSN 0011-8265 (Print), ISSN 1805-2991 (Online)
Reg. Zn. MK ČR E 4781

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.
Číslo 1/2018, ročník 60
Toto číslo vyšlo v březnu 2018.
© Český statistický úřad 2018